МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
ім. В.Г.КОРОЛЕНКА

КОРОЛЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ 2005

Матеріали науково-практичної
конференції ХДНБ
7 жовтня 2005 р.

Харків ХДНБ 2005

ББК Ч734 (4Укр) 751.152 я431
УДК 027 (477) (063)
К 68

Короленківські читання: Матеріали наук.-практ. конф. / Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г.Короленка; Уклад. Л.М.Багрянцева. – Х., 2005. – 121 с.

Збірник містить повідомлення щорічної науково-практичної конференції "Короленківські читання". У її роботі взяли участь працівники ХДНБ ім. В.Г.Короленка та представники бібліотечної громадськості міста.

Матеріали конференції висвітлюють результати наукової та дослідної роботи й зацікавлять фахівців бібліотечної справи, науковців, студентів.

Укладач Людмила Михайлівна Багрянцева

© Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г.Короленка, 2005

Л.М.Багрянцева

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА ХДНБ ім. В.Г.КОРОЛЕНКА В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ (до 30-річчя відділу організації науково-дослідної роботи)

У поточному році відділу організації науково-дослідної роботи (ВОНДР) виповнюється 30 років. На минулорічній науково-практичній конференції "Короленківські читання" було представлене повідомлення, де висвітлено його історію та охарактеризовано основні напрямки діяльності. У назві відділу недаремно присутнє слово "організації". Фахівці ВОНДР не тільки здійснюють наукові дослідження, але допомагають у їх проведенні функціональним відділам бібліотеки, адже згідно з "Положенням про наукову роботу ХДНБ ім. В.Г.Короленка" науково-дослідна робота є обов'язковою для всіх її структурних підрозділів.

У цьому повідомленні йтиметься про результати роботи, здійсненої фахівцями ХДНБ ім. В.Г.Короленка, з 1991 року, – року, коли Україна стала незалежною.

Так, особливістю науково-дослідної діяльності ХДНБ ім. В.Г.Короленка у 1991–1995 роках стала її спрямованість на проведення локальних досліджень прикладного характеру. Це пов'язане перш за все з тим, що соціокультурні зміни, відсутність стабільності, брак коштів не сприяли розгортанню широкомасштабних комплексних досліджень. Хоча деякі дослідження, розпочаті як локальні, згодом набули регіонального характеру.

В цілому тематика досліджень була багатоплановою та різноманітною. Найбільшої уваги надавалося вивченню питань, що постали перед бібліотекою у зв'язку з розвитком ринкових стосунків, впровадженням у її діяльність нових форм і методів.

На перший план вийшли питання створення національного книжкового репертуару, вивчення краєзнавчих та українознавчих фондів, відтворення історичного минулого бібліотек Харківщини та історії ХДНБ ім. В.Г.Короленка, особливо в 1996 році, під час підготовки до святкування її 110-річчя.

Разом з тим зберігалася спадкоємність в основній тематиці досліджень, яка передбачала удосконалення формування та використання бібліотечних фондів і каталогів, вивчення читання і читацьких потреб на книгу та інформацію, вдосконалення організації обслуговування читачів. Протягом 1991–1995 років було здійснено 24 наукових дослідження, результати яких висвітлені в 61 публікації.

У 1996–2000 роках посилились координаційні зв'язки ХДНБ ім. В.Г.Короленка з іншими бібліотеками та установами. За ініціативою ХДНБ при Харківському бібліотечному товаристві було створено секцію з історії бібліотечної справи та бібліотекознавства, яка організувала вивчення історії бібліотек Харкова та області.

На замовлення Національної комісії з питань повернення в Україну культурних цінностей, створеної при Кабінеті Міністрів України, ХДНБ ім. В.Г.Короленка взяла участь у всеукраїнському дослідженні "Реституція бібліотечних фондів". На замовлення харківських художнього та історичного музеїв вивчалася тема "Видання з історії Харківського художньо-промислового музею у фондах ХДНБ ім. В.Г.Короленка", присвячена 110-річчю цього унікального закладу культури. На замовлення Харківської єпархії було проведено дослідження "Історія Харківської єпархії: До 200-річчя заснування".

Всього у 1996–2000 роках відділами ХДНБ ім. В.Г.Короленка було здійснено 30 наукових досліджень, за їх результатами підготовлено 187 публікацій.

У ці роки в науково-дослідній роботі бібліотеки з'явилися нові важливі теми. Це – питання управління бібліотекою,

аналіз кількісного та якісного складу бібліотечних кадрів, автоматизація бібліотечних процесів та удосконалення бібліотечних технологій. Необхідність їх вивчення була викликана новаціями, що з'явилися в країні і в бібліотечній галузі, хоче інколи нове – це добре забуте старе. Зокрема, розгляд змін, що відбулися в системі управління ХДНБ протягом всієї її історії, показав, що основною метою управління на початку діяльності був пошук засобів для функціонування бібліотеки, оскільки цільових асигнувань від місцевої влади вона не отримувала. Ця робота велась досить ефективно, адже бібліотека успішно розвивалася і постійно перебувала в центрі культурного і наукового життя нашого міста. Її аналіз дозволив зробити деякі висновки щодо запровадження в ХДНБ ім. В.Г.Короленка системи платних послуг.

Одним із основних факторів, що визначає майбутнє бібліотеки, є запровадження та використання новітніх технологій, отже, важливим завданням НДР є вивчення того впливу, який вони здійснюють на формування та використання інформаційних ресурсів. У 1996 році в ХДНБ було проведено дослідження "Автоматизація бібліотеки і шляхи перебудови бібліотечно-інформаційного обслуговування", яке стало першою ластівкою серед численних наступних досліджень, присвячених питанням комп'ютеризації бібліотеки.

Так, у 2001–2005 роках вивчалися такі теми: "Документи на електронних носіях у фондах ХДНБ ім. В.Г.Короленка: організація та використання", "Обробка документів в автоматизованому режимі", "Інтернет-центри публічних бібліотек як засіб розширення бібліотечного сервісу", "Портрет користувача Інтернет-центру ХДНБ ім. В.Г.Короленка", "Електронні інформаційні ресурси публічних бібліотек Східної України", "Електронні інформаційні ресурси наукових бібліотек Харкова: склад та використання", "Бібліотечні ресурси України в Інтернет", "Віртуальна довідка в бібліотеках України".

До цієї тематики можна також віднести дослідження "Формування розподіленого бібліотечного фонду м. Харкова з урахуванням регіональних потреб", що здійснювалася на основі аналізу зведеного електронного каталогу періодичних видань, створеного провідними бібліотеками нашого міста.

Характеризуючи НДР бібліотеки, виконану в 2001–2005 роках, не можна не назвати ще один її важливий напрямок – участь у всеукраїнських дослідженнях, які організує і проводить Національна парламентська бібліотека України, та дослідження на замовлення.

У 2002 році ХДНБ вивчала читання художніх та публіцистичних творів у бібліотеках України на замовлення редакції журналу"Українська культура". Для підготовки відомостей до банку даних "Українська бібліотечна серія" на замовлення НТБ України було проведено дослідження "Пріоритети у попиті читачів ХДНБ", яке дозволило надіслати до НПБУ списки художніх та публіцистичних творів (645 назв) та книг з українознавства, літературознавства, мовознавства, історії, культури та релігії України (234 назви), які бажано видати в українській бібліотечній серії.

За рекомендацією НПБ України в 2003 р. бібліотека здійснила дослідження "Комплектування обов'язковими примірниками документів України: повнота їх надходження до ХДНБ ім. В.Г.Короленка". Було вивчено видовий та тематичний склад документів, одержаних як обов'язковий примірник, виявлено прогалини в його складі.

У 2004 році за програмно-методичною документацією, підготовленою НПБУ, було здійснено вивчення незадоволеного читацького попиту на вітчизняну книжкову продукцію. В ході дослідження було опитано 150 користувачів бібліотеки та 50 її працівників, проаналізовано 224 листки обліку незадоволених читацьких запитів на книжки українських видавництв. Результати дослідження "Пріоритети у попиті читачів ХДНБ"

викладено в повідомленні на конференції "Короленківські читання" 2003 року, а підсумки двох останніх досліджень – в повідомленнях минулорічних "Короленківських читань". У 2006 році ВОНДР планує видати збірку, до якої увійде аналітичний огляд науково-дослідної роботи ХДНБ ім. В.Г.Короленка, здійсненої у 2001–2005 роках. Цей матеріал дасть змогу всім, хто зацікавлений у подальшому розвитку науково-дослідної роботи у бібліотеках Харкова, більш детально ознайомитися з дослідженнями, проведеними в ХДНБ.

Т.О.Сосновська

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА ВІДДІЛУ УКРАЇНІКИ : ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН

Відділ україніки ХДНБ ім. В.Г.Короленка є основним осередком, що забезпечує збирання, збереження та запровадження в науковий і культурний обіг українознавчих документів. Його робота (розпочата в 1906 році, тоді він мав назву "український відділ", і поновлена у 1993 році) тісно пов'язана з діяльністю наукових інституцій з відновлення історичної пам'яті України.

Першою ластівкою науково-дослідної роботи відділу можна вважати виданий у 1912 році друкований каталог українських книг, в якому описано і систематизовано 3000 назв книг. Це був перший друкований каталог українських книг, виданий в Україні.

Сьогодні відділ україніки – це комплексний багатофункціональний відділ. Одним з пріоритетних напрямків його роботи є проведення локальних та участь у державних наукових дослідженнях, зорієнтованих на актуальні проблеми українознавства та краєзнавства, бібліотекознавства та бібліографії.

Національним надбанням можна вважати 26-томну "Історію міст і сіл Української РСР", що була видана в 60 роках минулого століття. Це була перша фундаментальна історична праця, кожний том якої був присвячений окремій області України і висвітлював історію її населених пунктів, а їх на той час налічувалося майже 40 тисяч. Важлива роль у збиранні матеріалів для написання нарисів для Харківського тому належала тоді ще краєзнавчому відділу ХДНБ. З залученням інших бібліотек області були виявлені краєзнавчі матеріали, розкрито зміст місцевої періодичної преси, довідкової літератури історичного, біографічного, топонімічного напрямків. Відтоді в суспільстві відбулися значні політичні зміни – Україна стала незалежною державою. Тому на порядку денному постало питання перевидання "Історії міст і сіл...". На допомогу укладачам нового видання в 2004 році відділ україніки підготував бібліографічний покажчик "Історія міст і сіл Харківської області" (у 2 частинах), в якому систематизовано близько 5 тисяч документів.

Серед найбільш значних наукових досліджень загальнодержавного характеру, які проводилися у відділі, слід також назвати участь у розробці теми "Українська книга та періодичні видання у фондах бібліотек та музеїв системи Міністерства культури і мистецтв України 1574–1923 рр.)". Основна мета цього дослідження полягала у виявленні, систематизації та описі української книги у вказаних хронологічних рамках шляхом створення "Друкованого зведеного каталогу" (ДЗК), який стане складовою частиною національного бібліографічного репертуару. ХДНБ – один з найбільших фондоутримувачів України, тому питому вагу ДЗК складатимуть відомості про її книжкові скарби. Роботу зі створення ДЗК було розпочато в 1995 році. За цей період проаналізовано всю україномовну, російськомовну та іноземномовну частини фонду ХДНБ у названих хронологічних межах. Здійснено бібліо-

графічний аналіз книг, періодичних і продовжуваних видань за видовою структурою. Головним виконавцем та координатором цієї роботи в ХДНБ став відділ україніки, співвиконавцями у складанні ДЗК є також ВІЛ та ВРВР. Активну допомогу надає ВЗФ. Наслідком роботи стали друковані каталоги "Книги українською мовою у фондах ХДНБ ім. В.Г.Короленка" (6 вип.), "Українська преса у фонді ХДНБ ім. В.Г.Короленка" та "Українські періодичні видання у фонді ХДНБ ім. В.Г.Короленка" (3 вип.) Укладачі друкованих каталогів намагалися зробити їх максимально інформативними. Повний бібліографічний опис документів здійснено після порівняння всіх примірників, що наявні в бібліотеці, з максимальним збереженням відомостей, зазначених на титульному аркуші, в змісті та особливостей правопису того часу. Великої пошукової роботи з залученням численних довідкових видань вимагало розкриття псевдонімів та криптонімів, встановлення часто відсутніх на титульному аркуші місця і року видання документа, джерела відбитку або передруку, визначення мови, вжитої у тексті, та багато іншого. Ці посібники стали не лише своєрідними путівниками по фондах ХДНБ ім. В.Г.Короленка, але й значним внеском до українського бібліографічного репертуару. Каталоги стали вагомою довідковою і науковою базою для подальшої бібліографічної та інформаційної роботи. З їх використанням підготовлено низку універсальних, тематичних, персональних бібліографічних покажчиків. Здійснений бібліографічний облік українського фонду дозволив розкрити його зміст у публікаціях: "Видання товариства "Просвіти" у фондах ХДНБ ім. В.Г.Короленка", "Джерело національної бібліографії", "Бібліографічний путівник по українському газетному фонду Харківської державної наукової бібліотеки ім. В.Г.Короленка (1917–1923 рр.)", "Національний бібліографічний облік – найважливіший напрямок діяльності", "Участь ХДНБ у створенні репертуару національної книги" та ін. Другий етап цього

дослідження передбачає бібліографічний аналіз нотних та картографічних видань.

Вивчення українського фонду впливає на політику формування підсобного фонду відділу україніки та сприяє удосконаленню ДБА бібліотеки.

Українська книга була також у центрі уваги локального дослідження "Екстеріорика з фондів Українсько-канадської бібліотеки". У травні 1995 року ХДНБ ім. В.Г.Короленка одержала в дарунок від Товариства друзів України (Канада) Українсько-канадську бібліотеку (УКБ) – майже десять тисяч примірників книг і періодичних видань українською та іноземними мовами. За перспективним планом роботи відділу україніки ця бібліотека повинна стати основою для створення в ХДНБ ім. В.Г.Короленка колекції української екстеріорики. Саме це спонукало розпочати в 1998 році у відділі багатоетапне і всебічне дослідження фонду Українсько-канадської бібліотеки. Воно ставило за мету виявити цінність фонду УКБ та накреслити перспективи створення фонду екстеріорики в ХДНБ на базі УКБ. На першому етапі дослідження був проаналізований склад фонду, виявлено перші та прижиттєві видання, книги з автографами та екслібрисами, а також лакуни, наявні у фонді. На другому етапі проведено вивчення окремих назв творів друку, на підставі якого було доповнено картотеку лакун у фонді екстеріорики УКБ. Детальний галузевий та тематичний аналіз видань, представлених у фонді УКБ, дозволив створити такі картотеки: "Видавництва української діаспори", "Видання з автографами та екслібрисами", "Перші прижиттєві видання у фонді українсько-канадської бібліотеки", "Книжкова графіка української діаспори" та зібрати дані для наукових публікацій. За наслідками дослідження було підготовлено узагальнюючі матеріали, повідомлення на наукових конференціях. Зокрема, у 2000 році проведено науково-практичну конференцію "Бібліотека канадсько-українського

центру: досвід роботи та тенденції розвитку", на якій були обговорені питання щодо організації фондів екстеріорики; використання їх у бібліографічній та науково-дослідній роботі. Розглянути сучасний стан і перспективи розвитку фонду екстеріорики був покликаний "круглий стіл", проведений у вересні 2005 року.

Великий інтерес викликав виступ співробітника відділу "Особисті книжкові колекції та особові фонди діячів української діаспори в бібліотеках та архівах України" на науковій конференції в Києво-Могилянській академії на тему: "Книги з особистих бібліотек діячів української діаспори у фонді бібліотеки екстеріорики ХДНБ ім. В.Г.Короленка", підготовлений за матеріалами дослідження. Шляхи створення і перспективи функціонування бібліотеки екстеріорики в ХДНБ було розглянуто на вченій раді ХДНБ ім. В.Г.Короленка. Аналіз фонду УКБ супроводжується постійним його розкриттям шляхом укладання каталогів виставок та інших бібліографічних видань, серед яких "Харків і харків'яни у виданнях української діаспори" (1999), "Історія Української православної церкви у виданнях української діаспори" (2003), Шевченкіана української діаспори" (2004) та інші. У подальших планах відділу – впровадження результатів цього дослідження: поповнення фонду екстеріорики згідно з визначеними джерелами, ліквідація виявлених лакун і максимальне його розкриття всіма засобами.

Одним з головних напрямків дослідницької роботи відділу залишається створення наукового підґрунтя для подальшого розвитку бібліотечного українознавства і краєзнавства як його складової частини. Вивчити питання організації краєзнавчих фондів, використання їх у бібліотечній та науково-дослідній роботі, популяризації цих документів дозволило локальне дослідження "Краєзнавча робота ХДНБ: історія і сьогодення", в результаті якого було започатковано бібліогра-

фічну серію "Краєзнавці Слобожанщини”.

Протягом кількох років вивчається тема "Історія Слобожанщини: бібліотечний аспект", що дало змогу узагальнити історичний досвід бібліотек, запровадити в бібліотечну практику найбільш доцільне з нього, зробити певні висновки, накреслити перспективи подальшого розвитку. Наприклад, вивчення питання про розподіл функцій з краєзнавчої роботи в історичному аспекті між провідними бібліотеками міста дозволило підготувати виступ на міжнародному семінарі "Біблітечне краєзнавство: нові технології" з новими пропозиціями. У рамках цього дослідження було підготовлено низку фундаментальних науково-допоміжних покажчиків історико-краєзнавчої тематики. Найцікавішими з них є посібники: "Історія Слобідської України", "Історія Харківської єпархії: До 200-річчя заснування" та інші. До 350-річчя нашого міста укладено бібліографічний покажчик про місто та визначних харків’ян "Харків XX століття [у 2-х частинах], який містить майже 11 тис. бібліографічних записів.

З метою глибокого вивчення історії розвитку і досвіду роботи однієї з найбільших книгозбірень України, введення у науковий обіг інформації про основні проблеми, напрямки і масштаби її діяльності проводиться локальне дослідження "Історія ХДНБ ім. В.Г.Короленка: до 120-річчя заснування", в якому беруть участь майже всі відділи бібліотеки. За результатами цього дослідження відділ україніки розробляв наукову тему "Д.І.Багалій і ХГБ ", передбачається підготовка спогадів до меморіального фонду, а також укладання бібліографічного покажчика, який систематизує видання бібліотеки, численну наукову і публіцистичну літературу про її діяльність на різних етапах розвитку.

Зміцненню інформаційного потенціалу ХДНБ з питань українознавства шляхом використання електронних ресурсів сприяла участь відділу в дослідженнях "Документи на елект-

ронних носіях у фондах ХДНБ ім. В.Г.Короленка" та "Бази даних ХДНБ ім. В.Г.Короленка: організація та використання". Результатом стало обговорення теми "Харківський регіональний портал" на засіданні за "круглим столом", організованому для бібліотечних спеціалістів міста.

Вивчення читацького попиту, спостереження змін у скла-ді основних груп читачів і тенденціях читання було в центрі уваги дослідження "Інформаційні потреби користувачів з позицій моніторингу".

Відзначаючи істотний обсяг науково-дослідної роботи, проведеної відділом, слід підкреслити, що вона охоплювала всі напрямки діяльності і була спрямована на їх оптимізацію. За результатами досліджень проводилися науково-практичні конференції з залученням працівників різних систем та відомств, науковцями ХДІК, представниками наукової громадськості не тільки нашого міста, "круглі столи", засідання вченої ради та інших дорадчих органів бібліотеки, готувалися звіти, публікації та бібліографічні посібники, створювалися банки фактографічних та бібліографічних даних. У планах НДР відділу – подальша розробка актуальних питань бібліотечного українознавства, розширення регіональних досліджень.

Л.П.Семененко

СПІВПРАЦЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК ЗАПОРУКА РОЗКРИТТЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТА В СИСТЕМІ ВИПЕРЕДЖАЮЧОЇ ОСВІТИ

Болонська конвенція (1999) визначила пріоритети Зони Європейської вищої освіти в межах до 2010 року. Вона сприяє виробленню європейського бачення у вищій освіті, особливо стосовно розвитку навчальних планів, схем мобільності, спільних програм навчання, практичної підготовки й впровадження

наукових підходів. Основна мета – полегшення доступу студентам навчальних закладів до освітніх ресурсів та ринків праці інших країн. Здійснення цього завдання передбачає взаємне зняття будь-яких принципових обмежень на контакти й обміни, на поширення інформації. Суть Болонського процесу полягає у формуванні на перспективу загальноєвропейської системи вищої освіти, названої Зоною Європейської вищої освіти, що ґрунтується на спільності фундаментальних принципів функціонування. Хоча варто відзначити деяку суперечливість цього процесу та те, що окремі елітарні вузи Європи відмовилися брати участь у ньому.

Конструктивний розвиток демократії залежить від задовільного стану освіти. Освіта перетворилась на сферу гострої конкурентної боротьби, в якій політичні, економічні, культурні й академічні інтереси сплелися в єдине ціле. Основні реформи за рубежем зорієнтовано на поточні й перспективні проблеми суспільства, ефективне використання ресурсів, у тому числі й самих освітніх систем. Відомо, що іноземні студенти приносять США 9 млрд доларів щорічного прибутку (16). Інтеграційний процес на відповідних напрямах полягає не лише в упровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, а і в поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС. Такі кроки спрацьовуватимуть на підвищення в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-технічного середовища (10).

Болонський процес – це своєрідний рух освітніх національних систем до єдиних критеріїв і стандартів, єдиного європейського наукового і освітнього простору, поліпшення працевлаштування, мобільності громадян на європейському ринку праці, а головне – підняття конкурентоспроможості європейської вищої школи, а також підвищення ролі європейської вищої освіти і науки в соціальних перетвореннях у

світовому вимірі. Процеси міжкультурної комунікації змусили країни-учасниці акцентувати увагу на питанні про підвищення міжнародної конкурентоспроможності Європейської системи вищої освіти, виходячи з того, що життєздатність і ефективність будь-якої цивілізації зумовлені привабливістю її культури для інших країн. Міжкультурні комунікації потребують зміни розуміння споживання інформації, акцентуючи увагу на її раціональному використанні для гуманістичного розвитку людства в досягненні вищого рівня загальної культури. Підвищується важливість дослідницького навчання і підтримки міждисциплінарних зв'язків у досягненні й поліпшенні потрібного рівня якості вищої європейської освіти та забезпечення мобільності. Ми мусимо досягти гармонійного поєднання європейських нововведень і кращих вітчизняних традицій, але ми також потребуємо європейського визнання власних наукових шкіл. Але чи приїжджатимуть до нас на навчання громадяни інших держав і як ми маємо подбати про те, які знання про Україну вони отримають, чи зможе Україна створити їм відповідні умови для реалізації їхніх планів, щоб з українським дипломом вони змогли працювати поряд з нашими громадянами в Україні і в будь-якій іншій країні (13).

Європа повинна зрозуміти, що Україна має потужну систему вищої освіти, потужні школи. У майбутній «Європі знань» стратегія навчання протягом усього життя нерозривно пов'язана з проблемами конкурентоспроможності та використання новітніх технологій, поліпшення соціальної єдності, рівних можливостей і якості життя.

Безперервна освіта розглядається як спосіб подолання соціальних і освітніх проблем та розширення освітньої парадигми. Ми справедливо наголошуємо на неможливості підвищення якості освіти без чіткої організації та забезпечення безперервної освіти, але чомусь забуваємо, що це не освітня система, а головний системоутворюючий принцип, що складає

основу розвитку кожного з елементів цієї системи. Це унікальний механізм виживання людини і суспільства в інформаційну епоху.

Зона європейської вищої освіти має будуватися на традиціях відповідальності освіти перед суспільством; на широкому й відкритому доступі до ступеневого і після ступеневого навчання; на освіті, спрямованій на розвиток особистості й на навчання протягом усього життя; короткостроковій і довгостроковій соціальній корисності. Одним з головних завдань стає принципова зміна стратегії вищої школи (не вузькопрофесійна, прикладна підготовка фахівця, а формування високоосвіченої і культурної людини, підготовка її до життя і праці в складному світі, що швидко змінюється), а також вихід на новий, ефективніший рівень взаємодії всіх секторів освіти (2). Пріоритетними напрямами державної політики щодо розвитку вищої освіти є: особистісна орієнтація вищої освіти; створення для громадян рівних можливостей у здобутті вищої освіти; запровадження освітніх інновацій та інформаційних технологій; підвищення соціального статусу і професіоналізму працівників освіти, посилення їх державної і суспільної підтримки; підвищення освітнього і культурного рівня суспільства, створення умов для навчання протягом усього життя. Особистість – це соціокультурна форма існування психіки людини, цілісність, здатна до саморозвитку і самореалізації, свідомої поведінки та предметної діяльності, яка має унікальний та неповторний внутрішній світ. Вона має принципову соціальність, невід'ємність від суспільства (є учасником суспільного життя), своєрідність, автономність, здійснення творчих внесків у суспільне життя, сталість та безперервність процесу її змінювання. І не просто змінювання, а розвитку (9).

На студентів перекладається відповідальність за їхнє навчання. Вищий навчальний заклад мобілізує студентів, а не просто забезпечує викладання. Головна відмінність нашої

системи підготовки фахівців від західної – це різне розуміння відповідальності та вимогливості в навчальному процесі. В Україні лише незначна кількість студентів не доходить до отримання диплома, а у Німеччині в будь-якому вузі за будь-якою спеціальністю диплом одержує один з п'яти студентів, які почали навчання. Численні дослідження свідчать, що дехто зі студентів до освіти ставиться суто інструментально, маючи бажанням отримати диплом. Одночасне вивчення великої кількості дисциплін при відсутності поточного контролю опанування ними не сприяє систематичній роботі студентів, розпорошує увагу, знижує мотивацію і відповідальність. Відкладена до сесії необхідність здавати заліки та іспити формує в студентів байдуже відношення до занять, а викладачів позбавляє можливості дидактичного і виховного впливу для активного й повноцінного засвоєння курсів студентами. Тому створення модульних програм із навчальних дисциплін, в яких міні модулі легко можна замінити, поновити, трансформувати, адаптувати, створення спецкурсів, які дозволяють студентові здійснювати власний вибір навчальних предметів може суттєво покращити якість підготовки.

До навчання у вищій школі студент інколи набуває негативного соціального досвіду, який доводиться переборювати під час навчання у вищому навчальному закладі (ВНЗ), адже виховання – це передусім інформаційний процес, тобто потік «виховуючої» інформації, що виникає в результаті педагогічних дій (навчальний процес, спілкування.). За матеріалами Інституту соціальної та політичної психології, наприклад, лише 37,7% студентів педвузів підтвердили бажання бути громадянами України за умови вільного вибору громадянства (11). А хто ж тоді прийде працювати до середньої школи? Україні потрібна нова еліта – не номенклатурна, а еліта професіоналів, які хочуть, можуть і здатні докорінно змінити ситуацію в державі на краще. Наше завдання – виховати таких (14). Якщо

попередня парадигма передбачає, головним чином, розробку нових програм і курсів та трансляцію їх від викладача до студентів, то нова – забезпечує створення атмосфери відповідальності, середовища, що стимулює самопідготовку, оцінку знань на початку, у середині і наприкінці навчального курсу (модульні заліки), роботу з кожним студентом. При суб'єктно-суб'єктному спілкуванні викладач уже не стільки вчить, скільки допомагає студенту вчитися самостійно. Змінюються функції викладача і слухача, обидва вчаться у взаємодії. У результаті активної співпраці студент отримує знання, уміння і навички, а викладач – майстерність (5).

Для забезпечення високого рівня навчання ВНЗ України постійно оновлюють матеріально-технічну базу (МТБ), видають нові підручники, навчальні посібники і монографії, запроваджують програми міжнародного обміну студентами, аспірантами, викладачами (4). Але проблеми не лише в удосконаленні МТБ. Необхідно постійно приводити освіту до вимог суспільного прогресу, трансформувати і модернізувати зміст, форми і методи навчання. За своєю значимістю модернізація є найсуттєвішою складовою змін в освіті, оскільки освіта має сприяти загальному комп'ютерному навчанню населення (8).

При переході до системи випереджаючої освіти, яка має бути спрямована на розкриття творчого потенціалу, на розвиток здатності мислити і діяти самостійно в найскладніших і непередбачуваних ситуаціях, необхідно оцінювати якість навчання відносно можливості одержання необхідної інформації, її доступності, а також повноти, оперативності, адекватності завданням, що вирішуються. Модернізація освіти в умовах перехідного суспільства як один з основоположних принципів передбачає її демократизацію. Це означає насамперед демократичну організацію самого навчально-виховного процесу, побудову стосунків учня і вчителя, студента і викладача на засадах

взаємної поваги, визнання права на власну думку, творчої співпраці.

Потрібно зважати сьогодні не лише на формальну освіту, а й на неформальну. Тобто таку, яка здобувається за допомогою електронних засобів – комп'ютера, телебачення тощо. Вплив неформальної освіти в окремих випадках може дорівнювати або й перевищувати вплив формальної. Ми рідко акцентуємо увагу на цих аспектах, а шкода, тому що для формування оптимальних умов доступності потрібно залучати до цього процесу всіх учасників: користувачів, видавців, бібліотекарів, створювати і впроваджувати нові технології університетської освіти.

В умовах оновлення освіти значно підвищується роль бібліотеки. Перед системою освіти і науки постає необхідність нового самовизначення. Якщо дотепер наука була стурбована збільшенням і нагромадженням знання, сьогодні вона значною мірою зосереджується на засобах оволодіння накопиченим, визнаючи глобальну роль інформатики у своєму подальшому розвитку (автори бажають публікувати більше своїх робіт, а читач – читати менше). Гуманітарні науки і гуманітарна освіта є невід'ємною частиною всіх інших наук і освіти як такої, і їм властиві усі хворобливі вібрації всього світу пізнання, а також деякі особливі проблеми, суто гуманітарні, наприклад, збереження і систематизація з метою загальної доступності культурної спадщини людства (12). Бібліотека визначає коло зовнішнього впливу на читача, пов'язаного з традицією культурного середовища інших країн. Вплив на читача бібліотечної комунікації подвійний: сприяє взаємовпливу традиційних форм культурної ідентичності, оновленню діяльності й опануванню унікального поля міжкультурних експериментів (20).

У новому інформаційному середовищі знання постають як єдина динамічна система. Мережа електронних засобів комунікації передбачає можливості вільного доступу до інфор-

мації, задоволення інформаційних потреб користувачів, залучаючи усі ресурси міжкультурної комунікації. Отже, сьогодні необхідно засвоїти новий тип культури – інформаційний. Відповідно до світових стандартів освіти для якісного навчання маємо створити міцну базу, що є підґрунтям для визнання у світі державного диплома України про вищу освіту. Саме з інноваційними технологіями навчання ВНЗ пов'язують реальні перспективи підготовки конкурентноспроможних фахівців для незалежної України. Комп'ютер – універсальний навчальний засіб. Він не тільки дає доступ до Інтернету, а ще й можливість працювати з різними джерелами, мати бібліотеку і сучасної літератури, і світової класики, створити віртуальні лабораторії тощо.

Для системного впровадження інноваційних технологій у навчання необхідно створити принципово нові науково-методичні і навчально-дидактичні ресурси; систематично поновлювати фонди бібліотек сучасними навчальними, науковими, методичними та періодичними виданнями (найважливіша якість педагога – вміння оновлювати свої знання і забезпечити це належним чином може виключно галузева періодика); створювати комп'ютерні підручники, інформаційно-пошукові системи, електронні бібліотеки; відкривати доступ до інформаційних ресурсів через мережу Інтернет.

І все ж фінансування більшості бібліотек ВНЗ залишається недостатнім, що змушує бібліотекарів ретельніше ставитися до селекції документного потоку при визначені переліку того, що бібліотеки готові взяти в свої фонди (6). Серед надійних і перевірених засобів навчання завжди був і залишається підручник. Головними критеріями мають бути сучасна науково-методична та поліграфічна якість навчальної книги. Актуальним на сьогодні є забезпечення викладачів словниками, навчально-методичною літературою. Навчально-методичні видання повинні мати достатнє та грамотне бібліогра-

фічне забезпечення з посиланням до бібліотечних фондів та на адреси віддалених ресурсів. Ведучи мову про навчально-методичне забезпечення, ми повинні пам'ятати, що все має робитися задля того, щоб студенти почували себе комфортно в навчально-виховному процесі. Бібліотекарі повинні переконувати керівництво вузів, що витрати на бібліотеку – це їхня турбота, не менш важлива, ніж турбота про оплату лекторів.

Необхідна розробка нового покоління мережевих технологій, що дозволять поліпшити інформаційне забезпечення наукових досліджень (дружність інтерфейсів, безпека мереж); створення нових, інтегрованих і міждисциплінарних систем, що сприяють розвитку нових форм підтримки наукових комунікацій інформації і публікацій (6). Використання мережевих технологій сприяє переходові від електронних бібліотек і електронних публікацій до віртуальної інформації та створення віртуального робочого середовища з можливістю кооперативного використання віртуальних ресурсів.

Розширилося коло повноважень бібліотеки (її компетенції) в інформаційній освіті. Бібліотека ВНЗ виконує роль його інформаційної, освітньої та педагогічної структури. Навчальний процес майже цілком пов'язаний з роботою бібліотеки, а інформаційні послуги мають виховний характер. Необхідно врахувати особистісну складову в діяльності бібліотеки, розширяти зону взаємодії в процесі бібліотечно-інформаційного обслуговування, вивчати рівень задоволення і розвитку інформаційних потреб як передумову якісного обслуговування. Необхідно мати постійний зв'язок з користувачами при формуванні фондів, адже бібліотека забезпечує інформаційну підтримку ВНЗ у його навчальній та науково-дослідницькій діяльності.

Сьогодні бібліотека як соціальний інститут суспільства розширює сферу надання інформаційних послуг. Інша особливість бібліотеки ВНЗ – територіальна відокремленість, оскільки

ВНЗ є складним структурованим організмом. Зважаючи на ці особливості, актуальність використання Інтернет-технологій зростає. При невеликих фінансових витратах вихід до Інтернет надає доступ широкому загалу користувачів до інформаційного простору, до науково-методичної та бібліографічної продукції. Бібліотека за всіх часів виконувала чимало інформаційних і комунікативних завдань. В умовах інформатизації її головним змістом стає сприяння інтелектуалізації суспільства, свободі слова, забезпеченню рівного доступу кожного до інформаційних і культурних джерел (19).

Вимоги до викладача мають бути посилені. Викладачі створюють активне навчальне середовище для студентів, але самі не обов'язково залучаються в окремі форми навчальної активності. Головне – сформувати інтерес і творче ставлення до навчання, створити для цього відповідні умови. Науковець, котрий сам багато працює з науковою літературою, завжди знає, що рекомендувати студенту і в якому підрозділі бібліотеки є конкретне видання. Чим вищий статус і кваліфікація викладача, тим вищі вимоги ставить він перед бібліотекою: бібліотекар має виконувати роль координатора міжособистісного наукового спілкування між різними групами користувачів; дотримання принципів повноти і оперативності, диференційного підходу, комфортності обслуговування, налагодження бібліотекарем доброзичливих стосунків зі студентами. Все це формує сучасний демократичний стиль діяльності бібліотеки. Взаємодія викладачів, методичних відділів з бібліотекою визначається змістом і характером курсів, тематикою науково-дослідної роботи.

На регулярність відвідування університетської бібліотеки студентами впливає її розташування, широкий вибір літератури, повне інформаційне забезпечення з усіх питань, кваліфіковані спеціалісти. Саме тому для забезпечення самостійної роботи студентів західні університети переходять на цілодо-

бовий доступ до бібліотек, Інтернету й усієї інфраструктури навчання.

Забезпечення самостійної роботи у багатьох ВНЗ України викладачі майже повністю передали бібліотеці. Бібліотекарі та бібліографи виконують значну кількість тематичних довідок для студентів до семінарських занять, фактично замість викладача, наповнюючи змістовну складову при оволодінні знаннями за визначеними курсами. Не викладач, а бібліотекар рекомендує конкретні видання, що висвітлюють конкретні наукові проблеми, погляди. І все ж бібліотечну складову підготовки еліти нації ми забезпечити можемо, але конструктивна реорганізація вищої освіти змушує вирішувати питання технічного та кадрового забезпечення, технічного захисту бібліотечного фонду. Захищеними мають бути не лише фонди бібліотек, кадри, а й читачі. Маємо пам'ятати, що студент, який сьогодні отримає диплом вищого навчального закладу не завжди матиме профільну бібліотеку на підприємстві чи то в установі, а фонди універсальних наукових бібліотек можуть бути значно віддалені.

Маємо впевненість, що найкоротший шлях до успіху в підготовці еліти нації – це шлях співпраці бібліотекаря, видавця, викладача, студента та випускника. Історичний досвід свідчить, що бібліотекаря і викладача єднають спільні цілі і завдання. У більшості країн з розвиненою бібліотечною практикою існують професійні етичні кодекси, де визначено принципи інтелектуальної свободи і вільного доступу до знань. Так, українські бібліотекарі в своєму кодексі етики визнали, що в демократичному суспільстві бібліотечні працівники покликані сприяти вільному висловленню й руху ідей та інновацій, свободі читання. Запросити випускника до бібліотеки ВНЗ – хіба не найкращий засіб нагадати йому про необхідність поглиблювати свої знання протягом усього життя, продемонструвати турботу про нього, дати привід звернутися за

порадою до його вчорашніх викладачів, спонукати до продовження контактів з науковцями ВНЗ, а, можливо, стати спонсором університету, академії чи то бібліотеки.

У європейських університетах самостійна робота – це основна форма занять студента. Українські освітянські бібліотеки мають створити належні умови для самостійної роботи студента і викладача, забезпечити відкритий доступ до фондів читальних залів та довідкових видань, цілодобовий доступ до бібліографічних і повнотекстових проблемно-орієнтованих БД. Фонди читальних залів мають бути доступними читачам максимально можливий час. Маємо поліпшити інформування викладачів і студентів про склад фонду та можливості віддаленого доступу до галузевих та інших інформаційних ресурсів, тобто ліквідувати всі фактори демотивації навчання студентів. Народна мудрість говорить: якщо кінь не йде до води, воду йому можна принести, але заставити його пити – неможливо.

Необхідно розвивати університетські свободи, методи навчання, що ґрунтуються на інтересах студентів та системі фінансової підтримки високої якості освіти, перейти від навчання – до освіти; від навчання, заснованого на програмі, – до освіти на базі спільного рішення проблем, виявляти нові ідеї, використовувати всі форми взаємодії з іншими науковими установами та бібліотеками. Об'єднувати сильні сторони, налагоджувати кооперацію і вирішувати двоєдине завдання: використовувати інтелектуальні скарби бібліотек, пошукові можливості інформаційних систем

Ключовою проблемою розвитку бібліотечної справи не тільки в Україні, а й у всьому світі є інтеграція інформаційних ресурсів. Від успішного її розв’язання залежить рівень роботи бібліотек, підвищення їхньої соціальної ролі, суспільне визнання. Формування фондів бібліотеки повинно забезпечувати умови доступу до максимальної кількості видань, але ми не можемо та й не маємо перетворювати кожну бібліотеку ВНЗ

на національну. Вихід у цій ситуації бачимо у формуванні єдиного інформаційно-бібліотечного ресурсу регіону на основі взаємодії і спеціалізації та єдиного читацького квитка. Це буде державний підхід до використання ресурсів задля підготовки еліти нації. Можна прогнозувати і деяку перевантаженість окремих бібліотек, що мають кращі фонди та умови доступу до них, але домовлятися потрібно, і допоможе нам у цьому професійна бібліотечна солідарність та створення мережі освітянських бібліотек як складової загальнодержавної системи бібліотек. Серед першочергових завдань – формування інтегрованого загальнодержавного освітянського галузевого інформаційного ресурсу (14).

Потрібен всеукраїнський освітянський галузевий центр, до якого увійдуть науково-інформаційний, науково-методичний, науково-дослідний, культурно-просвітницький та підрозділ комп'ютерного забезпечення. Вони мають створити зведений електронний каталог галузі та забезпечити його подальше входження до національної системи електронних бібліотек; інтегрувати електронні інформаційні ресурси наукових бібліотек галузі й забезпечити їх багатоаспектне використання; створити галузевий центр з корпоративної каталогізації, формування повнотекстової галузевої бази даних. Електронні інформаційні ресурси дозволяють надавати інформаційні послуги, що відповідають вимогам користувачів, а розвиток корпоративної каталогізації та введення в дію разом із провідними вузівськими бібліотеками зведеного каталогу періодичних видань, організація системи наукових публікацій і системи електронної освіти на основі концепції відкритості дозволять розширити засоби доступу користувачів бібліотеки до вітчизняних та зарубіжних інформаційних ресурсів.

У загальноєвропейській системі освіти проводиться цілеспрямована політика, орієнтована на формування та розвинення здібностей фахівців вільно спілкуватися іноземною

мовою у сфері професійної діяльності, оскільки на якість обслуговування впливають: мовний бар'єр, культурний рівень, компетентність. Ще й ще хочеться нагадувати, що «слово – це інструмент думки» і тому, якщо людина не знає слова (як категорії) – вона ним не думає!

Толерантність і доброзичливість бібліотекаря-професіонала не сумісна з ксенофобією. Лише професіонал може приймати грамотні рішення, визначати майбутні напрями розвитку будь-якої галузі. Але не досить мати лише певний рівень професійних знань, треба ще й уміти продукувати елементи нових знань для вирішення питань професійної діяльності.

Входження до Болонського процесу потребує нових бібліотекарів-професіоналів. Саме таких професіоналів готує факультет бібліотекознавства та інформатики Харківської державної академії культури.

Література

1. Андрущенко В.П. Педагогічна освіта України: болонські виклики і напрями модернізації / В.П.Андрущенко // Практ. філософія. – 2004. – № 1 – С.128.

2 Астахова В.І. Болонський процес в дії / В.І.Астахова // Вища шк. – 2004. – 1 – 8 верес.

3. Болонський процес у фактах і документах (Сорбона – Болонья – Саламанка – Прага – Берлін) / Упоряд.: Степко М.Ф. та ін. – Т.: Вид. ТДПУ, 2003. – 52 с.

4. Бондаренко М. На шляху інтеграції / М.Бондаренко // Новий колегіум. – 2004. – № 1/2 – С.12–14.

5. Волович В. Болонский процесс и новая парадигма образования в Украине / В.Волович // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. – № 4. – С.189–199.

6. Земсков А.И. Что придет после электронных библиотек? / А.И.Земсков , Г.А.Евстегнееева, И.А.Скорикова // Науч и техн. б-ки. – 2004. – № 7.– С.5–14.

7. Козачова І. Соціальна інженерія Єдиної Європи, або Болонський процес в Україні / І.Козачова // Студент. газ. – 2004. – № 32. – С.4.

8. Кремень В. Про підсумки розвитку освіти у 2003–2004 навчальному році та завдання на 2004–2005 навчальний рік щодо забезпечення рівного доступу до здобуття якісної освіти: Доповідь на засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки України / В.Кремень // Освіта. – 2004 – 25 серп. – 1 верес.

9. Максименко С. Психологічні проблеми модернізації освіти в Україні / С.Максименко / Освіта України.– 2004. – № 100 (24 груд.).

10. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес // Вища шк. – 2004. – № 2–3. – С.97–125.

11. Невмержицький О. Реалії виховної роботи в сучасному вищому навчальному закладі у світлі Болонського процесу / О.Невмержицький // Вища шк. – 2004. – 7–14 лип. – С.2.

12. Оніщенко І. Гуманітарна освіта в контексті Болонського процесу / І.Оніщенко // Вища шк. – 2004. – 14 лип. – С. 2.

13. Онкович Г. Болонський процес і національні пріоритети в гуманітарній освіті / Г.Онкович // Вища шк. – 2004 – 15–22 груд. –С.4.

14. Поплавський М. Формула успіху / М.Поплавський. – К., 2000. – 111 с.

15. Рогова П. Стратегія розвитку освітянської бібліотечної мережі України / П.Рогова // Бібл. вісн. – 2004. – № 1. – С.14–20.

16. Сбруєва А. Болонський процес: пошуки шляхів підвищення конкурентоспроможності європейської вищої освіти / А.Сбруєва // Шлях освіти. – 2002. – № 1. – С.18–21.

17. Скнарь В. К. Болонська декларація та розвиток інформаційних технологій / В.К.Скнарь // Бібл. форум України. – 2004. – № 2. – С.47–50.

18. Ушакова Н. Новітні навчальні ресурси – передумова реалізації вимог Болонського процесу / Н.Ушакова // Освіта України – 2004. – № 91 (23 листоп.). – С.8.

19. Чачко А.С. Основні вимоги до магістра бібліотекознавства / А.С.Чачко // Укр. культура і мистецтво в сучасному процесі. – К., 1999. – С.36–42.

20. Черних О. Європа знань: входження України до загальноєвропейського простору вищої освіти / О.Черних // Вісн. Кн. палати. – 2004. – № 5. – С.48–53.

21. Шевченко І.О. Перспективи розвитку післядипломної інформаційно-бібліотечної освти в Україні / І.О.Шевченко // Вісн. Харк. держ. акад. культури: Зб. наук. пр. – Х., 2001. – Вип. 6. – С.225–231.

Н.М.Березюк

БІБЛІОТЕКАРІ ІМПЕРАТОРСЬКОГО ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ІСТОРІЯ В ОБЛИЧЧЯХ

Відкриття в Харкові на початку XIX ст. університету й практично першої в місті бібліотеки (якщо не рахувати бібліотеку Харківського духовного колегіуму) мало величезне наукове, культурне, просвітницьке значення для всього краю. У першому Статуті 1804 йшлося про заснування при університеті бібліотеки, фізичної лабораторії, астрономічної обсерваторії (1). Винесення бібліотеки на перше місце свідчить

про визнання її провідної ролі в просвітницьких завданнях навчального закладу.

Вітчизняний бібліотекознавець, вихованець Харківського університету К.І.Рубинський висловився таким чином: "Библиотеки представляют капитал, и притом самый ценный капитал страны, в который вложено все знание человечества" (2). У ці слова він вкладав і таку складову, як людський чинник, працю фахівців, їх інтелект і професіоналізм, любов до книги, що робить доступними читачеві фонди бібліотек. Без цього бібліотеки були б кладовищами капіталу, яким би ніхто не міг скористатися.

Про наших попередників, колег, бібліотекарів першого століття історії ЦНБ, яка відзначає своє 200-ліття, на жаль, відомо дуже мало. Під час дослідження історії бібліотеки був відновлений хронологічний ряд її директорів і помічників, що складається з 46 персоналій. Зібрані відомості про них. У Статуті 1804 р. був визначений такий штат бібліотеки: бібліотекар, якого обирали з ординарних професорів на загальних зборах, його помічник з ад'юнктів або магістрів та писар.

Серед професорів на початку існування університету переважали іноземці (німці, французи). Іноземний вчений, перебуваючи на службі в Росії, просив дозволу імператора на зміну прізвища, отримання російського імені та по-батькові. Француз Белен де Баллю став Яковом Яковичем, професор Дюгур – Антоном Антоновичем Дегуровим, німець Рейт–Бернгардом Осиповичем.

Бібліотекознавства як науки, бібліотечної професії на початку XIX ст. не існувало. Бібліотекарями протягом першого століття існування університету працювали професори – представники різних наук.

На першому засіданні ради університету 18 січня 1805 р. першим бібліотекарем було обрано Я.О.Белена де Баллю, професора грецької та французької словесності, відомого

перекладами Лукіана, Геродота, Гомера, члена Паризької академії написів та витонченої словесності, найпершого серед запрошених В.Н.Каразіним професорів. Я.О.Белен де Балю упорядкував книги, куплені Каразіним в Санкт-Петербурзі і організував бібліотеку. Відомо, що він склав перший каталог 17 томів грецьких рукописів (на жаль, не зберігся). За часів його роботи на корінцях книг почали робити позначки (номери шаф, полиць і місця на полиці), що було початком "крепостной расстановки". Я.О.Белен де Балю працював бібліотекарем у 1805–1811 рр. У 1811 р. його було переведено до Головного педагогічного інституту С.-Петербурга, а Рада Харківського університету обрала його Почесним членом університету.

Після Я.О.Белена де Баллю протягом 6 років у бібліотеці працював Антон Антонович Дегуров, у подальшому – ректор С.-Петербурзького університету.

У 1817–1824 рр. бібліотекарем був Бернгард Осипович Рейт, історик, ординарний професор, який першим в університеті викладав курс російської історії латиною. Його діяльність скінчилася тим, що було створено комісію для наведення ладу в бібліотеці. Комісію очолив ректор В.Я.Джунковський, який протягом двох років поєднував свою роботу з упорядкуванням бібліотеки. Бібліотечна робота була знайома В.Я.Джунковському (йому доводилося працювати в бібліотеці Медико-хірургічної академії в Петербурзі). Він багато зробив у бібліотеці університету: було введено "шнурову" книгу для запису нових надходжень, складений перший друкований систематичний каталог, що включав описи 16781 прим. книг і зберігся до нашого часу.

Протягом 1826–1828 рр. бібліотекарем працював ординарний професор російської словесності Дмитро Семенович Борзенков.

Цікавою особистю був професор права та дипломатики поляк Ігнатій Миколайович Данилевич. У Харкові він захистив

докторську дисертацію, був деканом етико-політичного факультету. У бібліотеці працював у 1828–1830 рр. і багато зробив для створення системи каталогів. Водночас І.М.Данилевич очолював нумізматичний кабінет, зробив опис 6 тисяч монет, склав систематичний каталог витончених мистецтв та старожитностей.

Серед багатьох професорів, які працювали в бібліотеці, найбільшу користь приніс їй Андрій Федорович Павловський. Професор кафедри чистої математики, він дуже любив бібліотеку і мріяв працювати над її облаштуванням, клопотався про звільнення його від інших обов'язків. Протягом 6 років роботи в бібліотеці А.Ф.Павловський встиг чимало зробити. Він вперше розставив фонд у систематичному порядку, першим зрозумів необхідність спеціальної підготовки бібліотекарів, розпочав укладання першого карткового систематичного каталогу, склав списки карт і рукописів. З обранням його у 1837 р. ректором А.Ф.Павловський залишив улюблене дітище.

Василь Сергійович Комлишинський – ординарний професор, декан, потім ректор університету в 1838–1841 рр. сумлінно працював у бібліотеці. При ньому був створений документальний каталог, що дав можливість упорядкувати облік книг, відкрито кабінет для читання професорів та студентів.

Першим "окремим" бібліотекарем протягом 1841–1851 рр. був Іван Семенович Шишкін, адже за Статутом 1835 р. посада бібліотекаря перестає суміщуватися з професорським званням і бути виборною.

Відомий археолог, історик Георгій Дмитрович Филимонов працював у бібліотеці в 1851–1856 рр., згодом був запрошений на посаду хранителя Оружейної палати в Москві.

Понад чотири десятки років (1856–1895) віддав служінню бібліотеці Яків Осипович Балясний. Юрист, людина високоосвічена, любляча книгу, він багато зробив для реорга-

нізації роботи бібліотеки. При ньому було завершено впровадження "крепостной" розстановки фонду, підготовлено і видано том систематичного каталогу, розпочатого А.Ф.Павловським.

К.І.Рубинський стверджував, що університет багато чим зобов"язаний людині, яка 42 роки безкорисливо працювала для улюбленої Alma mater (3).

Найяскравішу сторінку в історію бібліотеки вписав К.І.Рубинський. Він віддано служив їй протягом 1890–1920 рр. З ним пов'язане будівництво нового приміщення бібліотеки і організація її роботи в нових умовах, завершення укладання алфавітного і систематичного каталогів, налагодження регуляр-ного книгообміну з науковими установами Росії та Західної Європи, організація обслуговування студентів фондами науко-вої бібліотеки. К.І.Рубинський досконало вивчив досвід провідних російських і закордонних бібліотек, був організато-ром і активним учасником І Всеросійського з'їзду з бібліотеч-ної справи (1911 р.), автором багатьох публікацій з питань бібліотекознавства. За висловлюванням відомого бібліотеко-знавця С.І.Масловського, він був одним з найкращих знавців бібліотечної справи в Росії. Ім'я К.І.Рубинського було забуте 70 років і лише протягом останнього десятиліття повернуте в історію українського бібліотекознавства, фундатором якого є саме він.

Перевантажені педагогічною, науковою, громадською роботою, з мізерною надбавкою до платні бібліотекарі-профе-сори не могли віддавати бібліотеці багато часу. Основне навантаження припадало на штатних помічників бібліотекарів. Серед них були такі визначні особистості, які ввійшли в історію української культури:

- філолог, фольклорист Амвросій Лук'янович Метлинський;
- ботанік, згодом ректор Харківського університету Адольф Самійлович Питра;

• фізіолог, засновник харківської школи фізіології Іван Петрович Щелков, також ректор Харківського університету;

• випускник природничого відділення фізико-математичного факультету університету, історик-аматор, укладач унікального "Указателя книг и брошюр, напечатанных в Харькове с 1805 по 1879 гг." Григорій Сергійович Чиріков;

• відомий кооператор і видавець, один з організаторів харківських безплатних народних читалень, Харківської громадської бібліотеки Микола Петрович Баллін;

• Дмитро Петрович Міллер – відомий історик Слобідської Лівоберженої України, автор 17 фундаментальних праць, у т.ч. "Истории г.Харькова за 250 лет его существования" (спільно з Д.І.Багалієм) успішно поєднував наукову роботу з бібліотечною.

Такими були бібліотекарі першого століття історії університетської бібліотеки. Їх долі, а також долі сотень учених, які сприяли створенню і розвитку бібліотеки, примусили замислитися над тим, як безнадійно втрачені прекрасні традиції минулого, як змінилося ставлення учених, читачів до бібліотеки, ставши споживацьким. Можна знайти пояснення цьому, але жалкувати – не можна.

Література

1.Устав имп. Харковського университета, 1804 //Периодические сочинения об успехах народного просвещения. – 1805. – № 10. – С.225–290.

2. Рубинский К.И.Культурная роль библиотеки и задачи библиотековедения. Публ. лекция, читанная в актовом зале Харьковского университета, 22 нояб. 1909 г. /К.И.Рубинский //Записки Харьковского университета. – 11910. – Кн.1, ч. неофиц. – С.65–96.

3. Рубинский К.И. Библиотека Харьковского университета за 100 лет ее существования (1805–1905) /К.И.Рубинский. – Х.: Тип. "Печ. Дело", 1907. – 44 с. – 5 л. ил.

4. Бібліотекознавець К.І.Рубинський (1860–1930): Бібліогр. нарис /Уклад. Н.М.Березюк; Бібліогр. ред. В.Д.Прокопова; Під ред. Е.Балла. – Х.: РА, 1998. – 68 с. з фото.

5. Рубинский К.И. История русской библиотеки в дореволюционное время: Очерки /К.И.Рубинский. – Х., [1925–1926]. – 19 с. – Рукопись.

В.Г.Мохонько

БІБЛІОТЕКОЗНАВЕЦЬ НІНА МИХАЙЛІВНА БЕРЕЗЮК

Тот, кто следует своей
Судьбе, знает и умеет все.
Паоло Коэльо "Алхимик

Ім'я Ніни Михайлівни Березюк добре відоме бібліотечній громадськості Харкова завдяки її активній творчій діяльності.

Ніна Михайлівна (в дівоцтві Мурашкова) народилася в 1935 р. у Харкові. У 1958 р. вона закінчила Харківський державний бібліотечний інститут, отримавши диплом за фахом бібліотекар і бібліограф вищої кваліфікації. Формулювання в дипломі відображали не лише формальну назву професії. На час закінчення інституту Ніна мала достатній досвід роботи, адже розпочала працювати в бібліотеках у 18-річному віці на тимчасових посадах, на найважчих ділянках. Вона працювала в бібліотеці Харківського авіаційного інституту, в Харківській державній науковій медичній бібліотеці. Отже, першому року

роботи молодого бібліотекаря можна дати таку назву: "Жага бібліотечного покликання".

У 1955 р. Ніна їде разом з чоловіком-військовиком до Угорщини. У 1956 р. вона народжує дочку Ірину, а в 1958 р. вже працює завідувачкою бібліотеки Дебреценського гарнізонного будинку офіцерів. Цей період можна охарактеризувати як "Радість життя". Натхненно, самовіддано, вперто й оптимістично, залишаючись відданою родині, працювала молода жінка. Це не залишилося непоміченим. Протягом двох років роботи в її трудовій книжці з'явилося п'ять (!) записів про подяки та заохочення "за сумлінне ставлення і особисту бездоганність", "за участь в огляді бібліотек, де бібліотека посіла перше місце", "за досягнуті успіхи й особисту дисциплінованість" і т.і.

У 1960 р. Ніна Михайлівна переїхала до Харкова – на нове місце служби чоловіка. Протягом 1960–1962 рр. вона працювала завідувачкою пересувним фондом, а потім завідувачкою абонемента бібліотеки ДК будівельників ім. Горького. У 1961 р. Ніна народила сина Юрія.

Харківський період життя Ніни Михайлівни може мати таку назву: "Працювати, працювати й працювати!" У 1962 р. Ніна Михайлівна розпочала роботу в Центральній науковій бібліотеці ХДУ ім. Горького на посаді старшого бібліотекаря, а в 1963 її перевели на посаду головного бібліотекаря. І знову самовідданість, творчі нахили, освіченість, відповідальність не залишилися непоміченими.

З 1969 р. Ніна Михайлівна працює директором Будинку вчених Харківського обкому профспілки працівників освіти, вищої школи та наукових установ. На той час в країні існувало лише чотири таких будинки, і до директора висувалися особливі вимоги. З притаманним їй ентузіазмом та натхненням піклувалася Ніна Михайлівна про створення особливої атмосфери для відпочинку харківських науковців.

З 1975 р. Ніна Михайлівна – проректор заочного навчання Харківського державного інституту культури. Тут творчо і сумлінно вона працювала 16 років, отримавши 16 подяк і Почесну грамоту Міністра культури УРСР.

Звільнившись у 1991 р. у зв'язку з переходом на пенсію за віком, вона ще рік працювала викладачем. Саме в цей час починається ще один дивний етап у житті Ніни Михайлівни. У 1992 р. вона повертається до Центральної наукової бібліотеки на посаду провідного бібліотекаря, а потім провідного і головного бібліотекаря. Відбувається народження нового історіографа ХЦНБ – талановитої і унікальної особистості – Ніни Михайлівни Березюк. Епіграфом до цього періоду її життя можуть бути слова Паоло Коельо з передмови до російського видання "Алхіміка": "Всякий раз, когда мы делаем что-то с радостью и удовольствием, это означает, что мы следуем Своей Судьбе".

Яскрава непересічна особистість Ніна Михайлівна ніколи не була лише виконавцем. Вона бере активну участь у науковій роботі книгозбірні, багато публікується, виступає на конференціях. Ніна Михайлівна працює над створенням Музею праць учених університету, бере участь у проведенні бібліотечно-бібліографічних занять зі студентами. У 1996 р. завдяки її таланту організатора відбувається зустріч ветеранів – бібліотекарів шістдесятих років.

Найбільшу увагу бібліотечної громадськості міста привернули публікації Ніни Михайлівни про К.І.Рубинського, завдяки яким його ім'я стало відомим широкому загалу сучасних бібліотекарів.

Бібліотекар університетської бібліотеки К.І.Рубинський був досить відомою особистістю в 1893–1905 рр. Але 1920–1930 рр. – "біла пляма" в історії бібліотекознавства. В літературі з історії бібліотечної справи ці роки замовчувалися. Архіви бібліотеки цього часу не збереглися. Тому основним

джерелом для написання історії ЦНБ була спеціальна періодика, окремі документи. Ніна Михайлівна стала дослідником цього періоду. Виявилося, що минуле – поруч. У 1995 р. Ніна Михайлівна розшукала дочку К.І.Рубинського – Антоніну Костянтинівну Ляш-Рубинську, 1914 року народження. Вона взяла участь у Перших читаннях пам'яті видатного бібліотекознавця (до 135 річчя від дня народження), залишила спогади.

У 1999 р. Н.М.Березюк було присвоєне звання лауреата премії імені К.І.Рубинського. Премію було засновано ректором університету в 1995 р. на честь 190-річчя заснування ЦНБ в пам'ять про її колишнього директора.

Не могла не зацікавити дослідницю і особа засновника університету В.Н.Каразіна та його нащадків. У 1998 р. з'явилися публікації Ніна Михайлівни про В.Н.Каразіна як ученого, який випередив свій час. Глибина проникнення в минуле була такою повною, що Н.М.Березюк запрошують на всі важливі заходи університету, засідання вченої ради.

Вперше завдяки дослідженням і публікаціям Ніни Михайлівни висвітлено трагічну сторінку історії ЦНБ – роки Великої вітчизняної війни, названі імена, сказані слова подяки людям, які зберегли книгозбірню.

За 10 років нею підготовлено 76 публікацій, де висвітлені події історії університету, бібліотеки, забуті імена вчених, перших ректорів, перших бібліотекарів. Кожною публікацією автор може пишатися.

Аналітичне мислення Ніни Михайлівни дозволило представити історію ЦНБ на тлі різних соціально-економічних перетворень. Попереднім підсумком цієї роботи став нарис "Дорога длиной в 200 лет", що ввійшов до збірника "Очерки вузовских библиотек г.Харькова", виданого в 2001 р. Вихід збірника став знаменною подією для бібліотечної громадськості міста. Н.М.Березюк була не тільки автором одного з нарисів, але й науковим редактором цього видання.

У 2005 р. закінчено роботу з підготовки до видання монографії, присвяченої 200-річчю Центральної наукової бібліотеки Харківського університету.

Сьогодні, коли комп'ютерна техніка докорінно змінила процеси читання й письма, здається неймовірним те, що Ніна Михайлівна не просто створила, але й багато разів переписала розбірливим бісерним почерком історію ЦНБ – 500 рукописних сторінок.

Цього року, ювілейного для Ніни Михайлівни, на моє переконання, починається ще один період її життя. Він пов'язаний з подальшим розвитком власних ідей і втіленням в життя задумів Валентини Денисівни Прокопової, завідуючої науково-бібліографічним відділом, яка щойно пішла з життя, протягом останніх років вона була справжнім другом і соратником Ніни Михайлівни.

Бажаємо Ніні Михайлівні радості творчості, осяяння таланту, подальших публікацій, а також душевної молодості й краси.

Т.В. Іванська

ДО 125-РІЧЧЯ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ

Державний архів Харківської області за кількістю і значенням документальних матеріалів є одним з найбільших обласних архівів України. У його архівосховищах зберігається 4674 фонди, які налічують близько 2,5 млн справ, що охоплюють період з 1739 до 2003 рр. Документи архіву відображають історію духовного і матеріального життя Харкова і губернії, мають надзвичайну культурну цінність і є складовою частиною світової історико-культурної спадщини.

Державний архів Харківської області – спеціалізований державний заклад, який забезпечує формування Національного архівного фонду, державний облік і зберігання, надання архівної інформації користувачам. Отже, основні функції архіву – збирання, ідентифікація, опис та класифікація документів, забезпечення збереження, реставрація і організація користування документами.

Відповідно до основних функцій, що виконує архів, у ньому існують такі структурні підрозділи: відділ формування Національного архівного фонду і діловодства, відділ обліку та науково-довідкового апарату, відділ забезпечення збереженості документів, відділ інформації та використання документів, відділ організації та координації архівної справи, відділ реставрації.

Національний архівний фонд формується, як зазначено в Законі, "із документів державних органів, підприємств, установ і організацій всіх форм власності, а також громадян та їх об'єднань". Формування Національного архівного фонду України забезпечує *відділ Національного архівного фонду і діловодства* на підставі експертизи цінності документів. Національний архівний фонд формується з документів, що накопичились в результаті діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, науково-дослідницьких та проектних інститутів, вищих учбових закладів, технікумів, громадських організацій, документів особового походження та кінофотодокументів. Крім того, відділ здійснює організаційно-методичне керівництво архівними відділами райдержадміністрацій, архівними підрозділами і діловодними службами підприємств, установ і організацій. Відділ надає методичну допомогу з усіх питань ведення архівної справи та діловодства фондоутворювачам, а також юридичним особам. В організаціях проводяться огляди забезпечення надійного зберігання документів, щорічно для завідуючих архівними

підрозділами та працівників діловодних служб установ проводяться наради-семінари, курси підвищення кваліфікації.

Основним завданням *відділу обліку та науково-довідкового апарату* є організація робіт зі створення інформаційно-пошукових систем до документів архіву та облік документів. Одним з основних напрямків роботи відділу є підготовка до видання інформаційних довідників про склад документів архіву.

Довідковий апарат відділу має фондовий каталог, покажчик фондів, тематичний, географічний та іменний каталоги, описи. Облік документів архіву забезпечує їх збереження та контроль за наявністю, а також надає можливість адресного пошуку.

Відділ забезпечення зберігання документів здійснює комплекс робіт, пов'язаних із забезпеченням збереженості документів – дотримання температурно-вологісного режиму, протипожежної і охоронної сигналізації, спеціального освітлення, видавання і підкладання справ до картонажів, проведення перевірок наявності документів та ін. Сховища архіву розташовані в трьох будинках (Мироносицька, 41, пр. Московський,7, Університетська, 13). Архівосховища є об'єктами режимного порядку і доступ до них визначається спеціальною інструкцією та наказом директора.

Заслуговує на увагу робота *відділу реставрації.* Шляхом реставрації, ремонту та оправлення документів вона забезпечує підтримання їхнього належного фізичного стану.

Відділ організації та координації архівної справи розробляє спільно з іншими відділами пропозиції щодо основних напрямів розвитку архівної справи в області, складає проекти зведених планів розвитку архівної справи в області, плани науково-дослідної та методичної роботи архіву, планує і організовує проведення занять з підвищення кваліфікації працівників архіву, контролює впровадження в практику

роботи архівних установ результатів наукових досліджень, нормативних і методичних документів тощо.

Одним з важливіших відділів в архіві є відділ інформації та використання документів. Зростаюча роль архівів у сучасному житті яскраво проявляється у використанні архівних документів. Зміна політичної системи, складні процеси, що відбуваються в соціумі, значно підвищують потребу в ретроспективній інформації. Не слід забувати також про те, що документи архіву є об'єктом зростаючого інтересу істориків та фахівців інших галузей. Відділ здійснює велику роботу з виконання тематичних, консульських, генеалогічних запитів та запитів соціально-правового характеру, які надходять від громадян, установ та організацій. Тематичний спектр цих запитів досить широкий – про стаж роботи, заробітну плату, майно, житло, освіту, родовід, репресії, участь у партизанському русі тощо. Фахівці відділу беруть активну участь у популяризації історичних документів: готують теле- і радіопередачі, тематичні виставки, збірки документів, публікації у місцевій пресі, проводять екскурсії.

До структури відділу інформації та використання документів належить читальний зал, робота якого регламентується спеціальними правилами, що розробляє кожен архів на основі затверджених Держкомархівом України Правил використання документів Національного архівного фонду через читальні зали. Традиційною формою використання документів стала робота з ними краєзнавців, дослідників історії Харкова і області, наукових працівників установ Харкова, інших міст України, а також дослідників із зарубіжних країн.

Велику допомогу співробітникам архіву і дослідникам надає науково-довідкова бібліотека архіву, яка має унікальні друковані видання XIX ст. Тут сконцентрована література довідкового характеру, зокрема енциклопедії, путівники, статистичні, біографічні довідники та словники. У ній зберіга-

ється також література з законодавства, політики, історії, краєзнавства.

В архіві проходять практику студенти історичного факультету Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна, Харківської державної академії культури та інших вищих учбових закладів.

Роботу архіву забезпечують 67 співробітників, це переважно жінки. Фахівці архіву є випускниками історичного факультету Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна, Московського історико-архівного інституту, Харківської державної академії культури.

О.С.Гнезділо

ДЕРЖАВНОМУ АРХІВУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ 125 РОКІВ

Минулого року відзначався 350-річний ювілей Харкова, на початку нинішнього року – 200-річчя Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. А зараз, восени, виповнюється 125 років Держархіву Харківської області. Це також чимало. Тим більше, що доля архіву тісно пов'язана і з містом, і з Університетом.

Утворення архіву відбулося завдяки діяльності прогресивної громадськості Слобожанщини та вчених Харківського університету. А документи, що зберігаються в архіві, відображають історію Слобідського краю та міста Харкова.

Необхідність у створенні в Харкові історичного архіву, подібного до Київського, Вітебського або Віленського, виникла в другій половині XIX ст., але цим питанням офіційна влада не займалась. Ініціатором організації архіву виступило Історико-філологічне товариство Харківського університету.

У 1879 р. відомий знавець і дослідник української історії та етнографії П.С.Єфименко на засіданні Історико-філологічного товариства прочитав доповідь про незадовільний стан цінних документів з історії Лівобережної України (справи Малоросійської колегії, Генеральної військової канцелярії та інших центральних установ), що знаходилися на зберіганні в архіві Чернігівського губернського правління. П.С.Єфименко працював у цьому архіві у 70-х роках XIX ст. і безпосередньо переконався в неприпустимих умовах зберігання документів у цьому архіві.

Історико-філологічне товариство негайно порушило справу про передачу документів Чернігівського архіву до свого відання. Клопотання підтримав і Університет, але офіційний дозвіл Міністерства внутрішніх справ на перевезення матеріалів було отримано лише в серпні 1880 р. (датовано за старим стилем). Організацію перевезення документів до Харкова було доручено П.С.Єфименку. Майже 600 пудів (приблизно 9600 кг) архівних матеріалів коштом Товариства було перевезено до Ніжина, а звідти залізницею до Харкова. 20 вересня 1880 р. зібрання документів, скасованих наприкінці XVIII ст. малоросійських установ і 200 старовинних книг привезли до Харкова.

Через відсутність коштів на приміщення документи з Чернігова, що були зашиті у 82 тюки, пролежали три роки на хорах актового залу Університету. Завдяки діяльності академіка і директора Археологічного інституту Н.В. Калачева, який приїздив до Харкова, були знайдені кошти для обладнання архіву і упорядкування документів. Н.В.Калачев відрядив слухача Археологічного інституту Н.П.Рагозіна для розбору документів Харківського історичного архіву. Н.П.Рагозін працював з документами кілька місяців (літо–осінь 1881 р.) і за цей час зробив тільки поверхневий опис частини документів

архіву, але відзначив багато цікавих окремих справ, груп документів, дав коротку загальну характеристику архіву.

Подальше упорядкування документів розпочалося 1883 року, з того часу, коли архів отримав приміщення. Було обрано комісію з 8 осіб – професорів, доцентів та стипендіатів Університету. Комісія обрала зі свого складу зберігача архіву – доцента Д.І.Багалія і склала план розбирання документів. Необхідно було створити короткий каталог всього архіву, стисло викладаючи зміст кожної справи, паралельно з цим перепозначити справи і розмістити їх на полицях.

Через велику зайнятість членів комісії виконання плану опинилося під загрозою, але тут до складу комісії вступив ветеринарний лікар С.П.Дуброва, який, як відзначав Д.І.Багалій, віддався роботі з надзвичайним завзяттям та захопленням. Але він працював недовго (через від`їзд із Харкова). Комісія розпалася. Д.І.Багалій також не міг зробити багато для опису архіву через велику зайнятість у викладацькі діяльності. Необхідно було мати в штаті хоча б одного платного працівника під керівництвом відповідальної за архів особи – завідувача. Наступного 1884 року завідувачем історичного архіву Товариство обрало професора Д.І.Багалія. Це призначення було затверджене радою Університету. Наш видатний земляк – Дмитро Іванович Багалій – історик, автор ґрунтовних праць, присвячених історії м. Харкова, Харківського університету і Слобожанщини, ректор університету, відомий громадський діяч майже 40 років він працював завідувачем Харківського історичного архіву і багато зробив для того, щоб на початку XX ст. Харківський архів став одним з небагатьох організованих, доступних для дослідників архівосховищ України, де зосереджені цінні документи з історії Гетьманщини і Слобожанщини XVIII – початку XIX ст.

Першим офіційним архіваріусом Харківського історичного архіву (жовтень 1886 р. – травень 1887 р.) став А.Твердо-

хлєбов, потім цю посаду обіймали вихованці Харківського університету М.Бакай (жовтень 1887 р. – червень 1888 р.), М.Плохинський (листопад 1888 р. – жовтень 1897 р.), Є.Іванов (з жовтня 1897 р.). Штатний архіваріус отримував невелику платню (300 крб на рік). За даними статистичного описування історичного архіву, здійсненого 1900 року, архіваріус Є.Іванов отримував платню 600 крб на рік (тобто 50 крб на місяць), що було теж небагато, тому він поєднував роботу в історичному архіві з роботою архіваріуса в архіві Університету.

З 1886 р. на прохання Історико-філологічного товариства Університет став щороку виділяти кошти на розбирання архіву. Упорядкування архівних документів було закінчене 1892 року. Закаталогізовано 30 823 справ. У 1899 р. архів отримав нове, пристосоване для своїх потреб приміщення з безпечною системою опалення і бюджет (600 крб на рік).

Нові надходження також потребували наукової обробки. Їх було дуже багато. У 1906 р. архів переріс нове приміщення і для значної частини матеріалів довелося використати колишнє архівосховище за актовим залом Університету – старе і холодне.

Проблема нестачі приміщень для обладнання архівосховищ пояснювалася тим, що до архіву постійно надходили нові документи. Так, 1884 р., за пропозицією П.С.Єфименка і Д.І.Багалія, Історико-філологічне товариство добилося передачі архіву старих справ (з 1735 р.) Новгород-Сіверського поліцейського управління. 1890 року до архіву перевезено документи другої частини архіву Малоросійської колегії, що зберігалися в архіві Полтавського губернського правління. Після об`єднання цього зібрання з чернігівськими документами Харківський історичний архів став єдиним великим сховищем документів з історії Лівобережної і Слобідської України.

Надходили до архіву документи і від приватних осіб (підприємниці Морозової, ректора Університету Куплеваського, князя Голіцина та інших). Протягом перших трьох десятиріч існування Харківський історичний архів перетворився на науковий заклад.

Українська революція 1917–1920 рр., відновлення Української держави стали поворотним рубежем в історії архівної справи. У цей період архіви зазнали численних втрат. Бурхливі події позначилися й на стані документів Харківського історичного архіву. Загалом увага урядів Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР зосереджувалась на рятуванні архівних матеріалів, був підготовлений проект архівної реформи, де йшлося про проголошення державної власності на архівні документи. На жаль, цей проект не був реалізований.

Зі встановленням радянської влади в Україні архівне будівництво розвивалося відповідно до декрету РНК РФСР „Про реорганізацію і централізацію архівної справи" від 1 червня 1918 р. Почали здійснюватися заходи щодо реформування архівної галузі, централізації і націоналізації архівної справи в Україні.

Після прийняття зазначеного декрету та постанови Тимчасового робітничо-селянського уряду України про створення Всеукраїнської комісії з охорони пам'ятників мистецтва і старовини (ВУКОМПИС, лютий 1920 р.) Харківський історичний архів і його фонди були включені до складу державного архівного фонду. Архів знаходився у віданні архівно-бібліотечної секції Харківського губкомпису.

Слід зазначити, що вже з перших днів роботи архівної секції губкомпису перед Харківською радою робітничих депутатів ставилося питання про розширення приміщення Харківського історичного архіву. Слід було створити додаткові архівосховища для приймання документів, що надходили з губернії. Так, на перші два місяці 1919 р. для обладнання цент-

рального сховища в кошторисі секції було виділено 10 000 карбованців, на перевезення документів – 1 000 карбованців, йшлося про збільшення штату архіву як центральної установи, проведення упорядкування, систематизації та описування документів.

Діяльність архівної секції губкомпису і Харківського історичного архіву відновилася у січні 1920 р. Архіву було виділене додаткове приміщення (колишнього навчального округу). Одним з невідкладних завдань губкомпису стала реорганізація історичного архіву. 1 лютого 1920 р. Харківський губкомпис прийняв „Положення про Центральний історичний архів" у Харкові, якому виділили приміщення колишнього сирітського суду та редакції газети „Борьба" в Пасажі.

Впродовж 1920–1930 рр. здійснювалися подальші перетворення в архівній мережі Харківщини. Так, у Харкові в лютому 1920 р. був створений Слобожанський архів революції, реорганізований у січні 1922 р. в Центральний архів революції, 16 червня 1926 р. – Центральний архів праці, а в жовтні 1934 р. – Всеукраїнський военно-історичний архів.

8 червня 1926 р. був утворений Крайовий історичний архів (Крайарх), до якого з Центрального історичного архіву передані документи установ, що діяли на території Харківщини. Після створення Харківської області (1932 р.) Крайарх і місцеве архівне управління були реорганізовані в Харківський обласний історичний архів, що підпорядковувався Харківському облвиконкомові.

Підпорядкованість архіву змінювалася: з 1938 р. він знаходився у віданні архівного відділу НКВС, а з жовтня 1941 р. – управління держархівами НКВС у Харківській області.

З початком гітлерівської агресії діяльність архівних установ України відповідала вимогам воєнного часу. Першочерговим завданням стала евакуація документів. Облдержархів був евакуйований до міста Златоуст Челябінської області

28 вересня 1941 р. Вдалося вивезти весь обліково-довідковий апарат архіву та біля 40 000 найцінніших справ. Решта документів залишилася в окупованому Харкові (у 6 різних будівлях).

Німецько-фашистські загарбники завдали величезних збитків зібранню обласного архіву. Вони зруйнували і спалили кілька архівосховищ, знищили понад 50% архівних документів, а деяку їх частину вивезли при відступі. Серед загиблих документів – велика частина фонду архіву Харківського університету, Харківського медичного інституту, банків та багатьох інших установ.

Харківський облдержархів повернувся з евакуації і відновив роботу в жовтні 1943 р. У 1944 р. було відкрито доступ дослідників до документів архіву і розпочалося виконання довідок за запитами громадян.

1960 року Харківський архів з відання МВС був перепідпорядкований Харківському облвиконкому. У наш час Держархів Харківської області входить до структури Харківської облдержадміністрації, а його документи є частиною Національного архівного фонду України.

Сьогодні архів Харківської області – один із найбільших обласних архівів в Україні. У його архівосховищах, площа яких складає 3837 кв. м, зберігається більше 2,3 млн справ, що охоплюють період з 1739 р. до наших днів.

Документи архіву відображають політичне, економічне і культурне життя Слобожанщини. Наприклад, архівна справа, де наводиться церемоніал утворення Харківського намісництва (1789 р.), документи про відкриття Харківського університету (1805 р.), про будування церков, соборів, першої залізниці на Слобожанщині, справи про відкриття театрів, перші польоти авіаторів над Харковом та багато інших.

Серед документів архіву є й унікальні: лист композитора М.Глинки, автографи Л.Толстого, видатного українського

письменника Г.Квітки-Основ`яненка, фельдмаршала Кутузова та інші.

Крім документів на паперовій основі, у Держархіві також зберігаються і кіно-фотодокументи. Всі вони є національною спадщиною українського народу.

У наш час значно збільшився інтерес суспільства до історичного минулого, люди хочуть знати хто були їх предки, стати більш обізнаними в історії рідного краю. Отже, документи Держархіву Харківської області будуть досліджуватися й використовуватися в інтересах народу і держави.

Ю.Є. Петрухно

УКРАЇНСЬКІ INTERNET-РЕСУРСИ: АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОШУКОВОЇ СИСТЕМИ META

У 2004 році кафедрою бібліотекознавства та соціальних комунікацій Харківської державної академії культури було проведено дослідження, спрямоване на систематизацію українських Internet-ресурсів в українській пошуковій системі META (2).

META – з українських пошукових систем є найпопулярнішою серед користувачів, тому для дослідження стану українських Internet-ресурсів було обрано саме її.

Бібліотеки працюють з інформацією, тому виникає потреба в систематизації даних, які знаходяться в Internet. Метою повідомлення є аналітичний огляд українських Internet-ресурсів, а також систематизація отриманих даних.

Нині під бібліотечними Internet-ресурсами розуміють: електронну бібліотеку; базу даних; web-сайт.

У системі META на головній сторінці міститься розділ “Бібліотеки”. У ньому зареєстровано 94 електронних бібліоте-

ку. Крім того, наводиться розподіл по містах України. За цією ознакою було виявлено ще понад 100 бібліотек, частина яких дублюють бібліотеки на головній сторінці. Проте основна частина – це інші бібліотеки, не відображені на головній сторінці. Отже, в системі META зареєстровано 189 електронних бібліотек. Більшість із них – вузівські.

Українськими бібліотекознавцями виділено приблизно 40 ознак класифікації бібліотек (1, 3). У пошуковій системі будь-яка класифікація та систематизація відсутня. Єдина класифікаційно-пошукова ознака – місто.

Усі знайдені бібліотеки можна класифікувати за такими ознаками:

I. Форма власності: державні; приватні.

2 Статус: національні; обласні; місцеві (ЦБС).

3 Вік користувачів: дитячі; юнацькі; студентські.

4 Галузь: публічні; наукові; науково-техничні.

5 Вузівські: університетські; бібліотеки Академій; бібліотеки інститутів.

6 Освіта: дистанційна; післядіпломна.

7 Зміст.

8 Рівень автоматизації: електронні; віртуальні.

9 Доставка документів.

Розглянемо цю класифікацію детальніше.

З 189 бібліотек, зареєстрованих в системі META, лише 4 – приватні. Інші – державні. *За статусом* представлена 21 бібліотека. З них: 2 національні, 16 обласних, 1 відомча та 2 місцевих.

За віком користувачів представлено 9 бібліотек: 7 дітячих, 1 юнацька, 1 студентьска. 41 бібліотека - *галузь*. З них: 3 публичних, 15 науково-технічних та 23 наукових.

У пошуковій системі META зраєєстровано 56 *вузівських бібліотек*. Проте вузів там зареєстровано 185, тобто тількі

третина українських вузів мають на своєму сайті електронну бібліотеку.

У сфері *освіти* представлено 2 електронних бібліотеки: дистанційна освіта – 1 бібліотека та післядіпломна – 1. Таким чином, в освітній сфері представлено тільки 2 бібліотеки з 189.

Найбільше бібліотек представлено *за змістом* – 76. Серед них: археологія – 1; географія – 1; духовна література – 6; законодавство та юриспруденція – 3; зооветеринарія – 2; іноземна література – 2; історія – 1; література, присвячена творчості Т.Г.Шевченка – 2; маркетинг – 7; менеджмент – 2; психологія – 2; технічна література – 9; торгівля – 1; українська література – 8; художня література – 6; управління – 6; фармацевтика – 1; фінанси – 6; екологія – 3; економіка – 4; енциклопедії – 2; Visual+/ Visual++ – 1.

Таким чином, практично 1/3 електроних бібліотек за змістом припадає на художню літературу – 33.

За *рівнем автоматизації* можна виокремити 19 бібліотек: 1 віртуальна та 18 електронних. Причому класифікація за цією ознакою наводиться відповідно до назв бібліотек, зареєстрованих в системі МЕТА.

Серед електронних бібліотек зареєстровані 2, які виконують *доставку документів.*

У бібліотечній сфері зареєстровано 13 бібліотек за трьома напрямами:

- бібліографія – 5 електроних бібліотек;
- бібліотекознавство та бібліотечні ресурси – 6;
- бібліотечно-інформаційні центри – 2.

Більшість цих бібліотек, зареєстрованих у пошуковій системі МЕТА, за змістом: 22 пошукові ознаки та 76 електронних бібліотек. Зареєстровано також багато вузівських бібліотек – 56. Бібліотечна сфера представлена недостатньо – 13 бібліотек зі 189.

Ще одна важлива частина українських Internet-ресурсів – це бази даних. У пошуковій системі META на головної сторінці та по містах України зареєстровано 108 баз даних.

Місто України	**Кількість баз даних**
Вінниця	1
Дніпропетровськ	9
Донецьк	14
Житомир	-
Запоріжжя	3
Івано-Франківськ	-
Київ	33
Кіровоград	-
Крим	10
Луганськ	4
Луцьк	1
Львів	9
Миколаїв	3
Одеса	5
Полтава	3
Рівне	1
Суми	2
Тернопіль	-
Ужгород	1
Харків	6
Херсон	1
Хмельницький	1
Черкаси	1
Чернігів	-
Чернівці	1

Таблиця доводить, що найбільша кількість баз даних у Києві. У Житомирі, Івано-Франківську, Кіровограді, Тернополі, Чернігові бази даних відсутні взагалі.

Усі бази даних були класифіковані за такими ознаками: І.Ділові: бізнес; нерухомість; підприємства; товари та послуги; експорт та імпорт. 2. Довідково-інформаційні: Internet-пошукові; інформаційно-пошукові; інформаційно-розважальні; інформаційні; пошукові; довідкові. 3. Законодавство. 4. Країнознавство. 5. Сауни. 6. Українська залізниця.

Розглянемо їх детальніше.

Ділових баз даних 60, серед них: бізнес – 24 бази даних; нерухомість – 7; підприємства – 18; товари та послуги – 7; експорт тв імпорт – 1. Довідково-інформаційних баз даних 37, серед них: Internet-пошукові – 2; інформаційно-пошукові – 3; інформаційно-розважальні – 1; інформаційні – 6; пошукові – 3; довідкові – 22.

Лише 1 база даних за тематикою "Законодавство" та "Сауни", 2 бази даних з країнознавства. За темою "Українська залізниця" зареєстровано 3 бази даних.

Таким чином, можна дійти висновку, що більшість баз даних (60 зі 108) створено для сфери бізнесу та підприємництва, довідково-інформаційних баз даних – 37. Бібліотечні бази даних у пошуковій системі META відсутні.

На основі цих даних на факультеті бібліотекознавства та інформатики розробляється медіа-покажчик, що є перспективним напрямком подальшої систематизації українських бібліотечних Internet-ресурсів.

Література

1. Ільганаєва В. О. Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку / В. О. Ільганаєва. – К.: Ред. журн. "Бібл. вісн.", 1996. – 256 с.

2. Петрухно Ю.Є. Украинские электронные библиотеки в системе «Мета» / Ю.Є. Петрухно // Інформаційно-культурологічна та мистецька освіта: стан та перспективи: Матеріали міжнар. наук. конф. – Х., 2004. – С. 44-45.
3. Слободяник М.С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій: Монографія / М. С. Слободяник. – К.: Ред. журн. "Бібл. вісн.", 1995. – 268 с.
4. www.meta.ua.

О.М.Кобєлєв

ОПТИМІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК: ПЕРСПЕКТИВИ БІБЛІОМЕТРИЧНОГО ПІДХОДУ

Проблеми, що сьогодні постали перед бібліотеками України, вимагають значних змін у напрямах бібліотечної діяльності та в методах і формах її організації. Як зазначає М.Сенченко, бібліотеки як накопичувачі знань вже віджили (1), їм у наш час необхідно доводити суспільству та державним і комерційним установам свою доцільність та корисність. Без цього неможливо мати належне відношення та фінансування. Ситуація не є винятковою (бібліотеки розвинутих країн тією чи іншою мірою її пережили або переживають), в Україні вона ускладнена відомими економічними труднощами. Необхідно також зважати на конкуренцію з боку нових, напрочуд динамічних інформаційних структур.

Саме тому, на наш погляд, шлях виходу вітчизняних бібліотек з кризового стану полягає, в першу чергу, в більш ефективному використанні наявних ресурсів та можливостей – тобто через інтенсифікацію або оптимізацію діяльності бібліотек в цілому і окремих структурних підрозділів зокрема (ці два аспекти тісно пов'язані між собою і неможливі один без іншого). Найбільше можливостей для названого напряму дій

мають великі бібліотеки, де сконцентровано значний науковий та ресурсний потенціал (бібліотечні фонди, матеріально-технічна база тощо). Це бібліотеки подібні до ХДНБ ім. В.Г.Короленка, такі, що, як і вона є, як зазначено у публікаціях (2, 3), авторитетними науковими, культурноосвіт-німи та інформаційними закладами України та Європи, провідними науково-методичними та науково-дослідними галузевими центрами загальнодержавного або регіонального значення. Тому саме вони повинні визначити та продемонструвати іншим вітчизняним бібліотекам напрями розвитку, які характеризуються загальновідомими труднощами з комплектуванням в умовах обмеженого фінансування, наприклад (2, 5) та ін., проблемами створення та ефективного функціонування традиційних та електронних каталогів (6). Слід також особливо відзначити необхідність створення та активного просунення на нехай ще слабкий, але, безумовно, перспективний інформаційний ринок бібліотеками своїх нових інформаційних продуктів та послуг (2).

Одним із напрямів вирішення цих та низки інших проблем є більш широке застосування науковими бібліотеками засобів бібліометрії (7–9), яка "є методом кількісного дослідження надрукованих документів, що існують у вигляді матеріальних об`єктів або бібліографічних одиниць, а також замінників того й іншого" (13).

Термін "бібліометрія", як відомо, почав активно застосовуватися у науковій літературі з 1969 р., коли англійський учений А.Прічард (14) вперше використав його для позначення статистичних методів, що вивчають бібліографічні характеристики документів.

Сьогодні основними, найбільш ефективними та популярними бібліометричними методами, є аналіз публікацій та аналіз цитування. Розвиток цих методів, як і всієї бібліометрії взагалі, тісно пов'язаний зі створенням в 1963 р. в Інституті

наукової інформації (США) універсальної інформа-ційної системи SCI, яка надає можливість виявляти статистику бібліографічних даних у світовому масштабі і встановлювати зв'язки між ученими (публікаціями) для їх використання при пошуку літератури, для вивчення когнітивних та соціальних відношень у науці (15–17). Стало нормою, що аналіз інформаційних процесів може ґрунтуватися на вивченні наукового цитування, що спостереження за цитованістю наукових публікацій дозволяє простежити за розвитком певної галузі науки в часі, проникненням її в суміжні галузі тощо. Це зумовлено тим, що посилання є засобом комунікації. Вони дозволяють простежити розвиток певного наукового напряму, надають роботі вірогідності. Цитування являє собою формальний, явний вираз зв'язків між роботами. Гіпотеза про те, що посилання являють собою символи наукових концепцій, складає теоретичну основу покажчиків цитування. Незаперечний успіх SCI як засобу інформаційного пошуку свідчить про правомірність цієї передумови. Окрім того, як свідчить досвід проведення бібліометричних досліджень, висока цитованість підтверджується, як правило, іншими формами наукового визнання: присудженням наукових нагород, членством у різноманітних товариствах, суб'єктивними оцінками колег та ін.

На думку М.Боніца (18), створені на основі аналізу публікацій та цитування інформаційні системи, передусім SCI, можна розглядати як експертні системи. Вони, на відміну від класичних великих інформаційних систем, що надають інформацію широкому колу користувачів при помірних інтелектуальних витратах на її підготовку (упорядкування рефератів, і дорогих та трудомістких експертних систем, що обслуговують вузько обмежені галузі з невеликим числом споживачів і для яких знання "витягаються" з експертів високоосвіченими досвідченими когнітологами), є дешевими, тому що інформація, наприклад, для SCI надається, певною мірою, не офіційно

визнаними експертами та когнітологами, а коло користувачів включає практично всю світову наукову громадськість. Водночас „ніхто не може відмовити досвідченому науковцю, що викладає отримані їм результати у публікаціях, у визнанні його експертом. І при цьому посилання в його публікаціях набувають характеру експертних суджень тому, що підготовка як наукової публікації, так і відповідного списку літератури до неї являються типовими експертними операціями, які вчені не можуть довірити ні автоматизованій системі, ні когнітологу. Один тільки автор має знання про необхідність цитування, і може надати їхній експертній системі для подальшого використання" (18).

Важливо підкреслити дві особливості:

- бібліометричний підхід дозволяє використати величезні масиви вторинної інформації, подані в різноманітних базах даних, і насамперед у базах даних Інституту наукової інформації (ISI) США;
- бібліометрія являє собою кількісні дослідження, спрямовані не на одержання конкретної інформації про проблеми, а на виявлення довгострокових тенденцій, пов'язаних зі стратегічним спостереженням (моніторингом) розвитку науки.

Останнє особливо важливо, адже, щоб керувати інформаційними процесами сучасної науки, необхідно досліджувати умови створення і розповсюдження наукової інформації. Тому прогнозні дослідження повинні супроводжувати фундаментальні дослідження. У наш час для розуміння змін, що назрівають або вже відбулися, недостатньо разових розрізнених досліджень. Через це виник моніторинг – адекватна сучасним завданням система аналізу та прогнозування, що відстежує всі значимі процеси в динаміці та взаємозв'язку. Саме моніторинг, побудований на послідовно проведених через певні проміжки часу дослідженнях, заснованих на єдиному методологічному підході, програмі й інструментарії, надає можливість органам

управління різних рівнів своєчасно реагувати на зміни та приймати необхідні рішення.

Показовим проявом активізації бібліометричних досліджень і розширення сфери застосування інструментарію бібліометрії, у тому числі і в бібліотеках, останнім часом є спроби використання потенціалу кількісних методів, наприклад, для вивчення художньо-культурної частини світового документально-інформаційного потоку (ДІП), зокрема творів письменників-лауреатів Нобелівських премій (21); з метою створення ефективної бібліографічної системи стеження та управління книжковим ринком (22) та ін. Бібліометричний моніторинг також тісно пов`язується зі статистичним моніторингом книжкової справи (24).

Бібліотечний моніторинг, важливою складовою якого є бібліометричний аналіз, доводить досвід окремих бібліотек (25), формує важливий інформаційний ресурс для контролю та управління бібліотечними процесами, що стає особливо ефективним за умов його автоматизації. Останнє є особливо важливим для українських бібліотек у сучасних умовах, що докладно викладено М.С.Слободяником (26). Ним підкреслюється, що реалізація функції документальної пам'яті вітчизняними науковими бібліотеками через існуючі фінансові та матеріально-технічні обмеження значно утруднена (26). Це надає особливої ваги необхідності доповнення вихідних параметрів моделей комплектування бібліотечних фондів даними бібліо- і наукометричних досліджень ДП (26). Аналіз цитування може бути застосований як метод відбору документів до початкового фонду бібліотеки (27) тощо.

Перед бібліотеками сьогодні, як відомо, постали проблеми не тільки придбання, але й зберігання бібліотечних фондів. Необхідність комплексного вирішення питань, пов'язаних з комплектуванням, опрацюванням, збереженням і організацією використання інформації, наприклад, яку інформацію варто

одержувати на традиційних носіях, а яку – на електронних, обумовлює зростання важливості використання критеріїв інформаційної цінності, значимості й актуальності видань, що можуть бути оцінені з різних позицій (28). Тому значна увага приділяється використанню методів бібліометрії, зокрема аналізу цитування у статтях провідними вітчизняними вченими іноземних часописів.

Можливості бібліометричного аналізу (моніторингу) значно зростають при застосуванні в сукупності з іншими методами. Так, наприклад, вирішення однієї з найболючіших на сьогодні проблем українських бібліотек, утім, як і бібліотек світу загалом, – забезпечення якісного комплектування бібліотечних фондів – неможливо без залучення маркетингового підходу до процесів комплектування, моніторингу документального потоку.

Окрім того, бібліометричні дослідження, бібліометричний моніторинг можуть проводитися не лише з метою вирішення внутрішніх проблем бібліотек. Бібліометрія є необхідним складовим елементом багатьох створюваних бібліотеками інформаційних продуктів та послуг (23). Бібліометричні дослідження можуть бути базою для формування баз знань у науковій бібліотеці (29).

Відомо, що за кордоном для визначення наукового авторитету, статусу дослідників вже давно і досить широко застосовуються бібліометричні показники цитованості. У вітчизняній практиці в 1990-х рр. індекс цитованості почав реально використовуватися з цією метою, як зазначається дослідниками (30), у межах Міжнародної соросовської програми освіти в галузі точних наук, що була розроблена для Білорусії, Росії та України, разом із іншими методами, для відбору претендентів на звання соросовських професорів для зазначеної програми. Дослідження цитованості як одного з індикаторів наукового рівня окремих вчених та наукових

колективів, одержують все більшого розповсюдження в діяльності академічних установ та на практиці. Це зумовлено тим, що надання даних про цитування публікацій все частіше стає необхідною умовою одержання різноманітних грантів тощо. Особливої уваги заслуговує тенденція використання в подібних бібліометричних дослідженнях потенціалу наукових бібліотек.

Виникнення та формування зазначеної тенденції, як свідчать публікації, часто залежить від зовнішніх чинників. Наприклад, адміністративне рішення про те, щоб кожний учений самостійно визначав свій рейтинг за індексом цитування SCI, призвело до зростання кількості замовлень на проведення такого пошуку бібліотекою (31). Це, в свою чергу, стало поштовхом до організації досить масштабного бібліометричного дослідження, котре базувалося на використанні БД Інституту наукової інформації США – SCI і було спрямоване на визначення рейтингу галузей науки за показниками цитованості праць докторів наук Сибірського регіону. Вивчалося число наукових публікацій провідних учених Новосибірська. З'ясовувалася публікаційна активність докторів наук кожного наукового інституту, кожного сектору науки. Була проведена порівняльна характеристика публікацій за визначеними тематичними групами трьох секторів науки Новосибірська (академічного, вузівського, галузевого) (31).

Таким чином, бібліометричні дослідження можуть допомогти у вирішенні проблем комплектування фондів, стати, разом з модельним підходом (5), основою для визначення стратегії комплектування. Крім того, бібліометричні показники цитованості, впливу того чи іншого автора, наукового журналу, напряму тощо і є одним з тих критеріїв поточного та ретроспективного поповнення фондів, визначення наукової цінності видань, про небхідність розробки та впровадження яких пише А.В.Філатова (5).

Бібліометричний моніторинг, бібліометрія взагалі, як у вищерозглянутому поєднанні з виставковою діяльністю, так і окремо, є ефективним засобом не тільки для оптимізації внутрішньобібліотечних процесів. Він може стати базою для виробництва бібліотекою нетрадиційних продуктів і послуг. Створені на замовлення бібліометричні бази даних з певних галузей науки та техніки України доповнять добре відому систему покажчиків цитування науки SCI, чиїм загальновідомим недоліком (11), є недостатнє відображення неанглномовних видань. Таким чином, означені бібліометричні бази даних можуть стати основою для створення карт та атласів української науки, важливим чинником у формуванні наукової політики. Бібліометричний моніторинг до того ж є складовою частиною інформаційного моніторингу. А останній дозволяє, наприклад, одержувати дані про читацькі уподобання, фінансовий стан, соціальний статус сучасних споживачів книжкової продукції... Тобто, бібліотека має потенційну можливість на замовлення книговидавців провадити такі дослідження, спеціальна організація котрих пов'язана з громіздким та дорогим опитуванням, інтерв'юванням, анкетуванням тощо.

Отже, оптимізація діяльності як всієї бібліотеки, так і окремих її підрозділів і, як результат – поліпшення бібліотечного обслуговування, неможливі без використання, як зазначає Л.М.Багрянцева, "моніторингу основних читацьких параметрів, тобто простеження змін у складі основних груп читачів, у стані і тенденціях читання..." (12). А останнє, в свою чергу, вимагає проведення інформаційного моніторингу документальноё-інформаційних потоків, базою котрого є бібліометричний аналіз.

Література

1. Сенченко М. Асоціації, спілки, товариства, громадські ініціативи... / М.Сенченко // Вісн. книжк. палати.– 1997.– № 2. – С.5–6.

2. Незнамова Л.П. ХДНБ ім. В.Г. Короленка як провідний культурно-просвітницький, інформаційний та науковий заклад країни: сторінки історії, новації, перспективи /Л.П.Незнамова, О.П.Кунич // Короленківські читання: Матеріали наук.-практ. конф. ХДНБ, 8 жовт. 1998 р. – Х., 1998. – С.3–18.

3. Мірошникова В.В. Фонди регіональних бібліотек як частина бібліотечного фонду України / В.В.Мірошникова // Бібліотека і читач на порозі XXI сторіччя: Зб. наук. праць. – К., 1998. – С. 36–40.

4. Маркова В.А. Культурно-просвітницька діяльність наукової бібліотеки: традиції та перспективи / В.А.Маркова // Там само. – С. 14–22.

5. Філатова А.В. Комплектування фонду ХДНБ ім. В.Г.Короленка: стан та перспективи на період до 2005 р. / А.В.Філатова // Короленківські читання: Матеріали наук.-практ. конф. ХДНБ, 8 жовт. 1998 р. – Х ., 1998. – С.30–36.

6. Онищенко О. Каталоги – інформаційне ядро бібліотек (роль і значення в період комп'ютерізації) / О.Онищенко // Бібл. вісн. – 1997. – № 6. – С.6–7.

7. Кобєлєв О.М Бібліометрія – один із шляхів оптимізації бібліотекознавчих досліджень / О.Кобєлєв // Вісник Харківської державної академії культури. – Бібліотекознавство. Документознавство. Інформатика. – Х., 1999. – Вип. 1.– С. 62–67.

8. Кобєлєв О.М. Про деякі можливості використання бібліометричних методів у діяльності бібліотек / О.М.Кобєлєв / О.Кобєлєв // Науково- дослідна робота ХДНБ ім. В.Г.Короленка у 1995–1996 рр.: Матеріали наук.- практ. конф. – Х., 1997. – С. 15–19.

9. Кобєлєв О.М. Розвиток кількісних методів у бібліотекознавстві / О.М.Кобєлєв // Вісн. книжк. палати. – 1998. – № 2. – С. 12–14.

10. Гордукалова Г.Ф. Мониторинг документального потока для информационной диагностики прогнозируемых обьектов: Учеб. пособие. / Г.Ф.Гордукалова, Л.А.Юдина. – М.: ИПКР, 1991. –108 с.

11. Левченко О.Г. Science Citation Index – "компас" и "весы" в мире науки / О.Г.Левченко // Наука та наукознавство. –1996. – № 3–4. – С. 158–162.

12. Багрянцева Л.М. Загальнодержавні та регіональні дослідження у ХДНБ ім. В.Г.Короленка: Перспективи розвитку/ Л.М.Багрянцева // Короленківські читання: Матеріали наук. – практ. конф. ХДНБ, 8 жов. 1998 р. – Х., 1998. – С. 40–43.

13. Broadus R.N. Toward a definition of “bibliometrics” // Scientometrics. – 1987. – № 5-6. – P.373–379.

14. Prichard A. Statistical bibliography or bibliometrics // J. Docum. –1969. – 25, № 4. – P.348–349.

15. Гарфильд Ю. Возможности оценки научной продуктивности и выявления научных достижений на основе анализа библиографических ссылок / Ю.Гарфильд // Мир науки. – 1983. – № 2. – С.27–31.

16. Гарфильд Ю. Можно ли выявлять и оценивать научные достижения и научную продуктивность / Ю.Гарфильд // Вестн. АН СССР. – 1982. – №7. – С.42–51.

17. Гарфильд Ю. Данные о цитировании публикаций как показатель состояния науки / Ю.Гарфильд, М.В.Мейлин, Г.Смолл // Социальные показатели в системе научно-технической политики: Сб.: Пер. с англ. – М., 1986. – С.176–211.

18. Бониц М. Указатель цитированной литературы SCI на компакт-дисках, или крупнейшая в мире экспертная система // Междунар. форум по информ. и документации. – 1990. – Т.15, № 3. – С. 9–12.

19. Гордукалова Г.Ф. Мониторинг документального потока для информационной диагностики прогнозируемых объектов: Учеб. пособие. / Г.Ф.Гордукалова, Л.А.Юдина.– М.: ИПКР, 1991. – 108 с.

20. Кудрина Е.Л. Мониторинг библиотечных кадров в регионе как стратегия деятельности вуза / Е.Л.Кудрина // Науч. и техн. б-ки. – 1999. – № 4. – С.31-35.

21. Карикова Е.В. Методология количественного анализа документно-информационных потоков художественной литературы / Е.В.Карикова, В.М.Тютюнник // Библиотечное дело – 2000: проблемы формирования открытого информационного общества: Тез. докл. Пятой междунар. науч. конф., (Москва, 25–26 апр. 2000 г.). – М., 2000. – Ч.1. – С.21–23.

22. Чазова С.А. Библиографическая информация как элемент управления современным книжным рынком / С.А.Чазова // Библиотечное дело – 2000: проблемы формирования откры-того информационного общества: Тез. докл. Пятой междунар. науч. конф., (Москва, 25–26 апр. 2000 г.). – М., 2000. – Ч.2. – С.63–64.

23. Чазова С.А. Технологии информационного мониторинга на службе современных библиотек / С.А.Чазова // Мир библиографии. – 1998. – № 6. – С.11–14.

24. Низовий М.А. Основи статистики друку: Навч. посіб. для студ. вузів культури України. / М.А.Низовий – Х.: ХДІК, 1993. - 138 с.

25. Садовская Л.К. Мониторинговые исследования в научной библиотеке / Л.К.Садовская // Библиотечное дело – 2000: Проблемы формирования открытого информационного общества: Тез. докл. Пятой междунар. науч. конф., (Москва, 25–26 апр. 2000 г.). – М., 2000. – Ч.2. – С.27–29.

26. Слободяник М.С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій. / М.С.Слободяник. – К.: Ред. журн. "Бібл. вісн.", 1995. – 268 с.

27. Фунтикова С.П. Анализ цитирования как метод отбора документов в начальный фонд специальной библиотеки / С.П.Фунтикова // Библиотека – Информатизация – Наука: Тез. докл. и сообщ. республ. науч. конф., 8–10 окт. 1991г. – К., 1991. – Ч.1. – С. 84–86.

28. Жданова Т.А. Проблематика научных исследований в области формирования фондов библиотек: некоторые акценты / Т.А.Жданова // Науч. и техн. б-ки. – 1999. – № 6. – С.3–15.

29. Костенко Л.Й. Формування баз знань у науковій бібліотеці / Л.Й.Костенко // Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті: Міжнар. наук. конф. Київ, 12–15 жов. 1993 р. – Ч.II. – К., 1993. – С.205–206.

30. Сацков Н.Я. Разрушающая и созидающая роль идеи: К Третьему Тысячелетию Христовой Эры / Н.Я.Сацков; Ин-т праксеологии. – [Б.М.]:[Б.И.], [Б.Г.] – 902 с. – (Б-чка интеллект. элиты).

31. Павлова Л.П. Библиотека и новые информационные технологии / Л.П.Павлова // Науч. и техн. б-ки. – 1999. – № 6. – С.15–21.

Н.І.Полянська,
О.М.Дмитрієва

ХАРКІВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЦЕНТР: НОВІ МОЖЛИВОСТІ БІБЛІОТЕЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА

Харківський регіональний інформаційний центр (РІЦ) відкрито в рамках програми "Створення регіональних інформаційних порталів та інформаційних центрів на базі публічних бібліотек України" з ініціативи Міжнародного фонду "Відрод-

ження" і за підтримки Міністерства культури і мистецтв України. Завдяки фінансуванню цієї програми ХДНБ ім. В.Г.Короленка вдалося за короткий час придбати програмне забезпечення, необхідне обладнання, посилити інтернет-зв'язок та облаштувати приміщення Центру сучасними меблями. Протягом усього часу діяльності зі створення РІЦ колектив відчував постійну підтримку, організаційну та методичну допомогу з боку керівників проекту. Конференції та семінари з цих питань, що проводилися МФ "Відродження" та Кіровоградською ОУНБ ім. Д.Чижевського (Миколаїв, травень 2004 р.; Кіровоград, грудень 2004 р.), сприяли набуттю нових професійних знань і навичок у членів робочої групи. Велику допомогу надавали також індивідуальні консультації.

Робота зі створення Харківського РІЦ розпочалася влітку 2004 р., своїх перших користувачів він прийняв 14 лютого 2005 р. За рішенням дирекції ХДНБ ім. В.Г.Короленка Центр було створено при відділі україніки, оскільки одним з напрямків роботи цього відділу є бібліотечне краєзнавство, а краєзнавча інформація та інформація, яку має надавати РІЦ, – дві частини одного цілого. Відділ україніки має великий досвід обслуговування читачів бібліотеки краєзнавчою інформацією. Результати локальних досліджень та власний досвід свідчать про надзвичайно велику потребу користувачів, особливо науковців (які у ХДНБ, є пріоритетною категорією), в оперативній і достовірній інформації з соціальних, правових, економічних питань і взагалі в повній інформації про сучасний стан розвитку регіону. Традиційно в читальному залі відділу україніки такі потреби задовольнялися переважно шляхом надання інформації з місцевих періодичних видань. Якість, достовірність та оперативність такої інформації не завжди має належний рівень. Тому, з нашого погляду, використання регіональних веб-ресурсів дає можливість більш успішного пошуку різноманітної довідкової інформації про регіон, його

підприємства та організації, відомих діячів тощо. Що особливо важливо, це надає доступ до документів органів місцевої влади та само-врядування з відомостями про їх роботу. Адже влада сьогодні декларує принцип прозорості в роботі, і саме РІЦ повинен сприяти доведенню такої інформації до мешканців регіону.

Таким чином, обслуговування користувачів РІЦ не дублює роботу відділу україніки, де зосереджена переважно інформація історичного характеру. Проте, обмірковуючи оптимальну модель Центру, ми вирішили не відмовлятися й від друкованих документів – тих, котрі вміщують конкретну фактографічну інформацію про Харків та область. Отже, фонд РІЦ складають: довідкові видання про Харківщину останніх років – універсальні та галузеві (путівники, телефонні довідники, бізнес-каталоги, статистичні щорічники); періодичні видання, де друкуються офіційні документи і довідкова інформація; буклети і проспекти установ та підприємств; картографічні видання; інформаційно-аналітичні матеріали Харківської ОУНБ. Крім того, у стадії формування перебуває фонд компакт-дисків, проте ця робота гальмується через брак коштів і відсутність інформації про їх видання.

Отже, відвідувачі Харківського регіонального інформаційного центру вже сьогодні можуть безкоштовно користуватися регіональними веб-ресурсами та компакт-дисками регіонального змісту, одержувати доступ до документів органів місцевої влади та самоврядування і різноманітну довідкову інформацію про Харківський регіон. Крім того, їм надаються додаткові послуги (сканування документів та роздрукування інформаційних матеріалів).

Одним із засобів пошуку названої інформації є регіональний інформаційний портал (РІП) "Харківщина", створення якого також передбачається згаданою програмою МФ "Відродження". При його створенні вирішено було зосередитися на тих

напрямках сервісу, які недостатньо розвинені або зовсім відсутні на багатьох порталах регіону, а саме:

- надання аналітичної інформації про ресурси, промисловий комплекс, соціальний розвиток регіону;
- об'єктивне відображення сучасного етапу розвитку Харківської області;
- надання доступу до наукових баз даних, насамперед краєзнавчої спрямованості;
- надання користувачеві можливості працювати з якісними систематизованими ресурсами, а також з такими видами інформації, як бібліографічна, фактографічна, повнотекстова.

Інформаційним ядром порталу є каталог веб-ресурсів, який на сьогодні налічує 1600 сайтів та порталів (у двох мовних версіях). Здійснюється наповнення розділу повнотекстових документів (зараз він налічує 130 документів) та розділу новин, фотогалереї. Вважаємо, що у майбутньому при певному наповненні портал "Харківщина" не тільки допоможе в обслуговуванні користувачів Центру, а й дозволить ефективніше вирішувати деякі економічні проблеми регіону, його установ і підприємств у питаннях пошуку споживачів і партнерів. Маємо на увазі малих та середніх виробників товарів та послуг, які внаслідок обмеженості коштів не мають достатньої інформаційної підтримки в Україні, включаючи рекламну та виставкову діяльність.

У лютому 2005 р., невдовзі після відкриття РІЦ, у відділі було організовано засідання "круглого столу" на тему "Харківський регіональний інформаційний центр: проблеми створення та використання". У засіданні взяли участь фахівці Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету, Харківської ОУНБ, обласних бібліотек для дітей та юнацтва, міської центральної бібліотеки ім. В.Г.Бєлінського, музично-театральної бібліотеки ім. К.С.Станіславського, нау-

кової медичної бібліотеки, центру науково-гуманітарної інформації Харківського гуманітарного університету "Народна українська академія", а також фахівці ХДНБ ім. В.Г.Короленка. Учасники "круглого столу" поділилися досвідом створення електронних ресурсів краєзнавчого характеру та обговорили можливу співпрацю в рамках діяльності Харківського РІЦ.

Сьогодні, маючи зовсім невеликий досвід роботи Центру, уже можна підвести перші підсумки та окреслити деякі його проблеми .

З початку 2005 р. РІЦ відвідало близько 800 користувачів. Запроваджений моніторинг обслуговування показав, що на сьогодні найбільший їх відсоток становлять фахівці різних галузей – 47%, студенти – 30%, науковці – 21%, пільгові категорії – 2%. З точки зору тематики запитів, найбільшим попитом у відвідувачів користується інформація, малодоступна в традиційних джерелах, наявних у бібліотеці. Багатьох, особливо аспірантів, цікавить найсвіжіша статистична інформація з економіки регіону, доступ до якої маємо на офіційних сайтах облдержадміністрації, статуправління та офіційному сервері міськради, міськвиконкому та міського голови. Другим рядком у рейтингу читацьких запитів (переважно студентів-старшокурсників) стоїть інформація про підприємства, заклади, організації – від адресної до характеристики їх діяльності. Пошук таких відомостей здійснюється переважно через каталог веб-ресурсів РІП "Харківщина". Значний інтерес викликають також питання стану довкілля на Харківщині та благодійності й соціального захисту в регіоні (пошук спонсорів, грантів на освіту і наукову роботу, додаткових джерел фінансування тощо).

Великою популярністю користуються офіційні документи, розміщені на сайтах органів влади. Хочемо відзначити, що в Центрі практикується також надання правової інформації державного рівня, адже її зв'язок з такою ж інформацією

регіонального рівня не потребує коментарів. Крім інформації про Харківщину, користувачам Центру по можливості надається інформація про інші регіони України за допомогою РІП бібліотек-учасниць проекту завдяки швидкому переходу до інших веб-ресурсів, передбачених на порталі.

Здійснюються перші спроби використання в РІЦ мультимедійних технологій для проведення масових заходів краєзнавчого спрямування. Так, наприклад, у лютому поточного року в Центрі відбулося засідання клубу "Краєзнавець" на тему "Ніч у 641 день. Окупація Харкова", підготовлене й проведене з використанням програми презентації Power Point нашими колегами з Харківського гуманітарного університету "Народна українська академія". Це був перший захід з використанням новітніх технологій, яким започатковано нові форми подачі краєзнавчої інформації.

У Центрі започатковане також проведення днів фахівця для студентів-істориків харківських вузів. Фахівці РІЦ знайомлять їх з можливостями і шляхами пошуку фахової інформації про Харківщину в мережі Інтернет. У перспективі можливе проведення подібних інформаційних заходів для студентів інших спеціальностей (економістів, юристів, екологів).

Крім інформаційної функції, подібні заходи несуть рекламне навантаження і сприяють залученню до РІЦ нових користувачів. З цією метою застосовуються і традиційні засоби реклами: інформація на місцевому радіо та телебаченні, візуальна реклама в бібліотеці, рекламні буклети тощо.

Проблемні питання, на наш погляд, можна об'єднати в два блоки.

По-перше, питання, пов'язані з PR проекту, до яких ми відносимо:

- налагодження зв'язків з органами місцевої влади та самоврядування з метою систематичного одержання бібліотекою оперативної інформації про їх роботу,

текстів офіційних документів, статистичних матеріалів з усіх напрямків діяльності, офіційних видань;

- встановлення зв'язків з громадськими, культурними організаціями, промисловими підприємствами та іншими установами. Це дасть змогу одержати достовірну інформацію про їх діяльність і розмістити її на РІП "Харківщина";
- досягнення домовленості з науковими установами та окремими дослідниками регіону щодо можливої публікації результатів їх наукових пошуків у розділі повнотекстових документів порталу.

Ми вважаємо, що таке співробітництво з громадськістю теж послужить своєрідною рекламою діяльності РІЦ.

Встановлення зв'язків з громадськістю допоможе також у вирішенні проблеми комплектування фонду РІЦ. На жаль, мусимо констатувати, що до фонду ХДНБ часто не потрапляють документи на різних носіях інформації, а саме: ювілейні буклети та проспекти, компакт-диски та видання для представницьких і презентаційних цілей, путівники тощо. Такі видання часто містять конкретні фактографічні, статистичні, контактні відомості про регіон і його заклади.

Другий проблемний блок питань – це формування контингенту користувачів РІЦ. Розуміючи, що проект МФ "Відродження" спрямований, в першу чергу, на задоволення інформаційних потреб пересічних мешканців регіону (розпоряження та рішення місцевих органів влади щодо надання соціальних пільг, умов землекористування, місцевих податків тощо), тим не менше, ми повинні знайти можливість зацікавити послугами РІЦ користувачів-науковців, фахівців, студентів старших курсів, які займаються науковою роботою. Вирішення цих взаємопов'язаних і взаємообумовлених питань дозволить сконцентрувати в одному місці багатогалузеву довідкову регіональну інформацію.

Незважаючи на короткий час існування Центру, значне місце в його діяльності посідає науково-методична робота. Так, питання діяльності РІЦ розглядалися під час роботи міжнародного семінару "Бібліотечне краєзнавство: нові технології", проведеного на базі відділу україніки 22-23 березня поточного року. У семінарі взяли участь представники ОУНБ Східної України (Сумської, Донецької, Луганської, Дніпропетровської), а також Запорізької ОУНБ, Бєлгородської державної наукової бібліотеки і Російської національної бібліотеки. У травні-червні поточного року фахівці Центру виступили з доповідями про його роботу на засіданнях обласного методичного об'єднання бібліотек коледжів, технікумів і училищ та університету передового досвіду для працівників ЦБС Харкова та Харківської області. Для студентів-старшокурсників Харківської державної академії культури в РІЦ проведено день фахівця, де майбутні бібліотекарі ознайомилися з новими технологіями в бібліотечній роботі.

Наприкінці вважаємо за необхідне підкреслити значення РІЦ для бібліотеки та регіону. Внаслідок участі ХДНБ у програмі МФ "Відродження" в бібліотеці зросла кількість місць для користування мережею Інтернет, з'явилися місця для користування компакт-дисками. Користувачі бібліотеки отримують вебліографію з актуальної регіональної тематики. Все це дозволило підвищити оперативність та якість обслуговування. Використання сучасних інформаційних технологій, надання інформаційних послуг, про які йшлося вище, сприяють покращанню іміджу книгозбірні та зміцненню її авторитету у влади і населення Харківського регіону.

Н.П.Борисенко

ПОЗАБЮДЖЕТНІ КОШТИ У СТРУКТУРІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК
(Історія і сучасність)

Розширення бази фінансування за рахунок позабюджетних коштів для бібліотек нашої держави в сучасних економічних умовах є реальною необхідністю.

Формування асигнувань на утримання ХДНБ ім. В.Г.Короленка має свої історичні корені та певні традиції. Громадські бібліотеки другої половини XIX ст. розподілялися за характером діяльності та читацьким призначенням. Більшість з них були комерційними. Велика платня за читання робила бібліотеки доступними лише для заможних верств населення. У той час існували також бібліотеки при аристократичних клубах. На кошти службовців та чиновників відкривалися бібліотеки різних закладів. Значну частину складали платні земські та міські громадські бібліотеки в губернських і повітових містах.

Для другої половини XIX ст. характерним є зростання участі громадськості в бібліотечній справі. Якщо на початку століття провідну роль у відкритті бібліотек зіграли дворянство та чиновники, то в 70–90 рр. ініціатива перейшла до буржуазно-демократичної інтелігенції, а також міських та земських органів самоврядування.

На той час основним джерелом фінансування громадських бібліотек поряд з незначними відрахуваннями міських та земських установ були добровільні пожертви населення коштами та літературою, плата за читання, а також прибуток від проведення концертів та вистав. На кінець XIX ст. річний

бюджет навіть найбільших бібліотек складав приблизно від 12 тис. руб. до 20 тис. руб. Більшість цих коштів витрачалася на утримання бібліотек. На придбання книг та періодичних видань залишалися мізерні суми – 1200–1500 руб. на рік. Цих коштів ледь вистачало на купівлю необхідної літератури.

Наприкінці 40-х–50-х рр. XIX ст. у Харкові почали з'являтися бібліотеки для читання, створені приватними підприємцями з комерційною метою. Одна з перших таких бібліотек – бібліотека Сакмейера на Московській вулиці – спромоглася існувати без зовнішніх засобів, приймаючи книги замість плати за абонемент.

Приватні бібліотеки змінювали одна одну. Вони не могли скаржитися на нестачу читачів. Спочатку за читання стягували високу платню. Згодом на достатній висоті тримали тільки ціну за користування белетристикою, тоді як наукові відділи відрізнялися нужденністю й неповнотою.

Статут Харківської громадської бібліотеки (ХГБ), правонаступницею якої є ХДНБ ім. В.Г.Короленка, був підготовлений на підставі статуту Чернігівської публічної бібліотеки. У ньому зазначалося, що бібліотеки існують на кошти, які складаються з:

«§ 3 а) из единовременных пожертвований деньгами и книгами; б) из платы за чтение книг, журналов и т.п. на дому; е) из сборов с публичных чтений, концертов, спектаклей и т.п., даваемых в пользу библиотеки, с разрешения подлежащего начальства.

§ 4 Чтение книг, журналов, газет в залах библиотеки бесплатно.

§ 5 За чтение на дому книг, журналов, газет и т.п. взимается плата не более трех рублей в год с подписчиков, пользующихся наименьшим числом книг.»

У протоколі засідання спільного зібрання членів Харківської громадської бібліотеки від 29 листопада 1900 р.

зазначається, що за кошторисом Міської громадської Управи для бібліотеки відпущено 3300 крб, нею зароблено власних коштів 9400 крб. На власні кошти робилася передплата газет та журналів. За 1899 рік на це витрачено 1900 крб. Книг було придбано на 1800 крб, виконано палітурних робіт на 1400 крб, сплачено за освітлення, опалення, ремонт меблів та страхування майна 653 крб.

Починаючи важливу просвітницьку діяльність без засобів до існування, Харківська громадська бібліотека швидко досягла добробуту завдяки свідомості і співчуттю високоосвічених харків'ян. Так внаслідок чверті століття натхненної праці обіг бібліотеки складав 409 тис. руб. Із них 185 тис. руб одержано від членських внесків. Значне місце в бюджеті бібліотеки займала міська субсидія – 114 тис. руб., пожертвування грошима складали 65 тис. руб., прибутки від нерухомого майна – 19 тис. руб.

Співчуття суспільства до бібліотек виявилось у пожертвуваннях коштами, книгами та особистою працею членів бібліотеки. Гроші надходили до каси бібліотеки готівкою як благодійні пожертви, а також від проведення публічних концертів і лекцій.

Найбільшим грошовим внеском у перші роки існування бібліотеки був дарунок Надії Михайлівни Філонової. Вшановуючи пам'ять свого покійного чоловіка, який був першим головою правління бібліотеки, вона подарувала 10 тисяч рублів. Кошти були витрачені на розширення книгосховища.

На свій розвиток бібліотека одержала 500 руб. від Христини Данилівни Алчевської. Надавали підтримку бібліотеці місцеві кредитні установи. Так, щороку до бібліотеки надходило 25–100 руб. від Земельного та Торгового банків.

Іншим джерелом поповнення бюджету були публічні лекції, вистави, вечори. Харківська громадська бібліотека брала участь у підготовці концертів та вечорів. Щовечора її

читальний зал здавався в оренду різним товариствам, тут улаштовувалися і благодійні концерти. Для підтримки бібліотеки професорами Харківського університету Іваном Павловичем Осиповим, Миколою Федоровичем Сумцовим, Дмитром Івановичем Багалієм були прочитані лекції. Всього від лекцій і вистав на початку існування ХГБ одержала 9524 рублів.

Ще до відкриття бібліотеки до неї почали надходити книжкові пожертвування. Протяом першого року існування бібліотека одержала 5552 книг. З часом надходження книжкових пожертвувань не припинялося і не слабшало. Література надходила з Петербурга і Вологди, Варшави і Ташкента. Значний подарунок отримала ХГБ від Імператора (примірник Повного зібрання законів Российской империи). Безкоштовно бібліотека отримувала літературу з імператорської академії наук, з університетів (Харківського, Казанського, Варшавського), духовних академій (Московської, Казанської). ХГБ одержувала дарунки і від іноземних авторів та установ.

Професор Варшавського університету Н.Ф.Ментін надіслав 90 томів. Відомий мандрівник – етнограф Станіслав Белза передавав до Харківської громадської бібліотеки кілька десятків томів. Нью-Йоркська публічна бібліотека надіслала 580 томів. Це була література з міського господарства, історії, народної освіти в США.

Серед осіб, які дарували книги, були видатні вітчизняні вчені, академіки, професори, відомі державні особи, ієрархи православної церкви, літератори, педагоги та інші.

Високоосвічені громадяни з радістю відгукнулися на ініціативу відкриття книгозбірні і жертвували цілі бібліотеки. Так, у дев'яностих роках XIX ст. Харківська громадська бібліотека одержала в дар сімейні бібліотеки Пассек (1500 томів), Давидових (1350 томів), відомого письменника Г.П.Данилевського (понад 3 тис. томів).

За 10 років існування до бібліотеки від 2000 осіб та установ надійшло 39806 томів.

Незважаючи на копітку працю службовців бібліотеки та значну підтримку прогресивних верств суспільства, зароблених коштів було недостатньо. Боротьба з фінансовими труднощами відбирала у членів бібліотеки багато сил та енергії, але попри всі негаразди ХГБ продовжувала розвиватися. Було організовано філіальне відділення бібліотеки, де працював читальний зал та абонемент. Плата за абонемент становила 10 коп. на місяць. При цьому читачі повинні були платити заставу 1 руб. Не кожен міг внести такі гроші, тому в багатьох випадках застава замінювалася дорученням.

Видатним бібліотекознавцем Л.Б.Хавкіною був започаткований нотний відділ з доступною платнею. Тут видавалися книги з музики і ноти. Плата за абонемент складала 50 коп. на місяць або 5 руб. на рік.

У 1905 р. ХГБ впровадила книжкову торгівлю. Продавали періодичні видання, дублетні книги, брошури. Був час, коли шляхом роздрібної торгівлі продавалося до п'яти тис. примірників на день.

Отже, ХГБ, яка виникла завдяки співчуттю суспільства, яка не просто існувала в тяжких фінансово-економічних умовах, але продовжувала розвиватися, служити на користь суспільству, виправдовувала свою назву, була справжньою громадською книгозбірнею.

За кордоном в кінці XIX ст. більшість бібліотек були комерційними. Так, у Франції бібліотеки існували за рахунок видачі книг за плату. Цікавим є той факт, що чоловіки сплачували 5 франків на рік або 1 франк 50 сантимів за три місяці. Для жінок така послуга була дешевшою і складала 3 франки на рік або 1 франк на місяць.

Найбільшою серед публічних бібліотек США на кінець XIX – початок XX ст. вважалася Нью-Йоркська публічна

бібліотека, яка утворилася при об'єднанні приватних бібліотек Астора, Ленікса и Тильдена. Вона не мала постійного забезпечення з бюджету, але одержувала значну матеріальну підтримку від приватних осіб. Працівники бібліотеки також шукали шляхи залучення коштів. Так, для зручності читачів, їм була надана можливість користуватися друкарськими машинками, виписуючи необхідну інформацію з літератури. За прокат машинки читач сплачував 10 центів за годину. Якщо він не мав часу робити виписки самостійно, цю послугу виконували бібліотечні працівники за окрему платню.

У 1912 р витрати бюджету Нью-Йоркської публічної бібліотеки складали 1 млн 135 тис. доларів. Цієї суми могло вистачити на утримання 700 публічних бібліотек у Росії.

У Відні на початку XX ст. існувало 34 народних бібліотеки. Вони не одержували від міста ніякої субсидії. Внаслідок цього їм доводилося впроваджувати невеличку плату за користування літературою. До речі, плата за белетристику була вища за плату за наукові книжки.

В Австралії існувало два типи публічних бібліотек. Безплатні (free public libraries) – одержували кошти частково від уряду, частково від спеціалізованого бібліотечного податку, який встановлювався для кожного міста зібранням місцевих платників (такі бібліотеки існували і в Америці, і в Англії). Другий тип бібліотек – платні (subscription libraries).

Таким чином, залучення різних джерел для поповнення бюджету бібліотеки не є новим явищем, а має свою історію.

За радянських часів бібліотеки мали стовідсоткове державне фінансування, тому не було потреби в фандрейзинговій діяльності. Інтерес фахівців до цього напрямку з'являється наприкінці 80-х років. Бібліотека завжди змінювалася відповідно до соціальних перетворень. Вона займає провідне місце в збереженні та формуванні інтелектуального потенціалу суспільства і своєчасно реагує на зміни, що в ньому відбува-

ються. Труднощі переходного періоду до ринкової економіки призвели бібліотеки до неспроможності існування тільки на кошти державного бюджету. А враховуючи, що фінансування держбюджетом бібліотеки є мізерним, вони поставлені на межу виживання. Стало очевидним, що для повноцінної роботи бібліотеки як соціального інституту і як єдиної установи, що надає населенню безкоштовні бібліотечно-інформаційні, культурно-мистецькі, пізнавально-навчальні послуги, вже недостатньо просто забезпечувати її функціонування. Необхідно впроваджувати інноваційні форми господарської роботи.

Позабюджетне фінансування можна умовно поділити на зовнішні джерела залучення сторонніх коштів, яке базується на благодійництві, меценатстві, спонсорстві та внутрішні джерела, що сьогодні є вагомим внеском до бюджету.

Платними послугами в бібліотеці визнано ті, що потребують додаткових матеріальних витрат, інтенсифікації праці, високої якості обслуговування. При цьому розрахунок цін здійснюється з урахуванням інтересів користувачів (від 40 коп. за тиражування до 14 грн за проведення складної експертизи рідкісних видань).

Надання платних послуг у ХДНБ ім. В.Г.Короленка регулюється Законом України "Про бібліотеки і бібліотечну справу" (1995 р.) зі змінами (2000 р.), зокрема ст. 22 "Права користувачів бібліотеки визначає порядок користування послугами як безплатними, так і на платних засадах", а також ст. 26, яка зазначає, що додаткове фінансування бібліотек може здійснюватись за рахунок коштів фізичних осіб, в тому числі іноземних, за рахунок коштів, одержаних бібліотеками від господарської діяльності, надання бібліотеками платних послуг. Платні послуги надаються згідно з Постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами культури і мистецтв, заснованими на державній та комунальній власності" від

05.06.97 р. за № 534 та наказом Міністерства культури і мистецтв України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України "Про затвердження Порядку надання платних послуг закладами культури і мистецтв" від 21.12.99 р. № 732/306/152. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 30 грудня 1999 р. за № 923/4216.

ХДНБ ім. В.Г.Короленка протягом 17 років надає додаткові послуги. Аналіз роботи минулих років показав, що спочатку був здійснений активний пошук споживачів та методів надання послуг, а потім впроваджений комплекс платних послуг. Це сталося вперше в 1988 році. Відділ іноземної літератури виконував усні та письмові переклади, а інформаційно-бібліографічний відділ здійснював тематичний бібліографічний пошук. Сума зароблених коштів у перший рік надання платних послуг склала три тисячі (2991) руб.

Згодом, у 1998 році, сума надходжень становила 172255 грн. Сьогодні власні кошти бібліотеки складають близько 217169 грн, з них 156370 грн заробили відділи.

Аналізуючи щорічні надходження коштів за додаткові платні послуги, слід відзначити, що найбільш інтенсивно і продуктивно працюють у цьому напрямку такі структурні підрозділи: відділ обслуговування читачів (його співробітники забезпечують щороку 135-140 тис. грн надходжень); відділ міжбібліотечного абонемента (надходження коливаються в межах 10,4 тис.–13, 7 тис. грн); відділ технічної літератури (тут внески зросли з 5,9 тис. грн у 2002 році до 6,9 тис. грн у 2004 році). Робота відділу автоматизації за цим напрямком також є плідною. Діяльність інших відділів розвивається не так інтенсивно. На жаль, спостерігається поступове зменшення обсягів надходжень у деяких із них, зокрема у відділі інформаційно-бібліографічного обслуговування з 1 тис. грн у 2002 р. до 285 грн у 2004 р.; у відділі масової роботи відповідно з 827 грн до 450 грн, така ситуація і в інших відділах.

Перелік платних послуг у ХДНБ ім. В.Г.Короленка складається з 20 найменувань. Найбільш поширеними є такі: сканування документів, користування ПК, ЕДД, комплекс реєстраційних послуг, тиражування документів, абонемент для комерційних установ та організацій на договірній основі; абонемент для аспірантів; абонемент для користування художньою літературою; експертиза рукописних та рідкісних видань, інформаційно-бібліографічні послуги, у т.ч. тематичні добірки, виконання довідок.

У сучасній структурі платних послуг значне місце належить інформаційно-бібліографічному обслуговуванню підприємств на договірній основі. Активно в цьому напрямку працюють у відділі технічної літератури.

Вміння працювати, переконувати ділових партнерів дозволило працівникам досягти певних результатів. ВТЛ заробив 5492 грн, здійснюючи інформаційно-бібліографічне обслуговування організацій та установ, що на 1800 грн більше ніж у 2003 р. та на 4800 грн. більше порівняно з 2002 роком. Завдяки вивченню ринку попиту інформаційних послуг зроблені кроки в напрямку удосконалення організації платних послуг (проект “Взаємодія”). Слід відзначити продовження партнерських відносин ВТЛ з інформаційними службами Харківської медичної академії післядипломної освіти (ХМАПО) та Укр. НДІ природних газів.

Проте більш ефективній роботі в цьому напрямку заважають існуючі на сьогодні проблеми, (застаріла комп’ютерна техніка, відсутність достатньої кількості коштів на придбання нових джерел інформації, проведення процедури тендерних закупівель, що потребує значних працевитрат та подовжує терміни нових надходжень). Ці фактори гальмують задоволення інформаційних потреб потенційних споживачів, у певному обсязі суттєво зменшують їх довіру до надання подібних послуг відділом технічної літератури. Однак відділ намагається

переконувати своїх користувачів, що існуючі проблеми тимчасові і працювати з ВТЛ на довготривалій договірній основі доцільно.

Важливою умовою позабюджетного фінансування для ХДНБ, як і для інших установ, є раціональне використання зароблених коштів. Загалом у 2004 р. до бюджету бібліотеки надійшло 217169 грн., з них 156370 заробили відділи.

54673 грн надійшли до бібліотеки від благодійних внесків, грантів, оренди приміщення.

Зароблені гроші в 2004 році були використані таким чином.

На основні засоби бібліотеки витрачено 16300 грн. Це комплектування літератури, придбання техніки – 5600 грн. (нумератори для обробки документів, принтерна головка для друку, фоторецептор). За придбання комплектуючих до пластикового квитка сплачено близько 50000 грн. На оплату охоронної сигналізації бібліотека використала 29700 грн. За вивіз сміття та дезинфекцію сплачено 2530 грн. На відрядження та придбання постійних проїзних квитків бібліотекою витрачено 6500 грн. На обслуговування та ремонт придбаної техніки витрачено 5800 грн.

Говорячи про зовнішні джерела залучення коштів, слід підкреслити, що благодійність – це більш узагальнене поняття; меценатство – безкорислива допомога і меценатів здебільшого не шукають, вони допомагають за власним бажанням; спонсора треба шукати та переконувати в необхідності допомоги.

До ХДНБ ім. В.Г.Короленка благодійна допомога в більшості випадків надходить у вигляді одноразової матеріальної допомоги. Минулого року бібліотека одержала 1800 грн.

Із року в рік книги дарують автори, видавці, укладачі, пересічні харків'яни. Так, за 2004 рік у подарунок бібліотеці надійшло дві з половиною тисячі примірників.

На власному сайті у рубриці "Бібліотека вдячна" ми маємо можливість подякувати своїм дарителям.

Незважаючи на певні досягнення, існують проблеми, які стримують залучення позабюджетних коштів. Насамперед, це законодавча база. Наприклад, останні документи з надання платних послуг датуються 1997 роком. Враховуючи темпи змін у нашому суспільстві, недоречно користуватися законодавчими документами минулого століття, в цьому сенсі, проблемним питанням є ціноутворення в бібліотеках. Не існує затверджених методик (законодавчих та нормативних) для розрахунку цін на послуги саме в бібліотеках. Тому платна діяльність перетворюється на своєрідний полігон, на якому опрацьовуються технології ціноутворення, а це небезпечно з правової точки зору.

Не враховуючи матеріальну зацікавленість працівників, складно досягти значних успіхів у залученні коштів. Кожного необхідно зацікавити в результатах витрати зароблених, але не отриманих ним грошей.

Щоб надавати платні послуги, необхідно мати комп'ютерну техніку, постійно оновлювати її. Мізерний відсоток від зароблених коштів у ХДНБ витрачається на купівлю необхідної техніки, адже доводиться використовувати їх на комунальні послуги та інші господарчі витрати через відсутність гарантованого державного фінансування.

Незважаючи на складність існуючих проблем, бібліотека намагається знайти власне місце в умовах ринку – розробляє зручні механізми праці, розвивається і доводить свою необхідність суспільству.

Найближчі перспективи розвитку послуг бібліотеки вбачаються у підвищенні питомої ваги інформаційно-бібліографічних послуг. Позабюджетні кошти бібліотека може мати від ксерокопіювання, плати за реставрацію пошкодженого документа, за зміну загубленого документа, від продажу

списаних фондів, штрафів за прострочення користування літературою, надання приміщень для проведення разових заходів. Дуже вигідними можуть стати рекламні послуги: продаж місця для реклами (можливо, на своєму сайті).

Для успішної реалізації платних послуг необхідна їх активна пропаганда, інформування потенційних користувачів про можливості отримання послуг, порядок їх надання, а також відповідні гарантії виконання договірних умов.

Наше історичне минуле та досвід останніх років свідчить про те, що в бібліотечній справі головним інвестором повинна бути держава і законодавчо підтримувати приватну ініціативу на інформаційному ринку. Відсутність гарантованого фінансування не залишає бібліотекарям вибору. Використовуючи давні традиції меценатства, бібліотеки України мають відроджувати старі та знаходити нові форми залучення коштів на справи, корисні для всього суспільства.

Л.В.Кисельова

СИСТЕМА КАТАЛОГІВ І КАРТОТЕК ХДНБ ім. В.Г.КОРОЛЕНКА ОЧИМА ЇЇ ЧИТАЧІВ

Система каталогів і картотек, що існує в ХДНБ ім. В.Г.Короленка, дає можливість користувачам здійснювати різнобічний інформаційний пошук. У країні відбуваються політичні й економічні перетворення, з'являються нові науки, напрямки діяльності, а дещо зживає себе, вимагаючи скасування або докорінних змін. Все це не може не позначитися на системі каталогів і картотек. З роками вона змінюється і якісно, і кількісно.

Найбільший вплив на каталоги та картотеки мала автоматизація бібліотеки, створення електронного каталогу (ЕК). ЕК може здійснювати будь-який вид пошуку і замінити

алфавітний і систематичний каталоги. Він здійснює такі види пошуку, які неможливі в традиційній системі каталогів і картотек, наприклад, предметний. Проте це зовсім не значить, що ЕК здатен замінити традиційну систему каталогів і картотек. Вона ще довго буде потрібна читачам і її удосконалення – одне з найважливіших завдань ХДНБ.

У 2005 р. відділом організації науково-дослідної роботи проводилося локальне дослідження "Удосконалення каталогів і картотек ХДНБ: проблеми і перспективи". У дослідженні також брали участь відділи україніки, літератури іноземними мовами, інформаційно-бібліографічний, обслуговування читачів, технічної літератури, рідкісних видань і рукописів, кабінет бібліотекознавства науково-методичного відділу. Для виявлення ступеня задоволеності користувачів системою каталогів і картотек ХДНБ було здійснене анкетування. У ньому взяли участь 312 користувачів, серед них 30,2% – науковці, 36,7% – фахівці, 30,8% – студенти різних навчальних закладів Харкова, 2,3% – інші користувачі (службовці, пенсіонери, безробітні тощо). На момент анкетування найчастіше зверталися до каталогів і картотек фахівці з педагогіки та бібліотечної справи (28%), а також студенти цих спеціальностей. Технічна інтелігенція становила 20,2%, філологи – 12,2%, економісти – 10,5%, інші користувачі – менше 10%.

Дослідників цікавив читацький стаж респондентів, адже від нього залежить відповідність їх відповідей реальному стану справ. З'ясувалося, що найбільша кількість користувачів, які брали участь в анкетуванні, відвідує ХДНБ 1–2 роки – (23%), 2–5 років – (23%), понад 20 років – (19%). Респонденти, чий читацький стаж не досяг 1 року, складають мінімальну групу – 4%. Отже, вони мають достатній досвід користування системою каталогів та картотек ХДНБ, тому їх відповіді можна вважати достовірними.

Аналізуючи цілі звертання читачів до бібліотеки, можна

вважати, що вони відповідають напрямкам діяльності респондентів. З науковою метою звертаються найчастіше науковці, аспіранти та викладачі вузів (48,3%), фахівці –для підвищення фахового рівня (23,8%). З освітніми цілями найчастіше звертаються студенти (54%).

З метою самоосвіти найбільша відвідуваність спостерігається серед фахівців, що іноді буває пов'язане з необхідністю отримання нової спеціальності. До читання літератури у вільний від роботи та навчання час звертається 7,5% опитаних.

Для виявлення частоти використання каталогу або карттеки респондентам було запропоновано назвати ті, що вони використовують, а також оцінити, наскільки їх задовольняє якість каталогів та картотек, відзначити, чи виникають труднощі при роботі з ними. Респондентам були запропоновані списки каталогів та картотек, що містяться в залі каталогів, а також у спеціалізованих відділах. Найбільшу кількість звернень (близько 90%) відзначено до алфавітного каталогу книг, до алфавітного каталогу підсобного фонду читального залу –78%.

У спеціалізованих відділах найінтенсивніше використовуються каталоги і картотеки відділу технічної літератури, найменше – інформаційно-бібліографічного відділу.

Під час дослідження було вивчено, які саме труднощі мають респонденти в роботі з каталогами та картотеками. З'ясовано, що при роботі з алфавітними каталогами і картотеками труднощів майже не виникає, за винятком каталогів і картотек відділу літератури іноземними мовами. Респондентам іноді важко відшукати в алфавітному каталозі збірники праць інститутів. В цілому 49% користувачів повністю задоволені каталогами і картотеками, 31,7% – частково, не задоволені – 19,4%.

Труднощі виникають при роботі з систематичним каталогом. Важко знайти потрібну інформацію через невідповідність ББК реаліям сучасного життя, адже в ній часто не

відображені нові поняття та явища.

Користувачі відзначають, що без допомоги бібліотекарів їм буває важко відшукати необхідні матеріали за темою, нарікають на те, що на картках не позначені відділи, де знаходяться книги.

Частина труднощів, про які згадують користувачі ХДНБ, виникає через їх недостатню інформованість про послуги та пільги, що надаються бібліотекою.

Як відомо, зі зростанням обсягів карткових каталогів збільшуються витрати праці на їх поповнення. Чим більшим є обсяг каталогу, тим важче здійснювати в ньому розстановку карток. Складно впроваджувати нововведення, оскільки це пов'язане з виправленням великої кількості матеріалу. Тому й старіють каталоги (морально та фізично), знижується оперативність пошуку в них.

Електронний каталог – перший крок на шляху до автоматизованого обслуговування. Поява ЕК стала відчутним результатом інформатизації бібліотечних процесів. Дослідники з'ясовували ставлення користувачів до електронного каталогу ХДНБ, виставленого на її сайті. Найбільшу поінформованість про електронний каталог виявили фахівці (64%), науковці (60,4%) і студенти (58,2%). Проте 39,4% респондентів не знають про існування ЕК. У залі нових надходжень організоване робоче місце, яке дає можливість користувачам звернутися до ЕК. Постійні відвідувачі ХДНБ активно ним користуються.

Не мають труднощів у роботі з ЕК науковці.

Користувачі ХДНБ, які часто звертаються до ЕК, вважають, що аналогічні робочі місця мають знаходитися в залі каталогів. Але такої можливості бібліотека не має через нестачу комп'ютерів.

Аналіз висловлювань користувачів ХДНБ про необхідність продовження ведення традиційних каталогів і картотек

свідчить, що 91,3% вважають за необхідне продовжувати їх поповнення і лише 8,7% пропонують перевести каталоги та картотеки в електронну форму. Користувачі пропонують відмовитися від алфавітного та систематичного каталогів підсобного фонду відділу обслуговування. Це пов'язане зі збільшенням часу на пошук необхідних видань через відсутність на картках позначок про приналежність книг до підсобного фонду.

Важливу роль в роботі з читачами відіграє реклама як засіб наближення до користувача ресурсів, продукції і послуг бібліотеки. Аналіз анкет свідчить, що вона не задовольняє лише 14,2% респондентів. Читачі пропонують покращати рекламу для того, щоб можна було швидше орієнтуватися в каталогах і картотеках. Вони бажають мати пам'ятку (путівник по каталогах і картотеках), яку видаватимуть разом з читацьким квитком.

Дослідження допомогло отримати відповіді на важливі запитання. За його результатами буде підготовлено план впровадження, який сприятиме вдосконаленню каталогів і картотек.

Л.М.Багрянцева
М.М.Чегринець

СИСТЕМАТИЧНИЙ КАТАЛОГ ХДНБ ім. В.Г.КОРОЛЕНКА В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

З кожним роком у наукових бібліотеках нашої країни все більш активно відбувається впровадження нових інформаційних технологій.

У ХДНБ ім. В.Г.Короленка з 1995 року функціонує електронний каталог (ЕК), який на початок 2005 року містив 145141 запис. Він створений за рахунок інтелектуальної праці

висококваліфікованих фахівців з додержанням усіх вимог державних стандартів і виставлений на сайті бібліотеки. ЕК забезпечує різноаспектний пошук, що є властивим для сучасних розвинутих інформаційно-пошукових систем, тому зрозуміло, що до нього з кожним роком звертається все більше користувачів.

Читачі ХДНБ ім. В.Г.Короленка мають змогу здійснювати пошук інформації за допомогою ЕК у відділі україніки, у залі нових надходжень, в інформаційно-бібліографічному відділі та в центрі Інтернет. ЕК дозволяє користувачам значно швидше, ніж карткові каталоги, знайти необхідну інформацію, визначити наявність у бібліотеці того чи іншого джерела, підготувати список літератури з теми в будь-який час і на будь-якій відстані.

Але це ніяк не зменшує ролі традиційних карткових ката-логів ХДНБ у задоволенні інформаційних запитів користувачів, адже вони мають значну хронологічну глибину інформації.

Так, систематичний каталог (СК) ХДНБ ім.В.Г.Короленка організований ще у 1935 році. У шестидесятих роках він був переведений на нову бібліотечно-бібліографічну класифікацію. СК відображає книги, брошури, продовжувані видання, образотворчі, картографічні та нотні видання, норма-тивно-технічні та технічні документи, рукописи, автореферати дисертацій, документи на нетрадиційних носіях інформації українською, російською та іноземними мовами. Його обсяг складає близько 3,5 млн карток. І в цьому його значна перевага над ЕК, який поки що відображає тільки нові надходження. Питання щодо ретроконверсії традиційних карткових каталогів ХДНБ в електронну форму поки що не порушується через брак технічних засобів та кадрів. До того ж далеко не всі користувачі вміють здійснювати електронний пошук інформації, але і для тих, які вміють, не вистачає автоматизованих робочих

місць, тому вони активно використо-вують ті можливості пошуку, які надає СК.

Для підвищення інформаційно-пошукових можливостей СК фахівці ХДНБ відкривають нові актуальні класифікаційні ділення, розробляють дієву систему відсилань та посилань, активно поповнюють новими поняттями алфавітно-предметний покажчик. У СК застосовується вузька галузева спеціалізація індексаторів. Кількість запитів міжгалузевої тематики збільшується, тому працівникам доводиться оволодівати знаннями з визначеної та сумісних галузей знань. Питання підвищення кваліфікації для індексаторів надзвичайно важливі. І до них можна віднести гасло про необхідність безперерв ної освіти.

Освіта користувачів, які звертаються до СК, їх наукова та фахова кваліфікація, типи пошукових намірів – ось питання, що цікавлять систематизаторів, адже тільки знаючи ці фактори, можна вдосконалювати побудову СК. Одержати відповіді на ці запитання дозволило експрес-дослідження, в ході якого було опитано 230 респондентів.

Виявлено, що серед тих, хто звертався до СК, було 57% студентів, 24,8% фахівців та 18,2% науковців. Серед останніх переважали респонденти без наукового ступеня (50,0%), кандидати наук становили 14,3%; аспіранти – 35,7% та викладачі вузів – 14,3%. Серед спеціалістів переважали респонденти з вищою освітою – 80,7%, а серед студентів – першокурсники (31,3%) та четверокурсники (20,6%).

Опитування дозволило виявити галузі знань, у яких задіяні або будуть задіяні респонденти. Найбільшу кількість (23%) склали економісти, користувачі, пов'язані з промисловістю – 12,6%, зайняті в галузі культури – 9,1%, філології – 7,8%, права – 7,4%. А в цілому були представлені усі галузі знань, крім військової справи.

Знання щодо освіти, професійної належності користувачів дуже важливі для уточнення їх пошукових намірів. Що саме їм потрібно? Який пошук вони ведуть: на повноту інформації чи на її точність?

Респондентам було запропоновано визначити типи пошукових намірів, з якими вони найчастіше звертаються до СК ХДНБ ім. В.Г.Короленка. Найменша кількість користувачів (4,8%) мала спочатку визначити теми галузі знань, що їх цікавить. Виявилося, що такий пошуковий намір мають 19% науковців і тільки 1,8% фахівців та 1,5% студентів. Дослідники пояснюють це таким чином: і фахівцям, і студентам добре відомо, що саме вони шукають, а науковцю, особливо на початку його наукової діяльності, спочатку необхідно визначитися з темою майбутнього дослідження.

16,5% респондентів мають такий пошуковий намір: знайти хоча б щось, але точно за предметом пошуку. Він переважав у студентів (21,4%) та фахівців (14%), адже їм буває достатньо одного-двох документів, релевантних їх запитам, але не влаштовував науковців (4,8%).

Бажання респондентів зібрати максимально повну інформацію за темою, допускаючи незначні її втрати, характерне для 36,8% спеціалістів, 28,2% студентів та 23,8% науковців. Якщо користувач пише наукову статтю, курсову чи дипломну роботу, досліджує конкретну проблему або підвищує свою кваліфікацію, то йому потрібна досить повна інформація з теми, але він не готовий витрачати час на одержання зайвої інформації.

Перше місце (49,1%) серед усіх груп користувачів зайняв пошук, спрямований на одержання всіх документів, навіть зайвих, що мають відношення до потрібної теми, аби не пропустити щось нове і цікаве. Найчастіше такий тип пошукових намірів зустрічається у науковців (52,4%), але характерний він і для студентів (48,9%) та фахівців (47,4%). Це свідчить про

те, що головна вимога до СК з боку усіх груп користувачів – це максимально можлива повнота пошуку.

СК відображає основні напрями розвитку наукового знання, створює систему пошуку, розраховану на ефективне задоволення багатоаспектних читацьких запитів. І щоб він функціонував на належному рівні, з ним слід багато працювати, досягти і завжди підтримувати високу оперативність відображення нових матеріалів.

О.В.Тригуб

КОРИСТУВАЧІ INTERNET–ЦЕНТРУ ХДНБ ім.В.Г.КОРОЛЕНКА: ТЕМАТИКА ЗАПИТІВ

Робота бібліотек в мережі Інтернет – реальність сьогодення. Якісне виконання функцій обслуговування користувачів неможливе без використання Інтернет у бібліотеках. З кожним роком збільшуються інформаційні потреби читачів і з одержанням доступу до Інтернет розширюються межі інформаційного пошуку. Інтернет розширив сферу інформаційного обслуговування користувачів бібліотеки, і, надавши їм доступ до світових інформаційних ресурсів, сприяв більш високому рівню задоволення інформаційних потреб читачів. Зберігаючи імідж соціального закладу, доступного для малозабезпечених верств населення, бібліотека надає можливість безплатного використання ресурсів мережі. Інтернет-центр став новою формою обслуговування користувачів, органічно вписався в повсякденну діяльність бібліотеки.

На сьогоднішній день ХДНБ ім.В.Г.Короленка є одним із небагатьох загальнодоступних центрів інформації в регіоні, що передбачає наявність універсального фонду інформації на різних носіях і забезпечення якісних та оперативних послуг.

Деякою мірою зменшити прогалини в комплектуванні покликаний сьогодні Інтернет. Звичайно, самостійно бібліотекам важко відшукати необхідні кошти для створення умов доступу до мережі Інтернет. Прикладом дієвої підтримки розвитку інформаційно-бібліотечної справи стало відкриття Посольством США в Україні в рамках проекту „Інтернет для публічних бібліотек" (LEAP) мережі Інтернет-центрів з можливістю безкоштовного доступу до ресурсів Інтернет. Внаслідок перемоги в конкурсі проектів такий ІЦ був відкритий у ХДНБ у вересні 2003 року. Ця подія ознаменувала новий рівень бібліотечного сервісу: ресурси Інтернет стали важливою складовою частиною інформаційних ресурсів бібліотеки.

Користувачі відчули перевагу нової послуги в порівнянні з традиційними: замість багатогодинного пошуку та перегляду інформації в читальних залах – миттєвий результат у вигляді електронної копії документа, фактографічної довідки, графіка тощо.

Функціонування ІЦ у ХДНБ значно вплинуло на професійний рівень бібліотекарів, вони вміло застосовують ці знання в повсякденній роботі. ІЦ дає можливість бібліотекарям ознайомитися з досвідом провідних бібліотек, порівняти і оцінити свою роботу.

Про дієвість даної послуги в бібліотеці свідчать черги при запису на обслуговування в ІЦ.

ІЦ надає можливість одночасної роботи 8 користувачам. Відділені одне від одного робочі місця, обслуговування за попереднім записом, висока якість зв'язку – все це забезпечує комфортні умови для роботи. Користувачам ІЦ надаються такі послуги: запис інформації на дискету, роздрукування матеріалів.

Сьогодні спостерігається досить стійкий інтерес користувачів до роботи ІЦ. У минулому році кількість відвідувань склала 12210, кількість читачів становила 2149. Аналіз звітної

документації ІЦ показав, що за І півріччя 2005 року в ІЦ ХДНБ зафіксовано 6186 відвідувань. Найбільш популярним центр є серед студентської аудиторії – 2707 (43,8%), доля фахівців становить 2093 (33,9%) від загальної кількості відвідувань. Майже вдвічі рідше, аніж фахівці, відвідують ІЦ науковці – 1087 відвідувань (17,6%). Близько 4,5% відвідувань становлять інші користувачі (до цієї категорії ввійшли пенсіонери, службовці, тимчасово безробітні). У НМВ кількість відвідувань склала 1075. Під час дослідження було опитано 140 відвідувачів.

Усвідомлюючи, що успішна робота центру неможлива без вивчення інтересів користувачів, другий рік поспіль у ХДНБ проводяться анкетні опитування. Одержані дані використовуються для вдосконалення подальшої роботи. Для визначення стратегії функціонування ІЦ в бібліотеці використовуються соціологічні дослідження, анкетування користувачів та аналіз звітної документації. Вивчення складу користувачів ІЦ і характеру їхніх запитів дає уявлення про ступінь їх задоволеності послугами, дозволяє корегувати діяльність і напрями подальшої роботи центру, надавати більш широкий спектр інформаційних послуг. Зроблено спробу порівняти дані поточного і минулого років.

Аналіз анкет свідчить, що серед користувачів ІЦ переважають фахівці різних галузей (37%), студенти вищих навчальних закладів становлять 36%, науковці – приблизно чверть від загальної кількості користувачів. Серед відвідувачів, опитаних протягом дослідницького періоду, переважають фахівці та студенти технічних спеціальностей, на другому місці – педагоги, працівники культури, бібліотечні працівники (19,9%), економістів серед опитаних було 16,4%. Решта галузей представлені не так численно. Близько 5% становлять фахівці та студенти таких спеціальностей, як історія, медицина, радіоелектроніка, фізика та математика.

З'ясовувалися також вікові відмінності користувачів ІЦ. Постійними й найчисленнішими користувачами мережі є молоді люди віком від 17 до 22 років, тобто студенти (41,6%). Вдвічі меншою є вікова група від 23 до 28 років (21,5%). Решта вікових груп становлять приблизно по 10%. Минулого року в ІЦ ХДНБ більшість користувачів мали вік від 20 до 30 років.

Цікавило дослідників, як давно користувачі ІЦ відвідують ХДНБ. Більшість опитаних мають невеликий читацький стаж (38% відвідують бібліотеку від 1 до 5 років), приблизно однаковою є кількість тих, хто користується ХДНБ менше 1 року (27,6%) і понад 10 років (29%). Найменший відсоток – 5,5 тих, хто відвідує бібліотеку 5 – 10 років.

На запитання: „Як давно Ви користуєтесь Інтернет?" респонденти відповіли: вперше – 7,4%, до 1 року – 37,2%, 1- 5 років – 45,3%, понад 5 – 10,1%. Відповіді респондентів на запитання щодо досвіду роботи в Інтернет свідчать, що в поточному році, на відміну від минулого, користувачі стали більш досвідченими (45% тих, хто користується Інтернетом до 5 років), а початківців, (до 1 року) – 37,2%, минулого року їх кількість була однаковою (по 40%).

Незважаючи на те, що 41,9% користувачів мають навички роботи з комп'ютерною технікою, вони час від часу потребують допомоги в процесі пошуку інформації, що визначило кадровий склад ІЦ. 16,9% опитаних постійно звертаються до працівників ІЦ.

Основним місцем доступу до Інтернет, так само як і минулого року, відвідувачі назвали ІЦ (54,6%). Відсоток тих, хто користується Інтернетом на роботі, залишився сталим (15%), лише 7,4% мають можливість користуватися Інтернетом вдома, 16,6% відвідують також Інтернет-кафе.

Дослідників цікавили причини, за якими відвідувачі віддають перевагу саме Інтернету, адже більшість опитаних (67,9%) надає перевагу саме цьому джерелу інформації.

Інтернет допомагає задовольнити найрізноманітніші потреби користувачів в інформації, зокрема в тій, що відсутня в бібліотеці. Тих, кого насамперед приваблює швидкість отримання інформації, – 52,3%. Для 29,5% інформації в інших джерелах (книгах, газетах, журналах) недостатньо.

Користувачі звертаються до Інтернету з різною періодичністю. На запитання, як часто вони це роблять, переважна більшість відповіла „щотижня" (69,3%), минулорічний відсоток – 60. Приблизно однакова кількість опитаних (близько 10%) користується Інтернетом щодня або щомісяця чи ще рідше.

Дослідники з'ясували, чи завжди відвідувачам вдається записатися на зручний для них день і час. Дізналися, що 59,9% – майже завжди, 21,1% – завжди, такій же кількості це вдається лише інколи. Отже, попит на послуги ІЦ перевищує його можливості.

Другий рік поспіль досліджувалась мета звернень користувачів до Інтернету. Їх запити – найрізноманітніші. Насамперед мережа використовується з метою освіти та самоосвіти (разом – 52,4%). Майже третина користувачів використовує Інтернет для наукової роботи (29,1%). Порівняймо з минулорічними даними: з навчальною метою зверталося більше половини опитаних, з науковою – 33% та з метою самоосвіти 32%. Як видно, найбільше звернень було з метою отримання інформації на допомогу навчальному процесу. Інформація, яку одержують користувачі з Інтернету, використовується ними для наукової роботи, підготовки до занять та екзаменів. І це цілком закономірно, адже серед контингенту ІЦ переважають студенти вузів. Мережа Інтернет надає багато можливостей для отримання інформації на допомогу навчальному процесу (реферати, курсові, дипломні роботи будь-якої тематики). З виробничою метою звертались до Інтернет 11,2% відвідувачів, 7,4% використовують мережу задля розваги. Минулого року їх було 11%.

Більшість користувачів (35%) виявляють в Інтернеті літературу з теми, що їх цікавить. Серед цієї частки 44,9% студентів, приблизно по 27% науковців та фахівців. 32,5% відвідувачів шукають у мережі конкретні документи, найчастіше це роблять фахівці (42,2%), досить часто – студенти (34,4%), серед науковців цей відсоток становить 18,8. Фактографічну інформацію в Інтернеті шукають 18,3% опитаних. Серед них також найбільша кількість фахівців (41,7%), студентів – третина, і чверть – науковців. За допомогою Інтернету 14,2% користувачів знайомилися з новинками. Тут перед ведуть студенти (42,9%), трохи більше третини фахівців – 35,7%. Найменше цікавляться новинками чомусь науковці – 17,9%.

За тематикою пошуку в інформаційних ресурсах Інтернету найбільшим попитом користується інформація, малодоступна в традиційних джерелах інформації, які є в бібліотеці. Цього року, так як і минулого, багатьох користувачів цікавила інформація з економіки, менеджменту, маркетингу. Таку ж картину спостерігаємо в ІЦ інших бібліотек. В ІЦ ХДНБ ця інформація цікавить 13,5% опитаних, половина з них – студенти та фахівці економічних спеціальностей. Першим рядком у рейтингу попиту користувачів названа техніка – 15,1%. Особливий інтерес викликає інформація, пов'язана з комп'ютерними технологіями, програмуванням (9,2%). Факт першості економіки та техніки легко пояснюється швидким старінням цієї інформації, порівняно з такими науками, як філософія і психологія. Крім того, інформацію про найновіші досягнення в області комп'ютерних технологій (в основному, зарубіжну) швидше і значно дешевше отримати через Інтернет, ніж використовувати традиційні джерела інформації. З інших наук відвідувачів ІЦ ХДНБ цікавлять: історія й філологія (по 9,2%), література (7,6%), право, юридичні науки (7%). З природничих наук користувачі частіше звертаються до медицини та фармакології, тому що знання та використання новітніх

досягнень вчених особливо важливі в цих областях науки. Дещо меншою популярністю користується інформація з бібліотечної справи, книгознавства, бібліографознавства, мистецтва, музики, біології, архітектури, дизайну, політики. Дивлячись на аналіз минулорічних відповідей респондентів, робимо висновок, що більшої популярності набули історія, філологія, література, і дещо зменшився інтерес до медицини, права.

Дослідники дізнавалися, чи надають користувачі перевагу саме нашому ІЦ серед інших. Переважна більшість опитаних відповіли ствердно (90,6%). Найбільше прихильників серед ІЦ ХДНБ серед студентства (40,5%), фахівці посідають друге місце – 34,1%, науковці – 22,2%. Що ж саме приваблює відвідувачів? Віддають перевагу ІЦ ХДНБ саме завдяки безплатності 49,4% опитуваних, основна маса цієї частки – студенти. Решту причин респонденти називали не так часто. Зручність приваблює 11,5%, 10,3% – якість обслуговування, культура, на гарну організацію роботи вказали 6,9%. Таку ж кількість опитаних приваблює те, що ІЦ можна користуватися паралельно з бібліотекою. Зручність місцезнаходження має значення для 5,7%. Зовсім невелика частка відвідувачів назвали серед причин швидкість доступу, визначеність у часі та сучасне обладнання. Ті 9,4%, які не віддають перевагу ІЦ ХДНБ, не задоволені частою відсутністю вільних місць, лімітом 1 год. на тиждень, недостатньою швидкістю.

На запитання: „Чи вдається Вам знайти потрібну інформацію в Інтернет?” 44,2% відповіли „найчастіше вдається”, 26,5% – практично завжди вдається, 21,1% – зазвичай вдається, 8,2% – інколи вдається. Серед користувачів усіх категорій найбільш задоволеними інформацією з Інтернету є студенти, найменш задоволеними – фахівці. Поглянемо на минулорічні результати: лише 14% користувачів ІЦ ХДНБ повністю задовольняли свої запити. Як бачимо, за рік ця цифра суттєво

зросла. На 50% задовольняли свої потреби 54% опитаних, на 25% –22%, на 5% – 8%.

У поточному році дослідники зробили спробу виявити, що заважає відвідувачам ІЦ ХДНБ? Половина опитаних назвали недостатній час для роботи (в основному цим незадоволені студенти). На недостатню кількість робочих місць нарікають майже третина – 31,5%. Другий варіант відповіді тісно пов'язаний з першим, тому тут також переважають відповіді студентів, 15,2% влаштовує все. Кілька опитаних назвали в числі причин несприятливі температурні умови, шум, інколи невихованість і безвідповідальність відвідувачів ІЦ. В технічному плані – особливості деяких ПК (зависають або повільно обробляють інформацію), низьку швидкість каналу, а також те, що для роздрукування інформації необхідно вирішити кілька проблем. Користувачі пропонували покращити освітлення ІЦ, збільшити його площу.

Нам було цікаво, чи змінився за рік рівень обізнаності користувачів ІЦ з бібліотечними ресурсами в Інтернеті. На запитання: „Чи здійснюєте Ви пошук в ЕК бібліотек?" минулого року переважна більшість відповіла негативно. У поточному році їх було 71,4%, серед цієї групи найвагоміша частка студентів, а серед тих, хто користується ЕК бібліотек, – 40% фахівців і 35% науковців. В ЕК яких саме бібліотек вони здійснюють пошук? Найчастіше використовується ЕК НБУВ, далі йдуть ХДНБ та РДБ, НПБУ. Не покращилася ситуація з повнотекстовими базами даних. Респондентів, які ними користуються, виявилося лише шестеро, троє з них – науковці.

Відвідувачам ІЦ ставили запитання: „З яких джерел Ви дізналися про ІЦ ХДНБ?" Переважна більшість довідалися про його відкриття в приміщенні нашої бібліотеки (58,8%). Досить вагома частка – від знайомих, колег (30,9%), випадково – 4,4%, одиниці дізналися з засобів масової інформації, від інших читачів, у вузі, де навчаються. Минулорічне дослідження

показало, що частка тих, хто дізнався про ІЦ ХДНБ, відвідуючи бібліотеку, – 70%, близько 25% - від знайомих. З реклами у ЗМІ про нього дізналася зовсім незначна частка.

У ході дослідження з'ясовувалося, до яких сайтів та пошукових систем найчастіше звертаються користувачі. Серед пошукових систем майже половина опитаних віддають перевагу www.rambler.ru, 17,4% - www.yandex.ru, 11,4% - www.yahoo.com, 10,9% - www.google.com, 7% - www.meta.ua, 0,5% - www.bigmir.net та www.ukrop. Аналізуючи наведені дані, зазначимо: помітним є те, що найпопулярнішими є російські та американські пошукові системи, зовсім незначна кількість респондентів звертається до українських систем, що може свідчити про недостатній рівень їхнього розвитку. Загалом було названо 11 пошукових систем.

Дані дослідження свідчать, що користувачі ІЦ ХДНБ активно використовують можливість віртуального спілкування. Серед улюблених сайтів 18,1% назвали російський поштовий сервер www.mail.ru, 6,9% відзначили сайт www.ukr.net, 5,6% – сайт www.rada.ua, 4,2% – www.referat.ru, 2,8% – www.bankreferatov.ru. Всього було названо 72 сайти, багато з них пов'язані з освітою, науковою діяльністю, сайти, які пропонують тексти рефератів, курсових та дипломних робіт, дисертацій (www.ref.com.ua, www.ukrreferat.com.ua, www.5ballov.ru). Звертаються користувачі також до музичних, розважальних сайтів, сайтів новин.

Стало очевидним, що Інтернет зайняв свою нішу в інформаційному обслуговуванні користувачів. Глобальна мережа розширила поле інформаційного обслуговування користувачів бібліотеки. Інтернет поряд з друкованими та іншими електронними джерелами інформації став невід'ємною частиною наших інформаційних ресурсів. Тепер ми надаємо доступ не тільки до інформаційних ресурсів ХДНБ, але й до світових, до ресурсів інших бібліотек, до повнотекстових баз даних. Ми

намагаємося також надати допомогу у виборі необхідних ресурсів, тобто ХДНБ впритул підійшла до використання веблі-ографії та виконання ролі навігатора інформаційного простору.

Для зручності роботи з мережею, швидкого та якісного пошуку інформації ІЦ надає набір корисних адрес та посилань на ресурси Інтернет. В анкеті просили користувачів запропонувати тематику для вебліографічних списків. Тематика була запропонована найрізноманітніша: оскільки один з комп'ютерів знаходиться в читальному залі бібліотекознавства і працюють з ним бібліотечні фахівці, вони хотіли б мати списки на допомо-гу професійній діяльності, з книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства. Серед інших названих тем: комп'ютерна графіка, сайти для студентів, освітні сайти, історія, географія, економіка, філологія, психологія, воєнна техніка, медицина. Кілька респондентів хотіли б бачити списки музичних та гумористичних сайтів, сайтів з законодавства, туризму.

У своїх пропозиціях респонденти відзначали, що хотіли б мати можливість працювати в ІЦ не 1 годину на тиждень, а хоча б 2–3, крім збільшення кількості робочого часу, висловлювалися побажання збільшення кількості робочих місць. Таких відповідей була переважна більшість. 56% респондентів, які відгукнулися дати пропозиції щодо покращення роботи ІЦ, запропонували збільшити кількість робочих місць і кількість робочих годин на тиждень. Досить велика частка побажала збільшити швидкість Інтернету та мати можливість запису інформації на CD-RW, збільшити кількість інформації, яку можна записати, забезпечити доступ до всіх дисководів центру, звертатися до комп'ютера без попереднього запису, заносити пропущені години на читацький квиток, безкоштовно роздруковувати матеріали. Наводимо кілька цікавих, на наш погляд, відповідей, які дали респонденти: „Поглибити роботу з навчання можливостям Інтернету та програм, що існують для

використання його ресурсів, зокрема перекладачів тощо”; „Створіть Інтернет-сайт, де будуть присутні усі категорії знань, які є в ХДНБ, особливо книги з історії”. Цю пропозицію можна пов’язати з дослідженням, яке проводиться в бібліотеці протягом двох останніх років і має на меті створення моделі розподіленого бібліотечного фонду м. Харкова.

Аналіз роботи бібліотеки, вивчення складу користувачів та їх інформаційних потреб показали, що Інтернет вплинув на організацію роботи закладу, вніс корективи в інформаційну, масову роботу, в роботу з підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців.

Глобальні інформаційні мережі, зокрема Інтернет, останнім часом все активніше використовуються бібліотеками з метою задоволення інформаційних потреб користувачів та абонентів. Використання віддалених джерел інформації приводить до створення якісно нової інформаційної інфраструктури, і бібліотека в цьому випадку виступає в ролі центру, що забезпечує доступ до інформаційного всесвіту.

Наявність Інтернету надає можливість розвивати бібліотеку майбутнього, яка, працюючи в глобальному світовому просторі, не втрачає багатства й неповторності традиційної книгозбірні.

Дослідження вирішено здійснювати щороку.

Л. М. Багрянцева
О.В.Филимонова

Журнали з економіки та права у фондах ХДНБ ім. В.Г.Короленка: склад та використання

Національна парламентська бібліотека України (НПБУ) у 2005 році організувала і провела всеукраїнське дослідження „Комплектування фондів бібліотек вітчизняними науковими та

науково-практичними журналами у галузі економіки, права". ХДНБ ім. В.Г.Короленка була обрана однією з базових бібліотек і здійснювала передбачений методикою збір дослідницьких даних, для НПБ України. Розуміючи, що ці матеріали будуть об'єднані з документами, які надійшли від інших базових бібліотек, фахівці ХДНБ ім. В.Г.Короленка, бажаючи виявити картину, характерну саме для своєї книгозбірні, здійснили самостійний аналіз зібраних даних, на основі якого підготовлене це повідомлення.

Протягом тривалого часу провідним завданням ХДНБ було вичерпне комплектування фондів, за винятком деяких матеріалів, оговорених в тематико-типологічному плані комплектування. Проте зараз, коли можливість придбання літератури доволі обмежена, необхідно більш вимогливо відбирати видання для придбання, на активність їх використання та наукову цінність.

Газети і журнали – важливе джерело оперативної інформації, а економіка і право – галузі знань, які, як показала практика та проведені вивчення, користуються підвищеним попитом користувачів. Саме тому вони стали об'єктом дослідження.

Аналіз бібліотечної статистики свідчить, що у 2000 р. журнальний фонд ХДНБ становив 1880551 прим., а на початок 2005 р. – 1937401 прим., тобто збільшився на 56850 прим. Середній щорічний приріст журнального фонду дорівнює 11370 прим.

Проаналізувавши долю, яку займають нові надходження журналів до бібліотеки у загальній кількості нових надходжень, зробили висновок щодо їх певної нерівномірності. Так, у 2000 р. вона становила 14,2%, у 2001 – 19,4%, 2002 – 20,9%, 2003 – 18,1%, 2004 – 17,1%. Це викликано об'єктивними факторами, насамперед економічними. Коливання середнього показника (17,9%) є незначними, найбільша різниця становить 3,7%,

найменша – 0,2%. Отже, в цілому можна стверджувати, що ХДНБ проводить стабільну політику щодо комплектування фонду бібліотеки журнальною продукцією.

За останні роки відбулися значні зміни в обсязі сегментів, на які поділяються джерела надходження періодичних видань до бібліотеки. Зокрема, якщо у 2000 році передплата за каталогами становила 46,8%, то у 2004 році – 56,3%. Значно збільшилися надходження і за обов'язковим примірником. Якщо в 1997 році за постановою ВАК ХДНБ отримувала як обов'язків примірник тільки наукові журнали, що видавалися навчальними закладами та науково-дослідними установами, то з 2–го півріччя 2002 року до бібліотеки надходить обов'язковий безоплатний примірник всієї друкованої продукції України. Тому, якщо у 2000 році як обов'язковий примірник було отримано 18,7% журналів, то у 2004 році – 33,1% (на 14,4% більше).

Розглянемо передплату журналів з економіки і права. У 2000 р. було передплачено 27 назв журналів з економіки, у 2005 р. передплата становила 75 назв, тобто зросла у 2,8 рази. За цей же час кількість журналів з економіки, отриманих як обов'язковий примірник, збільшилась з 17 до 47 назв – теж у 2,8 рази.

Передплата журналів з права становила у 2000 р. 15 прим., у 2001 р. збільшилася до 20, такою ж була у 2002 р., у 2003 – 11 прим., у 2004 – 15, у 2005 – зменшилася до 10 прим. В той же час з 2003 р. ці часописи почали надходити як обов'язковий примірник творів друку. Було отримано 16 журналів, у 2004 році – 22, а у 2005 році – 31. Таким чином, значне збільшення надходження журналів з права в складі обов'язкового примірника дало можливість у 2003 р. зменшити їх передплату.

Перевірка наявності в бібліотеці часописів, вказаних в методиці НПБ України, показала, що з 295 назв журналів з

економіки у фонді ХДНБ представлено 155, тобто 52,5%. З 125 журналів правової тематики представлено 84, тобто 67,2%. Але перш ніж робити висновки щодо повноти комплектування, проаналізуємо, як використовувались ці журнали.

Протягом 3 місяців з відділу зберігання фондів було видано 30076 журналів. З них – вітчизняних (4087), з останніх – 1187 (29%) з економіки та 244 (6,0%) – з права. Серед часописів з економіки найбільшим попитом користувалися такі видання: „Фінанси України" – 128 звернень, „Экономика Украины" – 125, „Бюлетень Національного банку України" – 100, „Бизнес информ" –86, „Современный бухгалтер" – 60, „Регіональна економіка"– 45, „Актуальні проблеми економіки"– 40, „Менеджер"– 34, „Бухгалтер" та „Бухгалтерский учет и аудит" – по 33 звернення, „Банківська справа" – 32.

В той же час попит на інші журнали з економіки був значно меншим: до 15 з них користувачі зверталися 3 – 6 разів, до 21 – 1 – 2 рази, а до 92 не зверталися зовсім.

Аналогічні спостереження стосуються часописів з права. Найбільшим попитом користувалися такі журнали: „Право України" – 138 звернень, „Підприємництво, господарст-во і право" – 34, „Вісник Академії правових наук України" – 26, „Человек и закон" – 10, „Право і безпека" – 6. Всі інші запитувалися від 1 до 4 разів.

Аналіз читацьких вимог свідчить, що читачі зверталися не тільки до журналів, представлених у списку НПБУ, але й до 16 журналів з економіки і 25 журналів з права, відсутніх у ньому. Найчастіше запитувалися такі видання: „Вісник Житомирського державного технічного університету" – 24 рази, з них 17 – студентами та „Вісник Технічного університету Поділля" – стільки ж разів, з них 16 – студентами, „Экономика Крыма" – 15 разів, майже завжди – студентами (12). В цілому часописи з економіки, відсутні в переліку НПБУ, запитувалися 119 разів, а з права – 99 разів. Серед правових видань найбіль-

ше використовувалися такі: „Экспресс-анализ законодательства” (13,1%), „Вестник налоговой службы Украины” (11,1%), „Науковий вісник Української академії внутрішніх справ” та „Радянське право” (по 8,1 %), „Науковий вісник юридичної академії Міністерства внутрішніх справ” (7,1%). До них також переважно зверталися студенти.

У спеціалізованих відділах ХДНБ облік книговидачі здійснюється за днями статистики. Проте на період дослідження був організований щоденний облік видачі журналів з економіки та права. Фіксувалися дата, назва часопису та категорія користувача, який звернувся до нього. Аналіз цих даних дозволив виявити, що у відділі технічної літератури було видано 166 примірників 11 часописів. Найбільшим попитом користувалися журнали „Промислова власність”, він видавався 67 разів, найчастіше (30 разів) до нього зверталися фахівці, „Річний покажчик” видавався 39 разів, зверталися 14 науковців, 14 фахівців та 11 студентів, „Інтелектуальна власність” – 25 видач, з них 11 – фахівцям, „Стандарты и качество” – 14 видач. Найчастіше (9 разів) запитувався науковцями.

За період дослідження зі спеціалізованого залу поточної періодики було видано 52 назви журналів з економіки та права у кількості 1740 примірників. Найчастіше часописи видавалися студентам – 707; науковцям – 540 прим. та фахівцям – 491. Користувачам інших категорій видано тільки 2 прим. За назвами найбільшим попитом користувалися такі журнали: „Економіка України” – 169; „Економіст” – 152; „Фінанси України” – 149; „Актуальные проблемы экономики” – 148 (з них найчастіше – науковцям – 63), „Вісник Національного банку” – 105.

В інформаційно-бібліографічному відділі користувачам було видано 35 назв журналів з економіки і права у кількості 2470 примірників. До них зверталися 609 науковців, 1252 фахівця, 103 робітники та 506 студентів. Необхідно відзначити, що ряд видань, представлених у списку періодики НПБУ, в

ХДНБ оброблені як книги. Найбільшим попитом серед них користувалися такі видання: „Відомості Верховної Ради України” – 392; „Офіційний вісник України” – 366; РЖ „Економіка. Економічні науки” – 188; „Збірник урядових нормативних актів України” – 157; „Бюлетень законодавства та юридичної практики України” – 155. До інших періодичних видань респонденти зверталися значно рідше, в середньому 34,6 разів до кожного.

За спеціальностями читачі, які найчастіше користувалися журналами з економіки та права, розподілилися таким чином: правознавці – 662, економісти – 458, працівники культури – 286, медичні працівники – 236, техніки – 169, спеціалісти радіоелектроніки та енергетики – 150, будівельники – 146.

В ході дослідження було здійснене анкетування 112 користувачів ХДНБ. Розроблено і заповнено 15 таблиць, які дали можливість виявити всі моменти, що цікавили дослідників.

Їх аналіз свідчить, що передплату газет і журналів здійснюють 53% респондентів. З них – 35,8% чоловіків та 64,2% жінок. Їх вікова характеристика становила: до 21 року – 14,3%, 22 – 30 років – 37,5%, 31 – 45 років – 28,6%, 46 – 60 років – 14,3%, понад 60 років – 5,3%. За освітою респонденти, які передплачують періодику, розподілилися таким чином: середня – 9,3%, середня спеціальна – 1,8%, незакінчена вища – 14,8%, вища – 74,1%.

Серед 39 газет і журналів, що передплачують респонденти, було названо 6 видань з економіки і права. Це – „Бізнес”, який передплачують 4 респонденти, „Все о бухгалтерском учете”, „Урядовий кур’єр”, „Налоги и бухгалтерский учет” – по 2 респонденти та „Бухгалтерский учет и аудит”, „Наше право” – по 1 респонденту.

На друге запитання анкети: „Чи знайомі Ви з репертуаром періодичних видань, що їх передплачує наша бібліотека?”

ствердно відповіли 39,8% чоловіків та 60,2% жінок, серед них 16,5% респондентів віком до 21 року, 32,9% – від 22 до 30 р., 29,4% – від 31 до 45р., 17,6% – від 46 до 60 р., 3,5% – більше, ніж 60 років. Отже, найкраще з репертуаром періодичних видань знайомі респонденти віком від 22 до 45 років.

Стосовно задоволення респондентів репертуаром періодичних видань, що їх передплачує бібліотека, то 53,1% вказали на часткове задоволення, 34,7% – на повне і 12,2% – не задоволені. Таким чином, майже половина опитаних має певні претензії до нього. Дослідники пояснюють це неритмічністю надходження періодичних видань (існують прогалини) через нестачу коштів.

У зв'язку з тим, що під час анкетування ми намагалися охопити якомога більше респондентів, які читають журнали з економіки та права, ця тематика переважала у їх відповідях. Причому журнали з економіки частіше читали жінки (33,6%), ніж чоловіки (25,8%), а журнали з права – навпаки (14,8% – 20,4%). В цілому респонденти зверталися до всієї тематичної палітри, представленої в анкеті: економіка – 29,0%, право – 19,1%, універсальна тематика – 16,8%, природничо-наукова – 10,5%, педагогіка – 7,7%, дозвілля – 7,3%, з культури і мистецтва – 4,5%, інша – 5,0%.

Серед іншої тематики респонденти назвали: психологію, філософію, історію, політику, техніку, автомобільну промисловість, комп'ютерну тематику, соціологію, статистику, управління персоналом.

Дослідників цікавили також мотиви звернення користувачів до українських журналів з економіки і права. Виявлено, що найбільша частина респондентів (26,7%) використовує їх з професійними потребами. На другому місці (21,4%) знаходиться наукова робота. З метою навчання та розширення світогляду до журналів звертаються 15,5% користувачів, з метою самоосвіти – 14,6%, для пошуку інформації з соціально-

побутових проблем – 6,3%. Такий розподіл мотивів звернення до журналів з економіки та права здається дослідникам закономірним, адже серед респондентів, які відповідали на це запитання, переважали (78%) особи з вищою освітою.

Цікаво, що з метою навчання до періодики звертається 68,8% жінок і 31,2 % чоловіків. З них по 39,4% - люди у віці до 21 року та від 22 до 30 років. Але і в старшому віці деякі респонденти продовжують навчання: 18,2% - у віці від 31 до 45 років та 3% у 46 - 60 років. А от самоосвітою три перші вікові групи (до 21 року, від 22 до 30 років та від 31 до 45 років) займаються в рівній мірі – по 24,2%.

Не дивлячись на те, що більшість респондентів використовує журнали з економіки та права з професійними потребами, їх в першу чергу цікавлять наукові видання (53,6%), а потім виробничо-практичні (39,3%). Це свідчить про високий рівень інформаційних потреб користувачів наукової бібліотеки. Підтвердження цьому знаходимо і у відповідях на наступне запитання анкети, адже серед потрібних матеріалів, респонденти усіх рівнів освіти та всіх зазначених вікових характеристик переважно потребують нової наукової інформації (43,4%). Потрібні користувачам також довідкова інформація (29,6%), коментарі та роз'яснення до законодавчих матеріалів (20,1%), рекламні матеріали (6,3%). Така послідовність характерна як для жінок, так і для чоловіків.

Як показало вивчення, всім без винятку респондентам різного віку та різної освіти в першу чергу необхідні журнали, видані протягом двох останніх років (42,2%). Журналами, виданими понад 10 років тому користувалися тільки 4,2% респондентів.

Таким чином, дослідження свідчить: незважаючи на негативні фактори, що впливають на комплектування ХДНБ ім. В.Г.Короленка періодичними виданнями, (недостатній обсяг фінансування, постійне підвищення цін на газети і журнали,

часті випадки ненадходження до бібліотеки обов'язкових примірників документів та нестабільність роботи видавничих організацій), фонди періодики активно поповнюються, в тому числі вітчизняними науковими та виробничо-практичними журналами з економіки і права. І хоча в ХДНБ ім. В.Г.Короленка не представлені всі часописи, описані в методиці НПБ України, переважна більшість користувачів повністю або частково задоволена наявним фондом.

Одночасно були виявлені журнали, які протягом досліджуваного періоду не користувалися попитом. Вважаємо, що фахівці бібліотеки повинні вжити заходів щодо популяризації цих видань.

О.О. Кондратенко,
О.П. Щербініна,
В.В. Сєдих

КОРПОРАТИВНА КАТАЛОГІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: ДОСЯГНЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ

Вітчизняні бібліотеки нарешті мають можливість докорінно покращити якість бібліотечного обслуговування, тобто задовольняти інформаційні потреби не тільки за допомогою власних фондів, але й залучаючи документи з інших бібліотек. Кілька поколінь бібліотекарів мріяли про особливу пошукову систему, яка б надавала відомості про бібліотечні фонди віддалених бібліотек. Для цього вони створювали зведені каталоги (ЗК). Однак традиційні зведені каталоги мали й мають багато змістовних обмежень, вимагають значного часу, матеріальних, працевитрат, організаційних заходів у масштабах регіону, держави тощо, обов'язкового їх об'єднання у систему. В результаті в Україні така система не була навіть створена, отже, й інформація про склад і зміст

фондів українських бібліотек залишається не конкретною, імовірною.

Світовий досвід засвідчує, що за умов впровад-ження нових інформаційних технологій мрія бібліотекарів стає реальністю. Електронні каталоги (ЕК) за своєю комунікативною природою дають можливість виконувати не тільки функцію інвентарного опису власного фонду, але й зведених. Такі поліфункції характерні для мережевого, корпоративного каталогу. Він створюється зусиллями бібліотечно-інформаційної корпорації, консорціуму.

Сьогодні у світі, за висновками фахівців, визначились такі види корпоративних об'єднань: ЗК; центри корпоративної каталогізації; регіональні корпоративні бібліотечно-інформаційні системи (1).

В Україні на засадах умовної корпоративності створюється ЗК україномовної книги у фондах бібліотек та музеїв Міністерства культури і туризму, в Росії успішно функціонує ЗК науково-технічної літератури на базі ДПНТБ Росії. Загальновизнаним зразком корпоративного центру каталогізації є OCLC World Cat. Регіональні корпоративні бібліотечні системи діють у багатьох країнах. Починають створювати їх і в Україні, сподіваючись на якісні зміни в бібліотечному сервісі. Їх існування забезпечить формування спільного документно-інформаційного простору регіону і будь-яких інших просторів. Але ним можна скористатися за допомогою зведеного корпоративного каталогу, який є його бібліографічною моделлю та інструментом пошуку документів. Сама технологія його організації називається корпоративною каталогізацією. Інші технологічні функції бібліотечної корпорації не розглядатимуться.

У залежності від змістовності, протяжності інформаційного простору проектується вид корпоративної каталогізації, наприклад, державна, регіональна, мережева тощо. Так, в

Україні у другій половині 1990-х рр. був започаткований проект українського центру корпоративної каталогізації (КК). Здається, він і сьогодні не готовий до експлуатації, хоча, на наш погляд, має обнадійливі перспективи, на відміну від пропозиції Л. Костенко щодо децентралізованої корпоративної каталогізації, яка не була підтримана фахівцями (4; 5).

Щоб марно не втрачати часу, ще більше відстаючи від інших країн, українські бібліотекарі почали створювати регіональні бібліотечно-інформаційні корпорації на засадах кооперації. Сайти багатьох обласних бібліотек (Миколаївська, Донецька, Кіровоградська, Рівненська, Дніпропетровська тощо), а також публікації їх працівників рясніють повідомленнями про започатковані проекти Така інформаційна система неможлива без корпоративної каталогізації. Головною метою подібних об'єднань є створення корпоративних ЕК, включення їх до мережі Інтернет, розв'язання проблеми одноразової якісної наукової обробки документів, відкриття власних інформаційних ресурсів та можливість скористатися віддаленими документами, поза корпорацією.

Такий підхід зовсім не заперечує наявності інших центрів корпоративної каталогізації (державного, відомчих, на інших засадах). Наприклад, Український центр КК має формувати ЗК українських книг та інших документів, з якого регіональні та відомчі центри можуть запозичувати еталонні бібліографічні записи (БЗ) документів, навзаєм віддаючи тому власні, оригінальні записи.

Причинами, які спонукали до організації регіональних центрів стали: відсутність українського центру КК, наявність фахівців, які бажають працювати на перспективу, посильні додаткові фінансові вливання, головним чином, для підтримки парку машин та програмного забезпечення, беззаперечні вигоди щодо каталогізації та бібліографування документів у бібліотеці, створення позитивного іміджу бібліотечного регіо-

ну, можливість корпоративних дій паралельно зі звичайним режимом роботи (невтручання), встановлення більш тісних зв'язків між бібліотеками різних відомств, насамкінець, покращання якості бібліотечного обслуговування (це може бути головною причиною).

Сьогодні свідомість переважної більшості фахівців вже налаштована на зміни, одночасно формується система державних та регіональних нормативно-правових актів про інформатизацію, так-сяк скомплектований парк сучасних комп'ютерів, маємо вибір програмного забезпечення, вихід в Інтернет. Зауважимо, що інформаційною технікою та технологіями регіони себе забезпечили власноручно, без "втручання" держави.

Ініціює створення корпоративного каталогу як пошукової системи у спільному інформаційному просторі, як правило, обласна бібліотека, довкола якої об'єднуються інші книгозбірні регіону. Організаційна структура, техніка, технологія взаємодії обговорюється та забезпечується відповідними документами (угодами, протоколами, інструкціями, положеннями тощо). Звісно, що реалізації проекту сприяє підтримка владних структур у вигляді постанови чи розпорядження на зразок "Про створення та забезпечення функціонування комп'ютерної мережі бібліотек.... області". Цей механізм детально розкривається в публікаціях бібліотечних фахівців кількох областей України (6-14).

Першим здобутком регіональних корпоративних бібліотечно-інформаційних систем став корпоративний зведений каталог періодичних видань. Кіровоградські фахівці дали йому багатообіцяючу назву "Центрально-український кооперативний каталог" (ЦУКК) (8;9). Вважаємо, що в цій назві прихований майбутній, значно ширший зміст, ніж нині. А сьогодні цей інформаційний продукт містить аналітичні записи статей з українських журналів. Його технологія є чітко відпрацьованою.

Кожний учасник корпорації бере на себе обов'язок розписувати статті з певних журналів. Потім файл з бібліотечними записами переправляється через Інтернет до сервера обласної бібліотеки і стає доступним для завантаження іншими учасниками. Сьогодні в таких каталогах накопичено десятки тисяч записів.

Найбільший інтерес являє масив ЦУКК, оскільки формується зусиллями кількох областей (Кіровоградської, Чернівецької, Вінницької, Тернопільської), у той час як інші області поки що обмежуються власними кордонами. Так, у Донецькій області нині реалізується перший етап проекту зі створення зведених регіональних корпоративних каталогів, сутність якого полягає у тому, що бібліотеки-учасниці на чолі з Донецькою ОУНБ розписують статті з економіки та права з 90 журналів. Кожна з них відповідає тільки за розписування певних журналів. Спеціально розроблений комунікативний формат забезпечує пошук за назвою, прізвищем, ключовими словами, датою публікації, є також сигли. Бібліотеки щомісяця передають до ОУНБ бібліографічні відомості на дискеті чи по e-mail. Обласна бібліотека їх накопичує, редагує. Зведені дані надаються іншим бібліотекам тим самим шляхом. Так працюють Миколаївська, Дніпропетровська, Харківська та інші області.

У переважній більшості областей регіональні зведені каталоги функціонують на основі російського програмного комплексу ІРБІС, досить популярного в українських бібліотеках. Через деякий час такі каталоги будуть створені в усіх регіонах, отже, зміст частини поточних періодичних видань буде в них розкритий. Доречно згадати, що на початку XX ст. цю ідею намагався втілити Д.І. Багалій, коли очолював Харківську громадську бібліотеку. Звісно, що реалізувати її у ручних пошукових системах було набагато важче.

Отже, в наших регіонах нині формують розподілений фонд періодичних видань та розкривають його склад (за назвами) і зміст в електронних корпоративних каталогах. Вони переважно відбивають БЗ статей з українських журналів.

Такий інформаційний продукт, на наш погляд, є корисним з точки зору набуття досвіду в сфері корпоративної каталогізації, забезпечення доступу до віддалених фондів. Але його інформаційна цінність сьогодні залишається незначною, оскільки він відображає обмежений ресурс. Надалі він поступово зростатиме за рахунок розписування зарубіжних періодичних видань, що переплачують учасники корпорації. Та чи потрібні регіонам саме такі корпоративні каталоги, коли книжковими палатами України та Росії створені різноманітні бібліографічні БД статей, якими може користуватися будь-яка бібліотека, що має комп'ютери, програмне забезпечення та стабільне фінансування.

Вважаємо, що тільки системне уявлення про корпоративну каталогізацію позбавить нас невиправданого дублювання трудомісткої, складної роботи. Для цього потрібно визначити компоненти КК з усіма його елементами. По-перше, творців, учасників КК і по-друге, її споживачів. Це дві великих підсистеми єдиної мета ІПС документів.

Учасниками КК можуть бути центральні та провідні бібліотеки, бібліографічні установи країни: національні книгозбірні, бібліотеки державного значення (ХДНБ ім. В.Г.Короленка, Одеська ДНБ, Львівська НБ), обласні УНБ, спеціальні наукові багатогалузеві та одногалузеві (вищих навчальних закладів, НДІ, центральні бібліотеки окремих міністерств тощо), Книжкова палата України. Кожний із названих елементів КК має оригінальні інформаційні ресурси, у яких можуть бути зацікавлені вітчизняні і зарубіжні споживачі, отже, вони можуть бути виставлені у інформаційний простір

держави завдяки КК. Крім того, з часом це дозволить здешевіти каталогізацію документів.

Так, Книжкова палата України на основі обов'язкового примірника створює зведений ЕК українського друку, споживачами якого будуть усі бібліотеки держави. Вона в максимально доступній повноті, більш-менш своєчасно одержує ці документи, їх обробляє, створює еталонні БЗ, а інші бібліотеки запозичують їх із ЗВК, залишаючи Книжковій палаті сигли, відомості про місцезнаходження цих документів в інших бібліотеках. Організація такого центру та принципи його роботи висвітлені в статті М. Сенченка (2).

Бібліотеки національного та державного рівнів є головними фондоутримувачами іноземної літератури. Традиційні зведені каталоги сьогодні не в змозі повно розкрити її склад, зміст, повідомити про місцезнаходження документів. Цінний інформаційний ресурс залишається напівзакритим, без належного доступу до нього. Це може бути підставою для створення спільного розподіленого фонду, який буде відбиватись у корпоративному каталозі зарубіжних інформаційних ресурсів України. Він буде будуватись за звичайним міжнародним принципом КК "обробляє перший". Учасниками і споживачами можуть бути спеціальні наукові бібліотеки, які також володіють такими документами.

Знайдуть в цій системі місце центральні бібліотеки регіонів – обласні УНБ. Як споживачі КК вони будуть запозичувати записи ресурсів із зведеного каталогу українського друку, зарубіжних видань, одночасно вони будуть організовувати корпоративні каталоги місцевого друку та створювати спільний інформаційний краєзнавчий простір за допомогою зведеної краєзнавчої БД. Ці ресурси будуть відкритими для інших учасників КК, наприклад, для книгозбірень державного значення. Вони зможуть запозичувати регіональні БЗ для ведення власних країнознавчих БД.

Таким чином, в Україні доцільно створити кілька центрів КК. Підставою їхнього об'єднання у систему є спільні інформаційні ресурси мережі бібліотек в цілому. Всі елементи цієї системи є одночасно розробниками, учасниками та її споживачами. Кожна підсистема виконує тільки властиві їй функції (розкриває певний зріз спільних ресурсів). Їх розмежування забезпечує неможливість дублювання процесів каталогізації документів. Український ресурс стає відкритим, доступним вітчизняним та закордонним споживачам. Залишається вирішити організаційні, технологічні та фінансові питання.

Література

1. Воройский Ф.С. Корпоротивные автоматизированные библиотечно-информационные системы: состояние, принципы построения и перспективы развития: Аналит. обзор / Ф.С.Воройский, Я.Л.Шрайберг. – М.: ГПНТБ России, 2003. – С.3–7.

2. Сенченко М. На черзі кооперативна каталогізація / М.Сенченко // Вісн. Кн. палати. – 1997. – № 8. – С.3–4.

3. Вилегжаніна Т. До питання створення центру корпоративної каталогізації: підходи і перспективи / Т.Вилегжаніна, Є.Одинець // Бібл. планета. – 2005. – № 1. – С.15–18.

4. Костенко Л. Децентралізована кооперативна каталогізація (без центру каталогізації) / Л.Костенко // Бібл. вісн. – 1997. – № 5. – С.9–10.

5. Костенко Л. Еволюційний підхід до організації кооперативної каталогізації в Україні / Л.Костенко // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек: Матеріали міжнар. наук. конф., Київ, 14-17 жовтня 1997 р. – К., 1997. – С.69–70.

6. Щербан Р.М. Регіональна корпоративна бібліотечна інформаційна система (з досвіду роботи бібліотек Рівненської обл.) / Р.М.Щербан // Бібліотеки Рівненщини: інновації, досвід роботи: Зб. ст. – Рівне, 2004. – С.16–25.

7. Купесок Л. Проблемы создания и функционирования корпоративной базы данных на основе опыта Донецкой ОУНБ / Л.Купесок // Бібл. форум України. – 2003. – № 2. – С.34–36.

8. Гаращенко О.М. Пріоритети та перспективи розвитку Кіровоградської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Д.І.Чижевського / О.М.Гаращенко // Електронні ресурси бібліотек: За підсумками Всеукр. наук.-практ. конф. дир. держ. та обл. універс. наук. б-к, 14–17 жовт. 2003 р. / Кіровогр. обл. б-ка. – К., 2003. – С.33–39.

9. Волохін О.М. Електронні ресурси сучасної регіональної бібліотеки / О.М.Волохін // Електронні ресурси бібліотек: За підсумками Всеукр. наук.-практ. конф. дир. держ. та обл. універс. наук. б-к, 14–17 жовт. 2003 р. – К., 2003. – С.51–63.

10. Гич Г.М. Створення єдиного інформаційного простору для користувачів м. Миколаєва: (за результатами дослідження) / Г.М.Гич, Н.Л.Малиновська. – Миколаїв, 2001. – 20 с.

11. Астапенко Т.С. Роль корпоративної каталогізації у розвитку електронних ресурсів бібліотек регіону / Т.С.Астапенко // Електронні ресурси в бібліотеках: Матеріали конф., м. Миколаїв, 17-21 трав. 2004. – К., 2004. – С.4–17.

12. Іваницька А.С. Корпоративний підхід до створення і використання регіональних електронних інформаційних ресурсів / А.С.Іваницька // Електронні ресурси бібліотек: За підсумками Всеукр. наук.-практ. конф. дир. держ. та обл. універс. наук. б-к, 14–17 жовт. 2003 р. – К., 2003. – С.82-86.

13. Шилюк О. Використання нових технологій в спільній діяльності бібліотек: кооперативний каталог / О.Шилюк // Бібл. форум України. – 2003. – № 1. – С.14–16.

14. Ковальчук Г. Проблеми створення та інтеграції інформаційних ресурсів у публічних бібліотеках Східної України / Г.Ковальчук, Н.Кучерява // Вісн. Кн. палати. – 2004. – № 2. – С.24–26.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Л.М.Багрянцева – зав. відділом ХДНБ ім. В.Г.Короленка

Н.М.Березюк – головний бібліограф ЦНБ ХНУ ім. В.Н.Каразіна

Н.П.Борисенко – провідний бібліотекар ХДНБ ім. В.Г.Короленка

О.С.Гнезділо – головний спеціаліст ДАХО, здобувач ХНУ ім. В.Н.Каразіна

О.М.Дмитрієва – головний бібліотекар ХДНБ ім. В.Г.Короленка

Т.В.Іванська – головний спеціаліст ДАХО

Л.В.Кисельова – головний бібліотекар ХДНБ ім. В.Г.Короленка

О.М.Кобєлєв – ст. викладач ХДАК, канд. пед. наук

О.О.Кондратенко – зав. відділом Кримської республіканської УНБ ім. І.Я.Франка

В.Г.Мохонько – заст. директора ЦНБ ХНУ ім. Каразіна

Ю.Є.Петрухно – викладач ХДАК

Н.І.Полянська – зав. відділом ХДНБ ім. В.Г.Короленка

Л.П.Семененко – директор бібліотеки ХДАК, ст. викладач

В.В.Сєдих – доцент ХДАК, канд. пед. наук

Т.О.Сосновська – головний бібліотекар ХДНБ ім. В.Г.Короленка

О.В.Тригуб – бібліограф І категорії ХДНБ ім. В.Г.Короленка

О.В.Филимонова – бібліограф І категорії ХДНБ ім. В.Г.Короленка

М.М.Чегринець – головний бібліотекр ХДНБ ім. В.Г.Короленка

О.П.Щербініна – ст. викладач ХДАК

ЗМІСТ

Л.М.БАГРЯНЦЕВА.....3

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА ХДНБ ІМ. В.Г.КОРОЛЕНКА В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ (ДО 30-РІЧЧЯ ВІДДІЛУ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ).....3

Т.О.СОСНОВСЬКА 7

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА ВІДДІЛУ УКРАЇНІКИ :.....7

ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН.....7

Л.П.СЕМЕНЕНКО.....13

.....13

СПІВПРАЦЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК ЗАПОРУКА РОЗКРИТТЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТА В СИСТЕМІ ВИПЕРЕДЖАЮЧОЇ ОСВІТИ.....13

Н.М.БЕРЕЗЮК 28

БІБЛІОТЕКАРІ ІМПЕРАТОРСЬКОГО ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ІСТОРІЯ В ОБЛИЧЧЯХ.....28

В.Г.МОХОНЬКО.....34

БІБЛІОТЕКОЗНАВЕЦЬ.....34

НІНА МИХАЙЛІВНА БЕРЕЗЮК.....34

Т.В. ІВАНСЬКА.....38

ДО 125-РІЧЧЯ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ.....38

О.С.ГНЕЗДІЛО.....42

ДЕРЖАВНОМУ АРХІВУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ 125 РОКІВ.....42

Ю.Є. ПЕТРУХНО.....49

УКРАЇНСЬКІ INTERNET-РЕСУРСИ: АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОШУКОВОЇ СИСТЕМИ МЕТА.....49

МІСТО УКРАЇНИ.....52

ВІННИЦЯ.....52

СУМИ 52

О.М.КОБЄЛЄВ 54

ОПТИМІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК: 54

ПЕРСПЕКТИВИ БІБЛІОМЕТРИЧНОГО ПІДХОДУ.....54

Н.І.ПОЛЯНСЬКА,.....65

О.М.ДМИТРІЄВА.....65

ХАРКІВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЦЕНТР: НОВІ МОЖЛИВОСТІ БІБЛІОТЕЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА.....65

Н.П.БОРИСЕНКО.....73

ПОЗАБЮДЖЕТНІ КОШТИ У СТРУКТУРІ.....73

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....73

БІБЛІОТЕК.....73

(ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ).....73

Л.В.КИСЕЛЬОВА.....84

СИСТЕМА КАТАЛОГІВ І КАРТОТЕК ХДНБ ІМ. В.Г.КОРОЛЕНКА ОЧИМА ЇЇ ЧИТАЧІВ.....84

Л.М.БАГРЯНЦЕВА.....88

М.М.ЧЕГРИНЕЦЬ.....88

СИСТЕМАТИЧНИЙ КАТАЛОГ ХДНБ ІМ. В.Г.КОРОЛЕНКА В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....88

О.В.ТРИГУБ.....92

КОРИСТУВАЧІ INTERNET–ЦЕНТРУ ХДНБ ІМ.В.Г.КОРОЛЕНКА: ТЕМАТИКА ЗАПИТІВ.....92

Л. М. БАГРЯНЦЕВА.....102

О.В.ФИЛИМОНОВА.....102

ЖУРНАЛИ З ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА У ФОНДАХ ХДНБ ІМ. В.Г.КОРОЛЕНКА: СКЛАД ТА ВИКОРИСТАННЯ.....102

О.О. КОНДРАТЕНКО, ...110

О.П. ЩЕРБІНІНА, ...110

В.В. СЄДИХ.....110

КОРПОРАТИВНА КАТАЛОГІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ: ДОСЯГНЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ.....110

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....119

Наукове видання

Короленківські читання 2005

Матеріали науково-практичної конференції ХДНБ
7 жовтня 2005 р.

Укладач Людмила Михайлівна Багрянцева

Редактор С.М.Миценко

Відповідальний за випуск
Л.П.Незнамова, засл. працівник культури України

Підписано до друку Формат паперу 60х14 1/16 7,8 друк. арк.,
7,0 обл.-вид. арк. Папір для множ апаратів. Тираж прим.
Замовлення
Ксерокс ХДНБ ім. В.Г.Короленка. 61003, Харків-3, пров. Короленка, 18.